

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПОСТУЛЬГА ВАСИЛЬ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 342.9:342.727

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ
ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Постульга В.Є.

Науковий керівник – **Дрозд Олексій Юрійович**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Постульга В. Є. Адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному науковому аналізу змісту й особливостей функціонування адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері України.

Визначено, що права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні – це системно впорядкована й динамічна сукупність гарантованих державою можливостей особи вільно одержувати, збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, захищати приватність і персональні дані, отримувати доступ до публічної інформації та вимагати усунення порушень і відновлення порушених прав, реалізація яких відбувається в межах публічно-правових відносин за участю суб'єктів публічної адміністрації та забезпечується комплексом адміністративно-правових засобів і процедур, об'єктність яких у площині адміністративного права зумовлена тим, що інформація як ресурс і як інтелектуальний продукт є водночас чинником розвитку суспільства, предметом економічного обігу та потенційним джерелом ризиків для національної й персональної безпеки, а отже, потребує правового впорядкування, яке поєднує гарантування інформаційної свободи з можливістю легітимних обмежень для захисту прав інших осіб, громадського порядку, територіальної цілісності та національної безпеки.

Виокремлено й систематизовано специфічні ознаки прав громадян в інформаційній сфері як об'єкта адміністративно-правового регулювання в Україні, що дало змогу розкрити їхню правову природу через: публічно-

правову природу й адміністративну підконтрольність; комплексний (міжгалузевий) характер; адміністративно-процедурну формалізованість реалізації; гарантований та активний обов'язок держави забезпечити реалізацію; залежність від технологічного середовища суспільства; прямий зв'язок із захистом інших прав і свобод; можливість законного обмеження з легітимною метою (безпека, порядок, захист приватності тощо); охоплення як публічної та приватної інформації; суспільну орієнтованість і важливе значення для публічної комунікації; юридичну захищеність і можливість примусового відновлення.

Обґрунтовано, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері є цілісною системою взаємопов'язаних і впорядкованих нормативних, організаційно-процедурних та інформаційно-технічних елементів, функціональне призначення яких полягає в забезпеченні належної реалізації, охорони, захисту й відновлення інформаційних прав особи. Встановлено, що структура адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері має багаторівневий характер і охоплює: суб'єктну складову (суб'єкти публічної адміністрації та правомочні особи); нормативно-правовий масив (систему актів, що регулюють інформаційні відносини); адміністративно-правові інструменти (методи й засоби впливу); адміністративні процедури (алгоритми та порядок здійснення юридично значущих дій); юридичні гарантії (систему запобіжників і засобів захисту прав); а також міжнародне співробітництво, що забезпечує імплементацію міжнародних стандартів у національну практику реалізації інформаційних прав.

Дістало подальшого розвитку визначення суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері, яких схарактеризовано як структурно й функціонально впорядковану сукупність носіїв адміністративної правосуб'єктності, що в межах нормативно закріпленої компетенції здійснюють регулятивний, забезпечувальний і

контрольний вплив на інформаційні відносини з метою гарантування доступності, захищеності й достовірності інформації в умовах цифровізації.

Запропоновано авторську модель класифікації суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні за критерієм рівнів їхнього функціонального впливу, що охоплює: 1) стратегічний рівень – суб'єкти формування засад державної інформаційної політики та стратегічного управління сферою; 2) галузевий рівень – суб'єкти забезпечення цифрового розвитку, електронного урядування й захисту інформаційного суверенітету; 3) безпековий рівень – суб'єкти захисту інформаційного простору, кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури та протидії зовнішній інформаційній агресії; 4) операційно-сервісний рівень – суб'єкти безпосереднього надання адміністративних послуг і реалізації процедур доступу до інформації; 5) суспільно-приватний рівень – інститути громадянського суспільства, медіа та приватні особи, які є активними учасниками інформаційних правовідносин. Такий підхід дає змогу комплексно розглядати суб'єктний склад не лише через призму їхньої компетенції, а й через характер їхньої участі в забезпеченні національних інтересів і прав особи в інформаційному просторі.

Дістало подальшого розвитку розуміння нормативно-правового масиву забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні як системно організованої, багаторівневої сукупності взаємопов'язаних правових приписів, що охоплюють конституційні засади, законодавчі та кодифіковані акти, підзаконне регулювання, а також міжнародно-правові зобов'язання. Зауважено, що цей масив комплексно визначає зміст і межі інформаційних прав особи, детермінує процедурні алгоритми їх здійснення й встановлює систему гарантій та юридичної відповідальності. Доведено, що специфікою сучасного стану зазначеного масиву є його спрямованість на створення нормативних умов функціонування цифрової інфраструктури держави та сервісно-орієнтованої діяльності публічної адміністрації в процесі реалізації,

охорони та відновлення інформаційних прав у динамічному середовищі цифрового суспільства.

Удосконалено наукове розуміння адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері як цілісної системи юридичних засобів і процедур, за допомогою яких забезпечується фактичне включення особи в публічно-правові інформаційні відносини та створюються умови для здійснення нею відповідних прав і свобод.

Аргументовано, що функціональне значення цих інструментів полягає в упорядкуванні взаємодії між суб'єктами інформаційної сфери, подоланні інституційної роз'єднаності та формуванні передбачуваних механізмів доступу, використання й захисту інформації в умовах цифрової трансформації. Зазначено, що основними ознаками таких інструментів є: 1) нормативна зумовленість і легітимність (застосування лише на підставі закону й міжнародних стандартів); 2) функціональна спрямованість на забезпечення та охорону інформаційних прав (створення реальних умов для доступу й поширення інформації); 3) інституційна зумовленість (реалізація суб'єктами публічної адміністрації відповідно до їхньої компетенції); 4) процедурна визначеність (здійснення через встановлені адміністративні процедури, що гарантують контроль); 5) динамічний та адаптивний характер (здатність змінюватися під впливом цифровізації та розвитку е-врядування); 6) балансуєча природа (узгодження інформаційної свободи особи з публічними інтересами й національною безпекою); 7) результативна спрямованість (орієнтація на досягнення юридично значущого результату та підвищення рівня довіри громадян до публічної влади). Обґрунтовано, що ефективність таких інструментів прямо залежить від здатності публічної адміністрації адаптувати їх до динамічних технологічних змін, суспільних потреб і європейських стандартів, що зумовлює необхідність їх подальшого нормативного вдосконалення як ключової гарантії реального забезпечення інформаційних прав громадян в Україні.

Набуло подальшого розвитку наукове обґрунтування змісту й особливостей адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері, які в сучасних умовах виконують подвійну функцію: гарантування інформаційних прав особи та забезпечення інструментарію протидії інформаційним загрозам. Зауважено, що в умовах правового режиму воєнного стану адміністративний розсуд розпорядників публічної інформації трансформується в бік обов'язкової оцінки балансу між суспільним інтересом і ризиками для національної безпеки. Систематизовано такі ключові особливості адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері: публічно-правова та правозастосовна природа; сервісно-орієнтований характер і позитивна управлінська спрямованість; специфіка суб'єктного складу; зовнішній юридичний ефект; інформаційно-технологічна детермінованість; підвищені вимоги до прозорості й обґрунтованості рішень; ризик-орієнтований і превентивний характер, а також міжгалузевий характер регулювання та спрямованість на дотримання міжнародних стандартів.

Сформульовано авторське визначення юридичних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні як сукупності нормативно закріплених та інституційно забезпечених умов, процедур, засобів і юридичних обов'язків суб'єктів адміністративно-правового механізму, що спрямовані на безпосереднє здійснення, охорону й відновлення інформаційних прав особи. Виявлено й систематизовано основні особливості внутрішньодержавних гарантій у цій сфері, до яких належить: їх інституційно-зобов'язувальний характер; системне поєднання нормативних засад з організаційними й адміністративно-процедурними інструментами; базування на презумпції відкритості інформації; чітку процедурну визначеність; функціональну спрямованість на забезпечення прозорості діяльності публічної адміністрації, а також підкріплення дієвості гарантій багаторівневою системою контролю та інститутом юридичної відповідальності.

Удосконалено наукове визначення міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері як системно організованого процесу узгодженої координації національних правових режимів і взаємодії держав, міжнародних організацій і наднаціональних утворень, спрямованого на забезпечення інформаційних свобод в умовах транскордонного обігу даних і глобальної цифровізації. На цій основі аргументовано пріоритетні напрями адаптації передового міжнародного досвіду в Україні, що охоплюють: 1) нормативну гармонізацію із європейськими стандартами свободи інформації та захисту персональних даних; 2) інституційне зміцнення незалежних правозахисних інституцій; 3) упровадження проактивних моделей доступу до даних через розвиток відкритих реєстрів та автоматизацію адміністративних процедур; 4) інтеграцію принципів глобального цифрового врядування у сфері штучного інтелекту, зокрема щодо прозорості алгоритмів і людського контролю; 5) розвиток міжсекторної координації для спільного реагування на транснаціональні кіберзагрози. Зазначено, що така системна імплементація міжнародних стандартів є передумовою формування стійкого адміністративно-правового механізму захисту інформаційних прав особи в умовах сучасних технологічних викликів.

Схарактеризовано стратегічні напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері, що охоплюють: системну імплементацію міжнародних стандартів захисту інформаційних прав; модернізацію нормативного забезпечення інформаційної безпеки під час дотримання балансу з правами особи; оптимізацію адміністративних процедур і розвиток кібербезпеки як комплексної адміністративної гарантії. Обґрунтовано, що пріоритетним вектором розвитку має стати кодифікація інформаційного законодавства України, яка забезпечить єдність правового регулювання процедур обігу й захисту інформації, а також уніфікацію заходів юридичної відповідальності. Підтверджено необхідність встановлення чітких меж допустимого втручання

держави в інформаційну сферу, що дає змогу забезпечити стійкий баланс між публічними інтересами й фундаментальними свободами людини, формуючи нормативне підґрунтя для післявоєнної стабілізації та інноваційного розвитку правової системи держави.

Ключові слова: інформаційна сфера, права громадян, адміністративно-правового регулювання, адміністративно-правовий механізм, структура, суб'єкти, нормативно-правовий масив, адміністративно-правові інструменти, адміністративні процедури, юридичні гарантії, міжнародне співробітництво.

SUMMARY

Postulga V.E. Administrative and legal mechanism for the implementation of citizens' rights in the information sphere. – *Qualification scientific work in the form of a manuscript.*

The thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in speciality 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2026.

The dissertation research is devoted to a comprehensive scientific analysis of the content and features of the functioning of the administrative and legal mechanism for the implementation of citizens' rights in the information sphere of Ukraine.

It has been established that citizens' rights in the information sphere as an object of administrative and legal regulation in Ukraine are a systematically organized and dynamic set of state-guaranteed opportunities for individuals to freely receive, collect, store, use and disseminate information, protect privacy and personal data, gain access to public information and demand the elimination of violations and restoration of violated rights, the implementation of which takes place within the framework of public legal relations with the participation of public administration entities and is ensured by a complex of administrative and legal means and procedures, the objectivity of which in the field of administrative law is due to the fact that information as a resource and as an intellectual product is at the same time a factor in the development of society, a subject of economic circulation and a potential source of risks for national and personal security, and therefore requires legal regulation that combines the guarantee of information freedom with the possibility of legitimate restrictions to protect the rights of other persons, public order, territorial integrity and national security.

The specific features of citizens' rights in the information sphere as an object of administrative and legal regulation in Ukraine have been identified and systematized, which allowed revealing their legal nature through: public-legal nature and administrative control; complex (inter-sectoral) nature; administrative and

procedural formality of implementation; guaranteed and active duty of the state to ensure implementation; dependence on the technological environment of society; direct connection with the protection of other rights and freedoms; possibility of legal restriction for a legitimate purpose (security, order, protection of privacy, etc.); coverage of both public and private information; public orientation and importance for public communication; legal protection and possibility of forced restoration.

It is substantiated that the administrative-legal mechanism for the implementation of citizens' rights in the information sphere is a holistic system of interconnected and orderly regulatory, organizational-procedural and information-technical elements, the functional purpose of which is to ensure the proper implementation, protection, defense and restoration of an individual's information rights. It is established that the structure of the administrative-legal mechanism for the implementation of citizens' rights in the information sphere is multi-level and includes: the subject component (subjects of public administration and authorized persons); the regulatory and legal array (a system of acts regulating information relations); administrative-legal instruments (methods and means of influence); administrative procedures (algorithms and the procedure for carrying out legally significant actions); legal guarantees (a system of safeguards and means of protecting rights); as well as international cooperation that ensures the implementation of international standards in the national practice of implementing information rights.

The definition of subjects of the administrative-legal mechanism for the implementation of citizens' rights in the information sphere has been further developed, which are characterized as a structurally and functionally ordered set of bearers of administrative legal personality that, within the framework of their normatively established competence, exercise a regulatory, securing and controlling influence on information relations in order to guarantee the accessibility, security and reliability of information in the context of digitalization.

An author's model of classification of subjects of the administrative and legal mechanism for the implementation of citizens' rights in the information sphere in

Ukraine is proposed according to the criterion of the levels of their functional influence, which includes: 1) strategic level - subjects of forming the foundations of state information policy and strategic management of the sphere; 2) sectoral level – subjects of ensuring digital development, e-governance and protection of information sovereignty; 3) security level – subjects of protecting the information space, cyber protection of critical infrastructure facilities and countering external information aggression; 4) operational and service level – subjects of directly providing administrative services and implementing procedures for accessing information; 5) public-private level – civil society institutions, media and private individuals who are active participants in information legal relations. This approach allows for a comprehensive consideration of the subject composition not only through the prism of their competence, but also through the nature of their participation in ensuring national interests and individual rights in the information space.

The understanding of the regulatory and legal array of ensuring the implementation of citizens' rights in the information sphere in Ukraine as a systematically organized, multi-level set of interconnected legal provisions covering constitutional principles, legislative and codified acts, subordinate legislation, as well as international legal obligations has been further developed. It has been established that this array comprehensively defines the content and boundaries of individual information rights, determines the procedural algorithms for their implementation and establishes a system of guarantees and legal liability. It has been proven that the specifics of the current state of the specified array are its focus on creating regulatory conditions for the functioning of the state's digital infrastructure and service-oriented activities of public administration in the process of implementing, protecting and restoring information rights in the dynamic environment of the digital society.

The scientific understanding of administrative and legal instruments for the implementation of citizens' rights in the information sphere as a holistic system of legal means and procedures, which ensure the actual inclusion of a person in public-

legal information relations and create conditions for the exercise of relevant rights and freedoms, has been further developed.

It has been proven that the functional significance of these instruments lies in streamlining the interaction between subjects of the information sphere, overcoming institutional disunity and forming foreseeable mechanisms for access, use and protection of information in the conditions of digital transformation. It has been established that the key features of these instruments are: 1) regulatory conditionality and legitimacy (application exclusively on the basis of law and international standards); 2) functional orientation to ensuring and protecting information rights (creation of real conditions for access and dissemination of information); 3) institutional conditionality (implementation by subjects of public administration in accordance with their competence); 4) procedural certainty (implementation through established administrative procedures that guarantee control); 5) dynamic and adaptive nature (ability to change under the influence of digitalization and the development of e-government); 6) balancing nature (reconciling the information freedom of an individual with public interests and national security); 7) productive orientation (orientation towards achieving a legally significant result and increasing the level of citizens' trust in public authorities). It is substantiated that the effectiveness of such tools directly depends on the ability of public administration to adapt them to dynamic technological changes, social needs and European standards, which necessitates their further regulatory improvement as a key guarantee of real provision of citizens' information rights in Ukraine.

The scientific substantiation of the content and features of administrative procedures for the implementation of citizens' rights in the information sphere, which in modern conditions perform a dual function: guaranteeing the information rights of the individual and providing a toolbox for countering information threats, has been further developed. It has been proven that under the legal regime of martial law, the administrative discretion of public information managers is transformed towards a mandatory assessment of the balance between public interest and risks to national security. The key features of administrative procedures for the

implementation of citizens' rights in the information sphere have been systematized, including: public-legal and law-enforcement nature; service-oriented nature and positive management orientation; specifics of the subject composition; external legal effect; information and technological determinism; increased requirements for transparency and justification of decisions; risk-oriented and preventive nature, as well as the interdisciplinary nature of regulation and orientation towards compliance with international standards.

The author's definition of legal guarantees of observance of citizens' rights in the information sphere in Ukraine is formulated as a set of normatively fixed and institutionally secured conditions, procedures, means and legal obligations of subjects of the administrative-legal mechanism, aimed at the direct implementation, protection and restoration of information rights of the individual. The key features of domestic guarantees in this sphere are identified and systematized, which include: their institutional and binding nature; systematic combination of regulatory principles with organizational and administrative-procedural tools; based on the presumption of openness of information; clear procedural certainty; functional focus on ensuring transparency of public administration activities, as well as reinforcing the effectiveness of guarantees by a multi-level control system and the institution of legal responsibility.

The scientific definition of international cooperation in the field of implementing citizens' rights in the information sphere has been further developed as a systematically organized process of coordinated coordination of national legal regimes and interaction between states, international organizations and supranational entities aimed at ensuring information freedoms in the context of cross-border data circulation and global digitalization. On this basis, priority areas for adapting advanced international experience in Ukraine have been argued, covering: 1) regulatory harmonization with European standards of freedom of information and personal data protection; 2) institutional strengthening of independent human rights institutions; 3) implementation of proactive data access models through the development of open registries and automation of administrative

procedures; 4) integration of the principles of global digital governance in the field of artificial intelligence, in particular regarding the transparency of algorithms and human control; 5) development of intersectoral coordination for a joint response to transnational cyber threats. It is substantiated that such a systematic implementation of international standards is a prerequisite for the formation of a stable administrative and legal mechanism for the protection of individual information rights in the face of modern technological challenges.

The strategic directions for improving the administrative and legal regulation of the implementation of citizens' rights in the information sphere are argued, which include: systematic implementation of international standards for the protection of information rights; modernization of regulatory support for information security while maintaining a balance with individual rights; optimization of administrative procedures and development of cybersecurity as a comprehensive administrative guarantee. It is substantiated that the priority vector of development should be the codification of information legislation of Ukraine, which will ensure the unity of legal regulation of procedures for the circulation and protection of information, as well as the unification of measures of legal liability. The need to establish clear limits on permissible state intervention in the information sphere is proven, which will ensure a stable balance between public interests and fundamental human freedoms, forming a regulatory basis for the post-war stabilization and innovative development of the state's legal system.

Key words: information sphere, citizens' rights, administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, structure, subjects, regulatory and legal framework, administrative and legal instruments, administrative procedures, legal guarantees, international cooperation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Постульга В.Є. Юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 478–482.
2. Postulga V. Subjects of the Administrative and Legal Mechanism for the Implementation of Citizens' Rights in the Information Sphere in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 5. P. 81–87.
3. Постульга В.Є. Адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *KELM*. 2025. № 6(74). С. 259–262 (Республіка Польща).
4. Постульга В.Є. Поняття та структура адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 457–459.
5. Постульга В.Є. Нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Правові новели*. 2025. Вип. 25. С. 488–495.
6. Постульга В.Є. Права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 112–116.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Постульга В.Є. Сучасний підхід до формування системи суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері України. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 98–100.
8. Постульга В.Є. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційних прав громадян: теоретико-правова характеристика й елементний склад. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі:*

матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18–19 лют. 2025 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 71–73.

9. Постульга В.Є. Сучасні підходи до формування системи юридичних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері України. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення*: матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4–5 черв. 2025 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 40–43.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ.....	29
1.1. Права громадян в інформаційній сфері як об’єкт адміністративно-правового регулювання	29
1.2. Поняття та структура адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері.....	43
1.3. Суб’єкти адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері.....	60
1.4. Нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері.....	75
Висновки до розділу 1	89
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ.....	102
2.1. Адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері.....	102
2.2. Адміністративні процедури реалізації прав громадян в інформаційній сфері.....	119
2.3. Юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері.....	134
Висновки до розділу 2	149
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ	158
3.1. Міжнародне співробітництво та адаптація передового досвіду у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері	158

3.2. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері.....	177
Висновки до розділу 3	193
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ.....	226

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність обраної теми зумовлена об'єктивною необхідністю системного оновлення адміністративно-правового інструментарію в умовах переходу до глобального цифрового суспільства та реалізації стратегії «держави у смартфоні». Попри активне впровадження електронних сервісів, чинний адміністративно-правовий механізм залишається дискретним та фрагментарним, що породжує низку фундаментальних проблемних питань, які потребують невідкладного розв'язання. По-перше, постає проблема правової невизначеності статусу суб'єктів в інформаційних правовідносинах: законодавство не дає чіткої відповіді на питання межі відповідальності алгоритмічних систем (штучного інтелекту) при прийнятті юридично значущих рішень щодо громадян. По-друге, існує критичний дефіцит дієвих процесуальних гарантій захисту прав особи в мережі; традиційні адміністративні процедури оскарження виявляються інертними та неефективними перед швидкістю поширення цифрової інформації чи несанкціонованого доступу до персональних баз даних. Третім аспектом є деформація балансу між публічним інтересом національної безпеки в умовах воєнного стану та індивідуальним правом на приватність і доступ до інформації, що призводить до надмірної дискреції органів влади без належного судового чи громадського контролю. Крім того, спостерігається інституційна неспроможність існуючих суб'єктів владних повноважень забезпечити повну кіберстійкість державних реєстрів, що ставить під загрозу реалізацію прав громадян як «цифрових клієнтів» держави. Необхідність подолання цих суперечностей, разом із вимогою імплементації стандартів Європейського Союзу (зокрема регламентів GDPR та AI Act), вимагає розробки цілісної наукової концепції адміністративно-правового механізму, який трансформується з контрольо-репресивного у сервісно-захисний.

Таким чином, вибір теми дослідження обумовлений потребою формування нової парадигми адміністративного права, де цифрові права людини визнаються

не просто декларацією, а забезпечуються конкретними алгоритмами правової реалізації та превентивними засобами захисту від новітніх інформаційних загроз.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Питаннями реалізації прав громадян в різних сферах суспільних відносин займалася чимала кількість вчених. Останнім часом, у зв'язку із розвитком інформаційних відносин, постає питання опрацювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері. Відсутність ґрунтовних наукових праць у цій галузі свідчить про наявність прогалів, які потребують нагального дослідження.

Були опрацьовані наукові праці із зазначених питань: В. Політанський «Право на інформацію як фундаментальне право людини» (2016), М. Савюк «Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства» (2016), Г. Блінова «Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики» (2019), Є. Тептюк «Конституційне право на доступ до публічної інформації: проблеми законодавчого регулювання та судового захисту» (2015); О. Баранов «Теоретико-методологічні основи правового забезпечення інформаційної сфери України (2015) та інші. Аналіз цих та інших наукових праць свідчить, що вказана проблематика є актуальною та малодослідженою, що спонукає до більш глибокого опрацювання адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері.

Науковим підґрунтям виконаної роботи стали праці з адміністративного та інформаційного права відомих українських дослідників, а саме: Б. Авер'янова, І. Арістової, О. Бандурки, Ю. Гаруста, Є. Гетьмана, О. Джафарової, О. Дрозда, Є. Дуліби, О. Кобзаря, В. Курила, К. Куркової, Т. Коломоєць, Л. Луценко-Миськів, А. Манжули, В. Оксіня, І. Пастуха, В. Політанського, Є. Соболя, Л. Сороки, Р. Шаповала, К. Шкарупи та ін. Враховуючи швидкі темпи інформатизації суспільних відносин, наявні наукові напрацювання не покривають нагальні потреби в дієвому механізмі реалізації прав громадян в інформаційній сфері. Це підтверджує актуальність і практичну значущість дослідження, особливо в контексті цифрової трансформації суспільних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на реалізацію основних положень законів України «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», а також «Про електронні комунікації». Робота безпосередньо пов'язана з пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки, визначеними Постановою Кабінету Міністрів України, узгоджується із положеннями Стратегії інформаційної безпеки (Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021) та Національної стратегії у сфері прав людини. Дослідження виконане в межах плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є опрацювання наявного теоретичного матеріалу в цій сфері публічних відносин та практики правозастосування з метою формування авторської думки щодо кола, особливостей та гарантій забезпечення прав громадян в інформаційній сфері з метою мінімізації порушення останніх та вироблення необхідних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства із зазначених питань.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно виконати такі основні завдання:

- визначити правову природу права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання;
- сформулювати поняття та окреслити структуру адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- окреслити коло суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- охарактеризувати нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері;

- з'ясувати суть та коло адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- розкрити зміст адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- визначити коло юридичних гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері;
- розкрити особливості міжнародного співробітництва та адаптації передового досвіду у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- окреслити шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, які виникають в процесі реалізації громадянами своїх прав в інформаційній сфері

Предмет дослідження – адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері.

Методи дослідження. У науковій кваліфікаційній праці було використано сукупність філософських, наукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, які в сукупності дали змогу розглянути наукову задачу в її комплексі та запропонувати авторське вирішення порушених питань.

Вихідним теоретичним підґрунтям став *діалектичний* метод пізнання соціально-правових явищ, що дозволив дослідити правову природу прав громадян в інформаційній сфері у їхньому постійному розвитку та взаємозв'язку з процесами цифровізації публічного управління (підрозділ 1.1). Використання *системно-структурного* методу сприяло обґрунтуванню поняття та елементного складу адміністративно-правового механізму реалізації цих прав як цілісної системи правових засобів (підрозділ 1.2). За допомогою *інституціонального підходу* та методу *класифікації* окреслено коло суб'єктів досліджуваного механізму та систематизовано нормативно-правовий масив, що забезпечує інформаційні права громадян (підрозділи 1.3 та 1.4). *Формально-юридичний* метод став базовим при з'ясуванні суті адміністративно-правових

інструментів та розкритті змісту адміністративних процедур (підрозділи 2.1 та 2.2).

З метою визначення змісту та кола юридичних гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері було застосовано *структурно-функціональний* та метод *системного аналізу* (підрозділ 2.3). Застосування *порівняльно-правового* методу дозволило з'ясувати зміст міжнародних стандартів та передовий досвід іноземних країн для визначення векторів адаптації європейських норм до вітчизняного законодавства (підрозділ 3.1). Для формулювання шляхів вдосконалення адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері було використано методи *правового прогнозування* та *моделювання* (підрозділ 3.2).

Теоретичним підґрунтям дослідження слугували фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі адміністративного, інформаційного, конституційного права, а також концепції правової держави та електронного урядування.

Нормативною основою є Конституція України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про особливості надання публічних (електронних) послуг», Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також підзаконні акти Кабінету Міністрів України та профільних центральних органів виконавчої влади.

Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні дані державних органів, матеріали судової практики, узагальнення правозастосовної діяльності адміністративних органів, аналітичні звіти міжнародних організацій, результати моніторингу дотримання прав людини в цифровій сфері, а також публікації у фахових наукових виданнях.

Емпіричну основу склали аналітичні звіти міжнародних організацій, результати моніторингу дотримання прав людини в цифровій сфері, публікації у періодичних наукових виданнях, що індексуються у міжнародних

наукометричних базах та авторські результати аналізу функціонування сучасних адміністративних процедур в умовах цифровізації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що наукова кваліфікаційна праця є комплексним дослідженням адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері шляхом формування авторської позиції щодо кола, особливостей та гарантій забезпечення прав громадян в інформаційній сфері з метою мінімізації порушення останніх та вироблення необхідних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства із зазначених питань. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і пропозицій, зокрема:

вперше:

– запропоновано новітню модель поділу суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні залежно від рівнів впливу, що включає: стратегічний рівень суб'єктів формування засад державної політики та інституційно-управлінську модель сфери правового регулювання; галузевий рівень забезпечення розвитку цифрових навичок, електронного урядування та інформаційного суверенітету; безпековий рівень суб'єктів захисту інформаційного простору, кіберзахисту критичної інфраструктури та протидії інформаційній агресії; операційно-сервісний рівень суб'єктів надання адміністративних послуг; суспільно-приватний рівень;

– визначена комплексна класифікація адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні, що поділяється за характером ініціативи виникнення інформаційних правовідносин, функціональним призначенням у механізмі реалізації інформаційних прав, юридичним результатом адміністративної процедури, ступенем складності та формалізації процедурних правил, рівнем публічної значущості інформації та стадійністю реалізації інформаційних прав;

– визначено особливості внутрішньодержавних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні, які: мають інституційно-

зобов'язувальний характер; системно поєднують нормативні засади, організаційні механізми та адміністративно-процедурні інструменти; побудовані на принципі відкритості інформації як базової засади гарантування; процедурно визначені; функціонально спрямовані на забезпечення прозорості влади; закріплені різними видами контролю та юридичною відповідальністю;

удосконалено:

– ознаки прав громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні, що включають: публічно-правову природу та адміністративну підконтрольність; комплексний (міжгалузевий) характер; адміністративно-процедурну формалізованість реалізації; гарантований та активний обов'язок держави забезпечити реалізацію; залежність від технологічного середовища суспільства; прямий зв'язок із захистом інших прав і свобод; можливість законного обмеження з легітимною метою (безпека, порядок, захист приватності тощо); охоплення як публічної, так і приватної інформації; суспільну орієнтованість та важливе значення для публічної комунікації; юридичну захищеність та можливість примусового відновлення;

– наукове трактування адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері як системно впорядковану, динамічну сукупність адміністративно-правових норм, інструментів, процедур, організаційних та інституційних засобів, за допомогою яких публічна адміністрація цілеспрямовано впливає на інформаційні суспільні відносини з метою забезпечення реального, гарантованого та контрольованого здійснення інформаційних прав громадян, який функціонує в межах державної інформаційної політики, поєднує регулятивний, забезпечувальний і захисний потенціал адміністративного права, охоплює стадії встановлення правових можливостей, їх практичної реалізації, охорони та відновлення у разі порушення, а також адаптується до технологічних змін інформаційного суспільства, забезпечуючи баланс між інформаційною свободою особи, публічним інтересом і вимогами інформаційної безпеки;

– сучасне розуміння нормативно-правового масиву забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні як системно організовану та багаторівневу сукупність взаємопов'язаних правових приписів і регулятивних інструментів, закріплених у конституційних нормах, законодавстві, кодифікованих актах, міжнародно-правових зобов'язаннях та підзаконних актах, які в комплексі визначають зміст і межі інформаційних прав особи, встановлюють процедурні механізми їх здійснення, гарантії захисту та відповідальність за порушення, а також забезпечують нормативні умови функціонування публічної адміністрації й цифрової інфраструктури держави у процесі реалізації, охорони та відновлення інформаційних прав у сучасному цифровому суспільстві;

отримали подальшого розвитку:

– напрями функціональної трансформації адміністративної відповідальності як адміністративно-правового інструменту реалізації прав громадян в інформаційній сфері, що виконує превентивну функцію для стимулювання суб'єктів інформаційних відносин дотримуватися вимог законодавства та стандартів відкритості, та право-відновлювальну функцію для забезпечення можливості притягнення до відповідальності розпорядників інформації за незаконну відмову, затримку, приховування, викривлення або неналежне оприлюднення даних, порушення інших інформаційних прав та свобод;

– перспективи адаптації передового досвіду у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері для України: 1) нормативно-правова гармонізація з міжнародними та європейськими стандартами у сфері свободи інформації, доступу до публічної інформації та захисту персональних даних; 2) інституційне посилення гарантій інформаційних прав та розвиток незалежних інституцій; 3) запровадження проактивних моделей доступу до інформації, зокрема, основний обсяг суспільно значущих даних має оприлюднюватися з ініціативи органів влади через розвиток відкритих даних, цифрових реєстрів, стандартів прозорості управлінських рішень та автоматизації адміністративних дій; 4) структурована

інтеграція глобального цифрового врядування та штучного інтелекту (закріплення вимог прозорості, недискримінації, людського контролю та доступності механізмів оскарження рішень тощо); 5) розвиток міжсекторної координації – створення сталих механізмів обміну інформацією, кращими практиками та спільного реагування на транснаціональні виклики, зокрема кіберзагрози;

– шляхи вдосконалення кібербезпеки України як адміністративної гарантії інформаційних прав особи у кіберпросторі, що включають: можливості вдосконалення системи координації між органами публічної влади, відповідальними за кібербезпеку, цифровізацію та захист прав людини; забезпечення адміністративних процедур оперативного реагування на кіберінциденти, що порушують права громадян (витоки персональних даних, втручання в електронні реєстри, блокування доступу до публічної інформації тощо); ефективні механізми адміністративного контролю та нагляду за дотриманням прав громадян у діяльності суб'єктів владних повноважень у кіберпросторі.

Практичне значення отриманих результатів зумовлено тим, що запропоновані в науковій кваліфікаційній праці теоретичні положення та нормотворчі пропозиції будуть корисними в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення зазначеної тематики з метою в подальшому сформулювати ефективну модель реалізації прав громадян в інформаційній сфері (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій сфері* – для удосконалення окремих норм, що визначають адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері;

– *правозастосовній сфері* – для підвищення ефективності діяльності публічно-владних суб'єктів, що забезпечують охорону та захист прав громадян в інформаційній сфері;

– *освітньому процесі* – під час викладання освітніх компонентів за освітньо-професійними програмами D8 «Право», K9 «Правоохоронна діяльність» для підготовки лекцій і навчальних посібників з цієї тематики.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, сформульовані узагальнення та висновки оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 4–5 червня 2024 р.), «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.), «Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 4–5 червня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок. Список використаних джерел містить 205 найменувань на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

1.1. Права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання

Права громадян в інформаційній сфері мають важливе значення в системі публічно-правових відносин, оскільки в умовах цифровізації, розвитку електронного врядування та посилення ролі інформації як ключового ресурсу сучасного суспільства вони визначають характер і рівень взаємодії особи з публічною владою, а також відображають ступінь відкритості та демократичності державного управління. Реалізація таких прав безпосередньо пов'язана з діяльністю суб'єктів публічної адміністрації, які, здійснюючи владно-управлінські функції у сфері збирання, зберігання, обробки, використання, поширення й захисту інформації, формують публічно-правове середовище, у межах якого інформаційна свобода особи набуває конкретного правового змісту та процедурних гарантій, що зумовлює об'єктивну необхідність їх комплексного адміністративно-правового регулювання.

Розгляд прав громадян в інформаційній сфері як об'єкта адміністративно-правового регулювання дає змогу зосередити увагу не лише на їх нормативному закріпленні, а й на особливостях правового впливу публічної адміністрації на суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації, обмеження й захисту таких прав, з огляду на поєднання публічних і приватних інтересів. Адміністративно-правове регулювання в цій сфері має комплексний і динамічний характер, оскільки поєднує імперативні й диспозитивні засоби правового впливу, спрямовані, з одного боку, на забезпечення публічного інтересу та інформаційної безпеки, а з іншого – на гарантування реалізації прав і свобод громадян відповідно до конституційних

засад і європейських стандартів захисту прав людини, що обумовлює необхідність постійної адаптації правового регулювання до технологічних змін і суспільних викликів.

Підставами для виникнення будь-яких галузей права є існування об'єктів, щодо яких формуються визначені відносини, реалізується суспільно значуща діяльність. Там, де необхідні державні гарантії виконання певного порядку, діють правові норми, які регулюють поведінку та суспільні відносини осіб, організацій. Розвиток цивілізацій, зміна укладів породжують різні форми діяльності в суспільстві, зумовлюють його розвиток чи відмирання. Право завжди йшло за цим процесом і акцентувало на відповідних будь-якому етапу розвитку суспільства взаєминах людей. Зокрема, проблеми захисту життя були передумовою для створення кримінального права, майнових інтересів фізичних та юридичних осіб – цивільного права. Розвиток виробничих інтересів визначив появу трудового права. Сучасна діяльність людства, пов'язана з інформацією, має такий вплив на суспільні відносини, який дає змогу трактувати її як самостійний предмет правових відносин. Крім того, інформація перетворилася на ресурс життєдіяльності й розвитку суспільства, на товар. Складна сутність інформації, яка об'єднує нематеріальну природу виникнення (як результат інтелектуальної праці) та особливу форму використання в соціально-економічній сфері, є інформаційним продуктом. Властивість інформації як інтелектуального продукту полягає в тому, що вона може значно впливати на свідомість людства, що створює проблему інформаційної безпеки суспільства [175].

Отже, передумовами правового регулювання інформаційної сфери є такі: науково-технічні досягнення у сфері інформатизації суспільства; розуміння інформації як ресурсу життєдіяльності й розвитку людства; перетворення інформації на товар; складна сутність інформації, яка об'єднує нематеріальну природу виникнення та особливу форму використання в соціально-економічній сфері; властивість інформації як інтелектуального продукту [175].

Тобто права громадян в інформаційній сфері формуються й реалізуються в умовах глибокої трансформації суспільних відносин, зумовленої перетворенням інформації на ключовий ресурс соціального, економічного та політичного розвитку, що об'єктивно визначає їх особливий статус у системі публічно-правового регулювання. Поєднання нематеріальної природи інформації, її товарної цінності та здатності впливати на суспільну свідомість зумовлює необхідність комплексного адміністративно-правового впливу, спрямованого на забезпечення балансу між інформаційною свободою особи, публічним інтересом і вимогами інформаційної безпеки.

Загалом становлення концепції прав людини формується під впливом тенденцій, що беруть початок у глибокій історії правового устрою суспільства в різних культурних цивілізаціях. Нині це виявляється не лише в юридичному наповненні прав, а в їх сприйнятті як системи загально визнаних цінностей крізь призму національних традицій і світоглядних орієнтирів, зокрема уявлень про місце людини в природному середовищі, соціумі та світі загалом. Сучасне правове розуміння прав людини як універсальних прав і засад узгодженого співіснування особи, суспільства й держави закріплено в численних міжнародних договорах і національних правових системах демократичних держав. Водночас ідея нормативного закріплення прав людини спирається на підходи західної правової думки з притаманними їй ліберальними й індивідуалістичними акцентами, зумовленими особливостями формування уявлень про взаємини людини й держави в європейській культурній традиції. Водночас існування у світі різних історично сформованих центрів правового розвитку зі своїми унікальними світоглядними системами неминуче впливає на утвердження прав людини як глобальної універсальної концепції. Витоки ідеї прав людини пов'язують з антропоцентричною традицією античної філософії, з якої походять уявлення про рівність, самостійність людини як суб'єкта та пошук джерел права в людській природі, що стало підґрунтям західної доктрини прав людини й сучасного міжнародного права в цій сфері. Натомість філософські вчення Стародавнього

Сходу ґрунтувалися на дещо інших, а подекуди й протилежних західним, поглядах на роль людини у світі, її природу й сутність. Даосизм і конфуціанство трактували людину як складову єдиного цілого з природою, акцентуючи на пріоритеті внутрішнього духовного самовдосконалення та потребі дотримання приписів, установлених природою, вищими силами й державою. За такого підходу людина постає радше виконавцем законів природи й держави, ніж носієм власної автономної волі [175].

Концепція прав людини формується під впливом різних філософсько-правових традицій та відображає складний процес поєднання універсальних ціннісних орієнтирів із національними та цивілізаційними особливостями правового мислення, що зумовлює багатовимірність сучасного розуміння прав і свобод особи.

Зокрема, як зауважує Д. Гудима, «Давньосхідне природне право має на меті повне підпорядкування людини силам природи (природним явищам, Богу) і державній владі (вождю, фараону, царю, імператору), легітимованій через посередництво таких сил, а європейське природне право, навпаки, спрямоване або на добровільне самообмеження вродженої (природної) людської свободи через формування державної влади, або на обмеження такої влади з огляду на зазначену свободу» [37].

Водночас у процесі історичного розвитку та з огляду на посилення міжкультурних контактів така суперечність поступово нівелюється, хоча й продовжує впливати на основи права як надбання людства. Зокрема, у середині ХХ століття процеси глобалізації зумовили становлення ідеї прав людини як загальновизнаного стандарту й поширення у світі домінантної «індивідуалістичної» західної доктрини прав людини через декларації ООН. Однак під впливом давніх філософських уявлень, що зберігаються й донині, це нерідко породжує певний дисонанс, передусім на Сході, через наявні світоглядні й моральні відмінності, обумовлені своєрідністю різних культур. Загальна декларація прав людини після ухвалення зазнає критики через недостатню представленість положень, які поряд із автономією та рівністю,

що передаються через права, окреслювали б також універсальну соціально необхідну роль людини у власному суспільстві й у світі загалом (обов'язки, відповідальність) [175].

Тобто домінування західної індивідуалістичної доктрини прав людини в сучасному міжнародному праві не нівелює впливу альтернативних світоглядних підходів, зокрема східних філософських концепцій, які акцентують на взаємозв'язку прав, обов'язків і відповідальності людини перед суспільством і державою. Отже, універсалізація прав людини постає не як уніфікація правових моделей, а як динамічний процес узгодження різних правових традицій, що має важливе значення для формування збалансованих підходів до правового регулювання прав і свобод людини в сучасних державах.

Проте не лише східні уявлення про світ визначають відповідальність людини як основу гармонійного співжиття. В узагальненій формі правове закріплення обов'язків особи перед собою, родиною та суспільством містилося, зокрема, й у регіональних американських деклараціях з прав людини. Наслідком універсалізації цих ідей була запропонована на розгляд ООН 1997 року Загальна декларація обов'язків людини, підготовлена міжнародною організацією – Радою взаємодії колишніх глав держав і урядів (InterAction Council). Хоча зазначена ініціатива й не отримала офіційної підтримки в ООН, вона є індикатором впливових доктринальних напрямів у сфері прав людини та засвідчує наявність проблематики універсальних обов'язків людини, які у взаємозв'язку з правами могли б сформувавши загальновизнаний стандарт. Розвиток таких підходів в умовах глобального інформаційного суспільства може доповнюватися новим інформаційним наповненням [175; 205].

Іще одним важливим чинником послаблення домінування індивідуалістичних акцентів у концепції прав людини є поява нових, переважно когнітивних, концептів «колективних прав людини», які, не маючи належного юридичного оформлення своєї загальновизнаності, широко

обговорюються як права нових поколінь або як права народу, нації, людства. До них належать право на мир, сталий розвиток, безпечне довкілля, користування спільною культурною спадщиною. Усі ці права здатні набувати своєрідних інформаційних проєкцій на сучасному й наступних етапах розвитку інформаційного суспільства. У площині забезпечення колективних прав також лежать відповіді на ключові виклики інформаційної доби – подолання інформаційної нерівності, подальша демократизація через інформатизацію діяльності держави, створення безпечного інформаційного середовища, формування національних інформаційних просторів як основи збереження національної ідентичності та суверенності тощо. У зв'язку з цим предметом обговорення стають можливі нові інформаційні вияви прав людини, зокрема право на інформаційну безпеку, інформаційний розвиток, доступність ІТ, якісний і безпечний контент, а також послуги із застосуванням ІТ [175].

Отже, розвиток сучасної концепції прав людини дедалі більше виходить за межі індивідуалістичного підходу, поступово інтегруючи ідеї відповідальності й колективності як необхідних умов забезпечення гармонійного співіснування людини, суспільства та держави в умовах глобального інформаційного суспільства. Формування доктринальних уявлень про універсальні обов'язки людини й колективні права нових поколінь засвідчує трансформацію прав людини в багатовимірну систему, у якій інформаційний компонент набуває самостійного значення та впливає на зміст і механізми їх реалізації. З огляду на це інформаційні права та суміжні з ними колективні інтереси постають як результат узгодження індивідуальної свободи з потребами інформаційної безпеки, сталого розвитку та демократизації публічної влади, що обумовлює необхідність їх подальшого нормативного осмислення й закріплення в межах сучасних міжнародних і національних правових систем.

Унаслідок набуття інформаційною сферою всепроникного характеру інформація та інформаційно-правові явища стали міждисциплінарним

об'єктом правової науки. Багато науковців, розглядаючи поняття інформаційних прав, намагалися сформуванати власне його трактування, тому є декілька десятків дефініцій. Слід зауважити, що з плином часу, з розумінням значення інформаційних прав та їх суспільної необхідності для кожного індивіда інтерес до досліджуваної категорії лише підвищувався і, як наслідок, науковий доробок постійно розширювався [21; 82].

Упродовж останніх десятиліть в українській юридичній науці поняття «інформаційні права людини» набуло широкого вжитку. Водночас різні автори окреслюють різних їх перелік. Одні обмежуються правом одержувати, використовувати й поширювати інформацію; інші додають також право на інформаційну приватність і право на честь та гідність, які нерідко суперечать першому праву. Треті визначають як інформаційні права людини лише новітні права, що вже сформувалися або лише формуються в умовах інформаційного суспільства, зокрема право на доступ до публічної інформації, право на захист персональних даних, право на доступ до інтернету. Ще одним поширеним підходом є визначення інформаційними правами дуже широкого кола прав людини, які мають важливе значення в інформаційних відносинах [21].

Як зазначає П. М. Сухорольський, «права людини, ключові для інформаційних суспільних відносин, такі як право на вільне вираження поглядів і ідей, свобода друку чи слова, не є чимось новим. Творці французької Декларації прав людини і громадянина чи американського Білля про права ще у XVIII столітті вважали їх одними з найважливіших. Отже, ці права розвивалися й були закріплені задовго до появи інформаційних технологій чи інформаційного суспільства та входять у ядро загально визнаних громадянських і політичних прав і свобод. Водночас термін “інформаційні права” чи галузь “інформаційне право” є порівняно новими, їх виникнення безпосередньо пов'язане з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та формуванням інформаційного суспільства» [21; 171, с. 19]. З іншого боку, як акцентує вчений, «нові» інформаційні права – право на доступ до публічної інформації, право на захист персональних даних –

виникли на основі (або навіть є складовою) прав, що існували давно, і нерозривно з ними пов'язані [21; 171, с. 19].

Інформаційні права та свободи людини й громадянина, як зазначають В. А. Ліпкан і Ю. Є. Максименко, належать до так званих прав «першого покоління» – громадянських і політичних, які передусім розглядалися як невід'ємний складник людської гідності [83, с. 64–68]. На переконання вчених, зміст понять «інформаційні права» та «права на інформацію» не збігається, а співвідноситься за моделлю «загальне – часткове». Тобто інформаційні права є значно ширшими, ніж право на інформацію (як право збирати, зберігати, використовувати й поширювати відомості), адже перші охоплюють також свободу думки й слова, право на вільне вираження власних поглядів і переконань тощо [70]. Такий підхід вважає слушним і К. Р. Калюжний, який зауважує, що інформаційні права виходять за межі права на інформацію. Інформаційні права забезпечують громадянам можливість мати певні переконання й не зазнавати у зв'язку з цим переслідувань, вільно висловлювати свою позицію, відстоювати ідеї, здійснювати контроль за діяльністю влади. На думку вченого, цілком закономірно, що підґрунтям інформаційних прав людини є право на інформацію, яке охоплює право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на власний вибір. Відповідно, основою права на інформацію є право особи на доступ (одержання) інформації. Конституційне право громадян України на інформацію за будовою є комплексним правом, ключовими складовими якого є: право на вільне збирання інформації; право на вільне зберігання інформації; право на вільне використання інформації; право на вільне поширення інформації усно, письмово або іншим способом на власний розсуд; право на охорону та захист інформації [124, с. 294].

Отже, інформаційні права людини в сучасній правовій доктрині постають як складна, багаторівнева й динамічна категорія, зміст якої формується на перетині традиційних громадянських і політичних прав та

нових правових можливостей, зумовлених розвитком інформаційного суспільства та цифрових технологій. Різноманіття наукових підходів до визначення та структурування інформаційних прав засвідчує їх міждисциплінарний характер і відсутність уніфікованої дефініції, водночас підтверджуючи їх фундаментальну роль у забезпеченні свободи особи, демократичного контролю за владою та захисту людської гідності.

Водночас інформаційні права слід розглядати як ширшу за право на інформацію категорію, ядром якої є можливість доступу до інформації, але яка водночас охоплює свободу думки та слова, право на приватність, захист персональних даних та інші правомочності, що набувають особливого значення в умовах інформаційно-комунікаційної трансформації суспільства.

Нині інноваційність і дискусійність питань, пов'язаних із дослідженням інформації як об'єкта адміністративних правовідносин, сприяють постійному збереженню зацікавленості в дослідженні цієї проблематики не лише серед юристів-практиків, а й серед науковців. З огляду на достатньо широкий діапазон завдань, що стоять перед державою в процесі забезпечення прав громадян в інформаційній сфері, слід відзначити активне входження інформації до владно-суспільних відносин в Україні, що потребує подальшого вдосконалення їх правового регулювання, а також гармонізації положень чинних нормативно-правових актів із нормами міжнародних документів, обов'язкових для виконання нашою державою в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції [50, с. 88–94].

В умовах активного використання нових інформаційно-телекомунікаційних технологій під час розбудови інформаційного суспільства та, зокрема, здійснення постійного інформаційного впливу Російською Федерацією на Українську державу й суспільство під час війни виникають нові відносини в інформаційній сфері. Це потребує детального аналізу прав громадян в інформаційній сфері як об'єкта адміністративно-правового регулювання в Україні [50, с. 88–94].

Законодавство України у сфері інформації нині має структуру, яку становлять норми Конституції України, інформаційно-правові норми міжнародних актів, які ратифіковані Україною та містять принципи й норми міжнародного права в цій сфері [113, с. 5–7]. У ст. 34 Основного Закону закріплено, що кожному гарантовано право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [69]. Отже, в умовах демократії безпека держави та суспільства є не самоціллю, а засобом забезпечення свободи й безпеки людини. Цей принцип прямо впливає з чинного законодавства України, зокрема у сфері інформаційної безпеки та захисту прав громадян в інформаційному просторі. Конституція України підтверджує це, проголошуючи в ст. 17, що економічна та інформаційна безпека, поряд із захистом суверенітету, є найважливішими функціями держави та справою всього народу. Крім того, у ст. 3 чітко визначено, що «людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [42, с. 220; 69]. Логічним продовженням цього принципу в інформаційній сфері є ст. 40 Конституції України, у якій закріплено право кожного направляти індивідуальні й колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування [69].

Отже, зазначимо, що в контексті адміністративно-правового регулювання таке право є фундаментальним інструментом реалізації інформаційних можливостей громадянина, забезпечуючи зворотний зв'язок між суспільством і владою, тобто право на звернення стає практичним

механізмом, за допомогою якого особа може не лише отримувати необхідну інформацію, а й безпосередньо впливати на управлінські процеси, реалізуючи свій статус суб'єкта інформаційних відносин.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ, кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні й інші права, свободи та законні інтереси інших громадян, права й інтереси юридичних осіб [137].

Право громадян на інформацію гарантується законодавством України як взаємопов'язані правомочності щодо свободи одержання й поширення інформації, захисту приватності, доступу до публічних відомостей і можливості контролю над власними даними. Модель законодавчого регулювання права на інформацію в Україні охоплює можливість вільного обігу інформації, із системою законодавчих запобіжників, спрямованих на охорону приватності, публічної безпеки та прав інших осіб у сфері інформаційних відносин.

Право на інформацію справедливо використовується в різних контекстах, є багатозначним явищем, дослідження якого окреслює безліч аспектів для обговорення, що виходить за межі політичної сфери та поширюється на сферу соціальну, економічну, культурну та технологічну. На міжнародному рівні увага зосереджується на питаннях національного суверенітету, захисту державної таємниці, трансграничного передавання інформації, нового світового інформаційного порядку й міжнародного захисту інтелектуальної власності. З одного боку, право на інформацію тісно пов'язане з правами споживачів, офіційних посадових осіб, стосується наукових доробок, професійної конфіденційної інформації, медичних і страхових даних тощо. Численні справи, зокрема в Європейському суді з прав людини, останніми роками проілюстрували широкий діапазон індивідуальних прав, що

потрапляють у царину права на інформацію. Останнє виявляється в широкому спектрі самостійних значень. Це право обвинуваченої особи знати висунуте проти неї обвинувачення, право ув'язнених відправляти й одержувати кореспонденцію, право потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, право доступу до персональних даних і право знати підстави, покладені в основу правозастосовних рішень уповноважених офіційних осіб відносно конкретної особи. Це охоплює як право пацієнта на отримання вичерпної інформації про стан свого здоров'я, методи й перебіг лікування, так і право особи знати, якими персональними даними про неї володіють суб'єкти владних повноважень. До цього переліку належить також право батьків на інформацію щодо своїх дітей, право громадян на доступ до відомостей про діяльність і послуги служб життєзабезпечення суспільства. Профспілки зацікавлені в інформації про управління організацією або підприємством. Громадяни мають право на різного роду офіційну інформацію від державних органів. Маючи інтуїтивне уявлення про значення такого права, кожен індивід використовує його залежно від конкретних обставин свого життя, оскільки право на інформацію найчастіше є правом знати, що забезпечує реалізацію інших прав і свобод. У кожній конкретній ситуації потрібна особлива категорія відомостей, релевантна задоволенню поставленої мети [45, с. 56–64].

Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права й можливості доступу до інформації. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію. Надання доступу до інформації, усунення порушень права на інформацію й оскарження відмови або бездіяльності щодо надання інформації здійснюються відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» [127] з огляду на особливості, визначені законом. Заборонено вилучення та знищення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків,

документів з архівних, бібліотечних, музейних фондів, крім встановлених законом випадків або на підставі рішення суду. Право на інформацію, створену в процесі діяльності фізичної чи юридичної особи, суб'єкта владних повноважень або за рахунок фізичної чи юридичної особи, Державного бюджету України, місцевого бюджету, охороняється в порядку, визначеному законом [137].

Право на інформацію забезпечується: створенням механізму реалізації права на інформацію; створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і медіа про свою діяльність і прийняті рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного та громадського контролю за дотриманням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію. Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [137].

Можемо зауважити, що в межах адміністративно-правового регулювання права громадян в інформаційній сфері постають як юридично закріплені свободи, що формують механізм соціальної взаємодії. Функціональний зміст цього механізму полягає в забезпеченні інформаційних можливостей, необхідних для реалізації інших прав, участі в публічному житті, контролю за владою та зміцнення інформаційної безпеки.

Відповідно, права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання відображають баланс між

відкритістю держави, охороною публічних і приватних інтересів, необхідністю ефективного управління інформаційними ресурсами й забезпеченням кожній особі реальних інструментів знати, впливати та захищати себе в сучасному інформаційному суспільстві.

На нашу думку, можна виокремити такі ознаки прав громадян в інформаційній сфері як об'єкта адміністративно-правового регулювання в Україні:

- 1) публічно-правова природа й адміністративна підконтрольність;
- 2) комплексний (міжгалузевий) характер;
- 3) адміністративно-процедурна формалізованість реалізації;
- 4) гарантований та активний обов'язок держави забезпечити реалізацію;
- 5) залежність від технологічного середовища суспільства;
- 6) прямий зв'язок із захистом інших прав і свобод;
- 7) можливість законного обмеження з легітимною метою (безпека, порядок, захист приватності тощо);
- 8) охоплення як публічної, так і приватної інформації;
- 9) суспільна орієнтованість і важливе значення для публічної комунікації;
- 10) юридична захищеність і можливість примусового відновлення.

Отже, права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні – це системно впорядкована й динамічна сукупність гарантованих державою можливостей особи вільно одержувати, збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, захищати приватність і персональні дані, отримувати доступ до публічної інформації та вимагати усунення порушень і відновлення порушених прав, реалізація яких відбувається в межах публічно-правових відносин за участю суб'єктів публічної адміністрації та забезпечується комплексом адміністративно-правових засобів і процедур, об'єктність яких у площині адміністративного права зумовлена тим, що інформація як ресурс і як інтелектуальний продукт є водночас чинником розвитку суспільства, предметом економічного обігу й

потенційним джерелом ризиків для національної та персональної безпеки, з огляду на що потребує правового упорядкування, яке поєднує гарантування інформаційної свободи з можливістю легітимних обмежень для захисту прав інших осіб, громадського порядку, територіальної цілісності та національної безпеки.

У цьому контексті адміністративно-правове регулювання є не лише способом нормативного визначення змісту й меж інформаційних прав, а й інституційно-процедурною формою їх фактичного забезпечення через обов'язок держави створювати механізми доступу, інформування, відкритості та контролю, а також через юридично гарантовані процедури звернення, отримання відповіді, оскарження та притягнення до відповідальності за порушення інформаційного законодавства. Водночас специфіку цих прав визначено їх комплексним, міжгалузевим характером і залежністю від технологічного середовища, що зумовлює постійну зміну змісту інформаційних відносин і потребу адаптивного правового реагування, зокрема з гармонізацією національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами, особливо в умовах цифровізації публічного управління та посилення інформаційних загроз у період воєнних викликів.

1.2. Поняття та структура адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері

Доступ до достовірної та повної інформації забезпечує реальну участь особи в публічному житті та контроль за діяльністю органів влади. Водночас розвиток цифрових технологій загострює проблему балансу між відкритістю держави й необхідністю захисту приватності, безпеки та службової інформації. Адміністративно-правові механізми в цій сфері нерідко є формальними, що знижує ефективність практичної реалізації інформаційних прав. Складність правового регулювання посилюють нерівномірність

цифрових можливостей громадян і недостатня правова визначеність багатьох процедур доступу до даних. У цих умовах удосконалення адміністративних інструментів і процедур, підвищення прозорості діяльності органів влади й адаптація законодавства до цифрових викликів є основними передумовами забезпечення реальних інформаційних прав громадян.

Передусім зауважимо, що поняття механізму правового регулювання є порівняно новим для української теорії держави та права. Зокрема, О. Ф. Скакун пропонує тлумачити механізм правового регулювання як узятую в єдності систему правових засобів, методів і форм, за допомогою яких нормативність права трансформується в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється та забезпечується правопорядок (коли «належне» у праві стає «сущим») [156, с. 499]. Своєю чергою В. М. Костюк, посилаючись на наукові розвідки В. Н. Хропанюка, визначає механізм правового регулювання як систему правових засобів, за допомогою яких забезпечується впорядкування суспільних відносин відповідно до мети й завдань правової держави [6; 72, с. 362].

Механізм правового регулювання є цілісною системою юридичних засобів, що дає змогу найбільш послідовно й комплексно протидіяти правопорушенням. Це зумовлено тим, що окремі юридичні інструменти поза системним зв'язком не здатні повною мірою забезпечити досягнення цієї мети. З огляду на це, постає об'єктивна необхідність у такому впорядкуванні правових засобів, яке створювало б можливість для безперешкодного задоволення інтересів суб'єктів. До того ж правове регулювання під час здійснення охоплює визначені етапи та відповідні елементи, що забезпечують рух інтересів суб'єктів до цінностей. Кожен з етапів і юридичних елементів механізму правового регулювання реалізується під впливом конкретних обставин, які відображають логіку правової упорядкованості суспільних відносин, особливості впливу правової форми на соціальний зміст. З позиції теоретиків права, механізм правового регулювання – єдина система правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативне правове

впорядкування суспільних відносин і подолання перешкод, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [60, с. 514–515].

Одним із понять теорії права, щодо якого в науковій літературі є різні підходи, як зауважує О. О. Кравчук, є поняття механізму правового регулювання, що відображає певний абстрактний, механічний підхід до правового регулювання та дає змогу розглядати таке регулювання як сукупність стадій, застосовуваних державою елементів, за допомогою яких у суспільних відносинах досягається урегульованість, а втілені в правових приписах задуми нормотворця призводять до належної правореалізації. Розгляд механізму правового регулювання (з огляду на різні підходи щодо його складу та змісту) міститься в науковій літературі, деякі автори використовують його для структурування окремих розділів дисертаційних досліджень, а також у підручниках. Хоча здебільшого це поняття вважають дещо застарілим, прийнятим за позитивістського підходу до розуміння та відповідного викладання права. Водночас поняття механізму правового регулювання надає можливість поєднати низку понять, явищ правової дійсності, що активно використовуються в навчанні теорії права та теоретичних аспектів галузевих навчальних дисциплін. Йдеться про поняття суспільних відносин як предмету правового регулювання, правової норми, юридичного факту, правовідносин, суб'єктів права та суб'єктів правовідносин, структури правовідносин, форми реалізації права. За допомогою розгляду механізму правового регулювання ці поняття розкриваються в їх взаємозв'язку, що з педагогічної точки зору може бути корисним для засвоєння студентами не лише поняття механізму правового регулювання, а й сутності та взаємозв'язку зазначених правових категорій. Автор розглядає механізм правового регулювання як сукупність трьох основних елементів, що розкриваються через сукупність трьох основних стадій правового впливу – правових норм, правових відносин та актів реалізації прав і обов'язків [75].

Щодо сутності механізму правового регулювання, то О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко зазначають, що він є певною, узятую в єдності, сукупністю правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права забезпечує впорядкування суспільних відносин, відповідає інтересам суб'єктів права, вирішує конфлікти, сприяє досягненню соціального компромісу в правовій сфері. Науковці акцентують, що слід відмовитися від розуміння цього механізму лише як діяльності законодавця, який формує норму права, надає їй уповноважуючого, зобов'язуючого чи забороняючого характеру, та лише як виконання правового припису, підпорядкування забороні суб'єктами, яких цей припис стосується. У разі вузького підходу до визначення механізму правового регулювання не враховуються мета й завдання правового регулювання, різні фактори, які впливають на процес зазначеного регулювання [55; 173].

Як зазначають В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед та ін., сучасна юридична наука характеризується наявністю двох підходів до визначення формальних елементів механізму правового регулювання. Перший – широкий, що визначається множинністю елементів, зокрема норм права, юридичних фактів, правовідносин, тлумачення норм права, реалізацією норм права, законністю; правовою культурою та правосвідомістю, правомірною та протиправною поведінкою, юридичною відповідальністю. Другий – вузький, що охоплює лише деякі із зазначених вище елементів, наприклад, норми права, індивідуальні акти, правовідносини, правореалізацію та законність [3, с. 212; 55].

Отже, механізм правового регулювання слід розуміти як цілісну, внутрішньо узгоджену систему юридичних засобів, способів і форм правового впливу, за допомогою яких нормативні приписи права реалізуються у впорядкованість суспільних відносин, забезпечується досягнення мети правового регулювання та створюються умови для задоволення охоронюваних законом інтересів суб'єктів, сутність якого полягає не в ізольованому функціонуванні окремих правових інструментів, а в їх системному поєднанні

та послідовній дії через взаємопов'язані стадії правового впливу, у межах яких норми права набувають конкретизації через юридичні факти, трансформуються у правовідносини та завершуються актами реалізації прав і обов'язків, що дає змогу усувати перешкоди на шляху досягнення правового результату. Водночас, з огляду на сучасні доктринальні підходи, механізм правового регулювання не може зводитися лише до діяльності законодавця або до формального виконання приписів, оскільки його ефективність зумовлюється сукупністю правових і соціальних чинників, включно із законністю, правосвідомістю, правовою культурою, тлумаченням і практикою застосування права, а тому він є універсальною теоретичною моделлю, яка надає можливість комплексно пояснити, яким чином право забезпечує упорядкування суспільних відносин і реальну дієвість закріплених у ньому прав та обов'язків.

Адміністративно-правовий механізм, зокрема механізм формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації, походить від класичного правового механізму. Водночас йому властивий комплекс додаткових ознак, зумовлених галузевою специфікою, до якої він належить. Зокрема, М. В. Макарєйко та Р. А. Бузунов зазначають, що адміністративно-правовий механізм – це сукупність адміністративно-правових засобів, які, впливаючи на управлінські відносини, упорядковують їх відповідно до завдань суспільства й держави. Загальну характеристику механізму, на думку авторів, можна окреслити так: механізм є сукупністю юридичних засобів; ці засоби мають адміністративно-правову природу; об'єктом впливу є управлінські відносини; спрямованість полягає в розв'язанні завдань суспільства й держави; він активізує учасників управлінських відносин, підвищує рівень їх правосвідомості та правової культури; забезпечується примусовою силою держави [20, с. 269–270].

Зазначимо, що найчастіше науковці розкривають зміст адміністративно-правових механізмів у прив'язці до конкретних сфер суспільно-правових відносин. Зокрема, Т. А. Шумейко вказує, що адміністративно-правовий

механізм формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні має цілісний, системно-організаційний характер, який визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері. Водночас мета державної політики у сфері обігу зброї в Україні полягає у створенні найбільш сприятливих умов для перебігу відносин і процесів у цій сфері, які: 1) розширюватимуть правові можливості: держави (як органи публічної служби) – захищати суверенітет, конституційний лад, правопорядок, суспільство та громадян і їх майно; громадян – захищати життя й здоров'я, зокрема із застосуванням зброї, а також здійснювати економічну діяльність у сфері обігу зброї; 2) визначатимуть ознаки правомірної поведінки у сфері обігу зброї, водночас запобігаючи незаконному обігу зброї та існуванню чи виникненню інших безпекових ризиків у цій сфері. Узагальнюючи, автор доходить висновку, що адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це юридична конструкція, якою окреслюється заснована на нормах чинного законодавства взаємоузгоджена система нормативно-правових, інституційних, правозастосовних та організаційних форм і засобів, що в сукупності цілісно й послідовно впливають на суб'єктів, відносини та процеси у сфері обігу зброї, виконуючи завдання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері [191, с. 173].

Адміністративно-правовий механізм забезпечення науково-технологічного розвитку в Україні К. М. Куркова визначає як комплексну репрезентацію теоретичних засад і практичної реалізації забезпечувального впливу держави на процеси якісних перетворень конвергенції науки й технологій, що є чинником соціально-економічного розвитку країни та показником рівня українського науково-технологічного потенціалу. На думку дослідниці, такий вплив здійснюється на двох рівнях (національному й міжнародному), кожному з яких притаманний власний теоретичний і практичний арсенал адміністративних заходів (елементів), що виявляються в нормативному, фінансовому, кадровому, організаційно- й матеріально-

технічному, інформаційно-аналітичному вимірах. Ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення науково-технологічного розвитку розкривається через ступінь відповідності державної політики обраній стратегії науково-технологічного розвитку країни, довіру до неї як з боку населення, так і міжнародних організацій, стан нормативно-правового забезпечення, а також рівень протидії загрозам публічним інтересам [77, с. 39; 194].

Узагальнимо, що більшість учених розглядають адміністративно-правовий механізм крізь призму його системного та комплексного характеру, акцентуючи, що він складається із взаємопов'язаних адміністративно-правових засобів, норм, інституційних і організаційних елементів, спрямованих на впорядкування управлінських відносин у конкретній сфері. Спільним для цих позицій є розуміння механізму як динамічної конструкції, що функціонує в межах державної політики, забезпечується примусовою силою держави та орієнтована на досягнення публічно значущих цілей шляхом цілеспрямованого впливу на суб'єктів і процеси публічного управління.

На думку С. Стеценка, механізм адміністративно-правового регулювання – це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [165, с. 31–34]. На думку О. В. Джафарової, механізм адміністративно-правового регулювання – це система правових інструментів, що слугує для забезпечення стабільності соціальних відносин. За допомогою цих засобів учасники набувають взаємних прав і обов'язків, що дає змогу досягти найбільш оптимального балансу між індивідуальними, громадськими й національними інтересами [42, с. 11]. Механізм адміністративно-правового регулювання, як зазначає Н. Кантор, є упорядкованою сукупністю правових засобів, які в їх взаємозв'язку забезпечують належне функціонування держави й місцевого самоврядування з метою найбільш повного задоволення законних інтересів приватних осіб, громадянського суспільства й досягнення інших

цілей адміністративного права у відповідній сфері публічно-правових відносин. Водночас науковець вважає, що твердження про те, що механізм адміністративно-правового регулювання регулює суспільні відносини, є безпідставним, оскільки воно штучно звужує структуру цього різновиду правового механізму до норм права, тоді як для забезпечення реалізації регуляторного впливу права він охоплює й інші необхідні для цього елементи. Також неправильним з точки зору формальної логіки є охоплення визначенням механізму адміністративно-правового регулювання його мети, адже якщо йдеться про механізм адміністративно-правового регулювання, то він є автоматично спрямованим на реалізацію мети адміністративно-правового регулювання, що виключає необхідність її дублювання в його визначенні [59, с. 125–129].

У роботі М. Ф. Савюк удосконалено розуміння механізму адміністративно-правового регулювання у сфері інформаційного суспільства. Вчена розглядає його як сукупність змістовних ознак, спрямованих на людину та забезпечення її прав, і формальних ознак – системи адміністративно-правових засобів і форм. За їх допомогою публічна адміністрація здійснює правовий вплив на суспільні відносини шляхом переведення нормативності права в їхню реальну упорядкованість, що має на меті ефективне забезпечення інформаційних прав громадян [151, с. 6–9]. Поняття механізму адміністративно-правового забезпечення права на доступ до публічної інформації К. С. Маштак визначає як сукупність правових та організаційних способів і засобів, що реалізуються органами державної влади з метою охорони, захисту, відновлення права на доступ до публічної інформації та створення умов для його реалізації. Причому такі елементи, як охорона, захист, відновлення права на доступ до публічної інформації, належать до змісту поняття «забезпечення», тоді як механізм передбачає наявність відповідних адміністративно-правових способів і засобів правового та організаційного характеру, які повинні встановлюватися державою [88, с. 38].

Проаналізуємо сутність механізму, але в окремих, суміжних площинах. Зокрема, Г. Бліновою удосконалено наукові підходи до визначення поняття механізму інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації як до системи правових, організаційних, технічних засобів впливу на поведінку та діяльність працівників органів публічної адміністрації та інших суб'єктів, з якими вони взаємодіють, для забезпечення обігу (отримання, зберігання, використання, корегування, передання, знищення) якісної, достовірної, актуальної інформації, що задовольняє інформаційні потреби й інтереси органів публічної адміністрації [16, с. 33]. Своєю чергою І. Р. Березовська сформувала власне бачення механізму адміністративно-правового регулювання взаємодії органів виконавчої влади в інформаційній сфері: це сукупність правових засобів, заходів і способів, за допомогою яких забезпечуються функціонування й розвиток взаємодії органів виконавчої влади як суб'єктів забезпечення національної інформаційної безпеки [15, с. 31–35].

На підставі узагальнення зазначених доктринальних підходів, адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері слід розуміти як системно впорядковану динамічну сукупність адміністративно-правових норм, інструментів, процедур, організаційних та інституційних засобів, за допомогою яких публічна адміністрація цілеспрямовано впливає на інформаційні суспільні відносини з метою забезпечення реального, гарантованого й контрольованого здійснення інформаційних прав громадян, який функціонує в межах державної інформаційної політики, поєднує регулятивний, забезпечувальний і захисний потенціал адміністративного права, охоплює стадії встановлення правових можливостей, їх практичної реалізації, охорони й відновлення в разі порушення, а також адаптується до технологічних змін інформаційного суспільства, забезпечуючи баланс між інформаційною свободою особи, публічним інтересом і вимогами інформаційної безпеки.

Якщо розглядати ознаки, то вони мають характеризувати мету механізму правового регулювання, засоби її досягнення та результативність. Мета механізму правового регулювання – забезпечити безперешкодний рух інтересів суб'єктів до цінностей, тобто гарантувати їх справедливе задоволення. Ця головна змістовна ознака пояснює значущість цієї категорії й засвідчує, що роль механізму правового регулювання полягає в усуненні можливих перешкод на шляху здійснення інтересів суб'єктів. Механізм правового регулювання – це специфічний юридичний «канал», який з'єднує інтереси суб'єктів з цінностями й доводить процес управління до логічного результату. Механізм правового регулювання також є системою різних за своєю природою та функціями правових засобів, що дає змогу досягати його мети. Це вже формальна ознака, яка засвідчує, що цей механізм є комплексом правових елементів, з одного боку, різних за своєю природою та функціями, а з іншого – взаємопов'язаних загальною метою в єдину систему. Цей механізм визначає, як працює та чи інша ланка під час досягнення його цілей, надає можливість виокремити основні, ключові, опорні юридичні інструменти, які займають відповідне ієрархічне становище серед усіх інших. Механізм правового регулювання – це й організаційний вплив правових засобів, які надають можливість так чи інакше досягати поставлених цілей, тобто результативності, ефективності. Як і будь-який інший управлінський процес, правове регулювання прагне до оптимізації, до дієвості правової форми, яка утворює режим, сприятливий для розвитку змісту корисних суспільних відносин. У огляду на те, що механізм правового регулювання – складне поняття зі своєю системою правових засобів, виникає потреба відокремити його від іншої, не менш складної категорії [60, с. 515–516].

Дослідження сутнісних аспектів механізму адміністративно-правового регулювання безпосередньо пов'язане з визначенням його цільової спрямованості, яка передусім полягає в реалізації публічною адміністрацією своїх нормативно визначених функцій. Орієнтиром цієї діяльності є системний захист правового статусу суб'єктів права [2, с. 206–229]. Реалізація зазначеної

мети покладає на органи влади комплекс завдань, що виконуються через інструменти адміністративного права та охоплюють недопущення протиправних дій щодо прав, свобод і законних інтересів приватних та корпоративних осіб, а також контроль за тим, щоб ці суб'єкти самі не порушували аналогічні права та інтереси інших учасників правовідносин [2, с. 206–229]. Крім того, цей процес передбачає обов'язкове припинення будь-яких проявів протиправної поведінки, задіяння всього спектра владних повноважень задля поновлення порушеного правового стану, а також невідворотне притягнення правопорушників до передбаченої законодавством відповідальності, зокрема адміністративної [2, с. 206–229].

Реалізація окреслених цілей забезпечується через практичне застосування різноманітного інструментарію адміністративного права, який безпосередньо впливає на поведінку керованих суб'єктів і формує змістовне наповнення формальної характеристики відповідного регулятивного механізму [2, с. 206–229]. У контексті структуризації цього явища В. Галуцько обґрунтовує доцільність розширеного трактування його складників, зараховуючи до переліку базових елементів як самі адміністративно-правові норми разом із формами їхнього офіційного фіксування (джерелами), так і фундаментальні принципи, процеси тлумачення правових приписів, а також правовідносини, що виникають у цій сфері [2, с. 206–229]. Окрім цього, автор включає до зазначеної системи правовий статус учасників відносин, розпорядчі акти та конкретні форми й методи діяльності інституцій публічної адміністрації, а також правові режими, процедури та критерії дієвості самого регулювання [2, с. 206–229]. Водночас дослідник зауважує, що задля підвищення продуктивності впливу на специфічні об'єкти цей інструментарій не є вичерпним і може розширюватися за рахунок інших правових засобів, підсумовуючи, що охоронно-регулятивний механізм адміністративного права є функціональною сукупністю взаємопов'язаних засобів, спрямованих на гарантування прав, свобод та інтересів приватних і корпоративних осіб, а

також на підтримку стабільного розвитку інститутів держави та суспільства [2, с. 206–229].

З іншого боку, Ю. Слабунова, аналізуючи специфіку механізму, за допомогою якого органи прокуратури забезпечують адміністративно-правовий захист прав громадян, виділяє низку його характерних рис [157]. Зокрема, дослідниця зазначає, що ця структура діє як інтегрована система взаємопов'язаних компонентів, що функціонують задля досягнення спільної мети, яка полягає у створенні належного підґрунтя для безперешкодного практичного втілення та всебічного гарантування суб'єктивних прав індивідів [157]. Окрім того, функціонування цього інструментарію базується на специфічних галузевих методах і засобах впливу, серед яких провідне місце посідають контрольно-наглядні заходи та заходи державного примусу, а сам алгоритм їхньої реалізації чітко регламентовано діючими адміністративно-процесуальними приписами [157]. Зрештою, авторка чітко окреслює суб'єктний склад та спрямованість зазначеної діяльності, де правозастосовну роль відведено органам прокуратури та їхньому посадовому корпусу, тоді як об'єктом правового впливу виступає безпосередній процес реалізації законних інтересів і прав громадян [157].

У контексті досліджуваної проблематики варто зацентувати увагу на концептуальному підході, згідно з яким сутнісна характеристика механізму адміністративно-правового регулювання в умовах розвитку інформаційного соціуму визначається через систему взаємопов'язаних цілей, покладених на органи влади [151, с. 6–9; 152]. Цей цільовий вектор зобов'язує суб'єктів публічної адміністрації здійснювати комплексну превентивну діяльність, спрямовану на попередження, недопущення та припинення будь-яких протиправних зазіхань на правовий статус, свободи й легітимні публічні інтереси приватних і корпоративних осіб в інформаційній сфері [151, с. 6–9; 152]. Крім того, невід'ємним компонентом цього процесу є гарантування невідворотності настання адміністративної або інших передбачених законодавством видів юридичної відповідальності для осіб, які вчинили

правопорушення у зазначеному сегменті суспільних відносин [151, с. 6–9; 152].

На підставі аналізу наведених наукових підходів та з огляду на специфіку інформаційної сфери, адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері характеризується такими системними ознаками:

1. Цільова (змістовна) спрямованість на забезпечення реальної реалізації інформаційних прав громадян, що виявляється в переведенні нормативно закріплених правомочностей у фактичні можливості доступу, використання, поширення й захисту інформації.

2. Публічно-владний характер, який полягає в здійсненні регулюючого, забезпечувального й охоронного впливу суб'єктами публічної адміністрації в межах наданої законом компетенції.

3. Системність і комплексність, що виявляється в поєднанні адміністративно-правових норм, інструментів, процедур, організаційних, інституційних і техніко-інформаційних засобів в єдину функціонально узгоджену конструкцію.

4. Процедурна формалізованість, яка забезпечує визначеність, передбачуваність і контрольованість реалізації інформаційних прав шляхом застосування адміністративних процедур, установлених законом.

5. Превентивно-охоронна та захисна спрямованість, що полягає в попередженні, недопущенні й припиненні порушень інформаційних прав, а також у забезпеченні їх відновлення та притягненні винних осіб до юридичної відповідальності.

6. Адаптивність до змін інформаційного середовища, яка зумовлена динамікою цифрових технологій, розвитком електронного врядування та трансформацією інформаційних відносин.

7. Інструментально-практичний характер, що виражається в здатності механізму діяти не декларативно, а через конкретні адміністративно-правові інструменти, рішення, дії та сервіси.

8. Міжінституційна координаційність, оскільки ефективність механізму залежить від узгодженої діяльності різних суб'єктів публічної адміністрації, а також взаємодії з приватними та громадськими суб'єктами інформаційної сфери.

9. Техніко-інформаційна опосередкованість, яка полягає у використанні електронних реєстрів, інформаційних систем, цифрових платформ та інших ІКТ як необхідного елемента реалізації інформаційних прав.

10. Результативність та ефективність, що виявляється в здатності механізму забезпечувати досягнення публічно значущого результату – формування сприятливого, безпечного й відкритого інформаційного середовища для реалізації прав громадян.

Аналізуючи структуру, зауважимо на підході, у межах якого система правових засобів, які утворюють механізм адміністративно-правового регулювання, охоплює норми адміністративного права й акти їх офіційного тлумачення, адміністративні правовідносини (зокрема, відповідні юридичні факти й фактичні склади), акти реалізації прав та обов'язків у цих правовідносинах (зокрема, акти застосування норм права), а також правосвідомість учасників адміністративних правовідносин (як факультативний елемент) [59, с. 125–129].

До елементів механізму адміністративно-правового регулювання у сфері інформаційного суспільства, як зауважує М. Савюк, належать: норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження – джерела адміністративного права; спеціальні принципи діяльності публічної адміністрації у сфері інформаційного суспільства; адміністративно-правові відносини у сфері інформаційного суспільства; адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, яка забезпечує права та свободи в цій сфері; форми й методи діяльності суб'єктів публічної адміністрації та адміністративні процедури забезпечення прав свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб в інформаційному суспільстві [151, с. 6–9].

Структурними елементами механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки, як вважає І. Р. Березовська, є: а) норми адміністративного права, що закріплюють права й обов'язки учасників взаємодії у сфері забезпечення інформаційної безпеки; б) адміністративно-правові відносини, що складаються в процесі спільної діяльності суб'єктів взаємодії у сфері забезпечення інформаційної безпеки; в) акти реалізації прав та обов'язків учасників взаємодії, що виражаються у втіленні приписів норм адміністративного права в процесі взаємодії суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки [15, с. 31–35].

Своєю чергою Г. О. Бліною запропоновано структуру механізму інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації шляхом виокремлення таких його елементів, як: суб'єкти; інформаційні потреби й інтереси органів публічної адміністрації та їх працівників, їх інформаційні права й обов'язки; правові норми; юридичні факти; інформаційне середовище; мета, завдання, принципи такого забезпечення; інформація та її матеріальні носії; контроль, нагляд за дотриманням правил інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації та відповідальність за їх порушення [16, с. 410].

Вважаємо, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері охоплює взаємопов'язані та впорядковані адміністративно-правові, організаційно-процедурні та інформаційно-технічні елементи (інструменти, засоби, процедури та дії), що забезпечують належну реалізацію, охорону, захист і відновлення інформаційних прав. Отже, до структури адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері належать:

- суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- адміністративно-правові інструменти;

- адміністративні процедури;
- юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері;
- міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері.

Зокрема, суб'єкти механізму формують його інституційну основу, оскільки реалізація інформаційних прав завжди відбувається у взаємодії громадянина з публічною адміністрацією та іншими суб'єктами інформаційної сфери (охоплюючи розпорядників інформації, адміністраторів реєстрів, провайдерів цифрових сервісів). Відповідно, суб'єктний компонент механізму становлять не лише ті, «хто діють», а й ті, «хто зобов'язані» забезпечити доступ, оприлюднення, захист або відновлення порушеного права.

Нормативно-правовий масив обумовлює юридичні межі та стандарти реалізації прав, визначає компетенцію, процедури, підстави обмежень, а також критерії правомірності рішень і дій адміністрації. Однак нормативність не гарантує реалізації, тому наступний елемент – адміністративно-правові інструменти – забезпечує практичний перехід від загальної нормативної моделі до конкретних управлінських рішень і дій (нормативні та індивідуальні акти, договори, акти-дії, контрольні заходи, електронні сервіси тощо). Водночас зауважимо, що в інформаційній сфері інструменти дедалі частіше набувають «цифрового» вираження, що впливає на вимоги до їх форми, автентичності, фіксації та можливості оскарження.

Не менш значущою складовою механізму є адміністративні процедури, оскільки вони забезпечують процесуальну впорядкованість реалізації прав: встановлюють строки розгляду запитів, порядок доступу, правила відмови, підстави обмеження, вимоги до мотивації рішень, механізми участі особи та способи реагування на порушення. Процедурний компонент є особливо важливим там, де право реалізується через адміністративне рішення або через доступ до інформаційного ресурсу, контрольованого державою. Водночас юридичні гарантії забезпечують дієвість механізму через систему засобів

захисту, зокрема можливість оскарження, нагляд і контроль, відповідальність посадових осіб, а також інструменти відновлення порушених прав. Гарантійний блок переводить механізм із «регулятивного» у «захисний» режим, що є критично важливим в умовах формалізму, бюрократичної інерції або зловживань під час доступу до інформації.

Важливе значення також має належність до структури міжнародного співробітництва, оскільки реалізація інформаційних прав нині значною мірою залежить від імплементації міжнародних стандартів, співпраці у сфері кібербезпеки, транскордонного обігу даних, адаптації до європейських підходів щодо відкритості, приватності та захисту персональних даних. Для України цей елемент набуває особливої актуальності як у контексті євроінтеграційних процесів, так і з огляду на сучасні безпекові виклики в інформаційному просторі. Тому структура механізму в інформаційній сфері не може бути «закритою» в межах національної системи, адже інформаційне середовище є об'єктивно глобальним і взаємопов'язаним.

Отже, структура механізму адміністративно-правового регулювання та його спеціалізованих моделей в інформаційній сфері дає підстави стверджувати, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері України має комплексну й поліструктурну природу, поєднуючи класичні правові елементи (норми, правовідносини, юридичні факти, акти реалізації) із процедурно-організаційними й інформаційно-технічними компонентами, без яких фактичне здійснення інформаційних прав у цифровому середовищі є неможливим. У цьому сенсі механізм слід розглядати як взаємопов'язану систему суб'єктів, нормативної основи, інструментів і адміністративних процедур, підкріплених юридичними гарантіями й міжнародною взаємодією, яка забезпечує перехід від нормативного проголошення інформаційних прав до їх реального здійснення, охорони, захисту й відновлення. Включення до структури міжнародного співробітництва та інформаційно-технічних чинників обумовлює специфіку сучасної інформаційної сфери, у якій ефективність механізму залежить не

лише від юридичної досконалості норм, а й від інституційної спроможності, процедурної визначеності та цифрової інфраструктури, що загалом дає змогу оцінювати його як ключову організаційно-правову основу практичної реалізації інформаційних прав громадян.

1.3. Суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері

В Україні діяльність суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері має важливе значення, оскільки від їхньої ефективності залежить реальне забезпечення доступності, безпеки й достовірності інформації. Публічна адміністрація, яка має владні повноваження, повинна реагувати на динамічні виклики цифрового середовища, що вимагає високого рівня професійності та технологічної готовності. Проблематика полягає в неузгодженості окремих процедур, недостатній цифровій спроможності органів влади та нерівномірності адміністративної практики, що створює ризики порушення прав громадян. Крім того, підвищується потреба в належному контролі й відповідальності посадових осіб, адже неякісне управління інформаційними процесами безпосередньо впливає на рівень інформаційної безпеки держави й довіру до публічної влади. З огляду на це, удосконалення діяльності суб'єктів механізму має відбуватися шляхом підвищення прозорості, професійних компетенцій і впровадження сучасних інформаційних технологій. Лише за умови комплексного оновлення інституційної та правової основи можливо забезпечити ефективну реалізацію інформаційних прав громадян у сучасному цифровому суспільстві.

Загальне поняття «суб'єкт» є науковим і розробляється у філософії, а лише потім в інших галузях науки. Суб'єкт (від лат. *subjectum* – те, що лежить внизу, перебуває в основі) у загальному значенні тлумачиться як істота, здатна

до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; особа, група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; особа або організація як носій певних прав і обов'язків [160, с. 814]. Основною ознакою суб'єкта є здатність до дії, за допомогою якої він визначається й через що відбувається перехід із суб'єктивного в об'єктивне. Отже, суб'єктом може бути індивід, соціальна група, суспільство загалом. Суб'єкт як філософська категорія означає людину, яка є носієм діяльнісної можливості та володіє волею незалежно від його конкретних індивідуальних характеристик [87, с. 12].

У юридичній науці категорія «суб'єкт» традиційно постає у двох аспектах: як суб'єкт права та як суб'єкт правовідносин. У «Юридичній енциклопедії» міститься таке визначення: «суб'єкт права – це фізична або юридична особа, яка є учасником національних чи міжнародних правовідносин» [188, с. 138]. Суб'єкти права, як зауважує Ю. С. Шемшученко, – це фізична або юридична особа, яка є учасником національних чи міжнародних правовідносин [188]. Водночас І. С. Окунев визначає суб'єкта права як потенційного учасника правовідносин, який розглядається законодавцем у статичному стані, з погляду володіння ним правосуб'єктністю [103, с. 586]. На думку М. І. Козюбри, суб'єкт права є конструкцією, що уособлює людське начало в системі права, є її первинним (вихідним) елементом, що об'єднує (синтезує) індивідуально-особистісне з безособистісним, формально-юридичним у ній [53, с. 149].

Узагальнюючи філософські та юридико-догматичні підходи до тлумачення категорії «суб'єкт», слід визначити, що суб'єкт є носієм свідомо-вольової, соціально зумовленої та нормативно опосередкованої активності, який, незалежно від конкретної форми свого існування (індивідуальної чи колективної), здатний до цілеспрямованої діяльності, може бути активним елементом пізнання й перетворення об'єктивної дійсності, а в правовій площині – потенційно або реально наділений правосуб'єктністю, що

забезпечує йому можливість бути учасником правових зв'язків, носієм юридично значущих прав, обов'язків і відповідальності.

До основних ознак суб'єкта, що визначають його сутнісні характеристики, належать такі: активний характер буття, який виявляється в здатності до свідомої, цілеспрямованої та результативної дії; наявність волі та свідомості, що забезпечують самостійність прийняття рішень і перехід від внутрішнього (суб'єктивного) до зовнішнього (об'єктивного); соціальну зумовленість, оскільки суб'єкт формується й реалізується в межах суспільних відносин; універсальність форм існування, що дає змогу розглядати як суб'єкт і індивіда, і соціальну групу чи організацію; нормативну визначеність у праві, яка виявляється у володінні правосуб'єктністю як передумовою участі у правовідносинах; поєднання особистісного та формально-юридичного начал, що забезпечує інтеграцію людського чинника в абстрактну систему права.

У теорії адміністративного права суб'єкт, як правило, тлумачиться як носій (власник) прав та обов'язків у сфері публічного управління, які передбачені адміністративно-правовими нормами, який може надані права реалізовувати, а покладені обов'язки – виконувати. Як зауважує С. Стеценко у своїх наукових розвідках, суб'єкт адміністративного права – це особа, яка має певні права й обов'язки, сформульовані в нормах адміністративного права, і може вступати в адміністративно-правові відносини [164]. На думку Т. О. Мацелика, правова природа суб'єкта адміністративного права виявляється в його особливих властивостях. Суб'єкт адміністративного права відрізняється від інших тим, що він є носієм пов'язаних якостей: зовнішньої відокремленості; персоніфікації; волі, детермінованої в адміністративну правосуб'єктність; адміністративно-правової регламентації. Такі характеристики суб'єкта надають можливість зазначити, що він є суб'єктом адміністративного права та функціонує в системі адміністративного права як її елемент і носій [87, с. 82].

Норми кожної окремої галузі права, на думку В. Авер'янова, поширюються на певне коло осіб, які, перебуваючи під вплив цих норм, є

суб'єктами відповідної галузі права. Суб'єкти адміністративного права – це учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні (суб'єктивні) обов'язки, установлені адміністративно-правовими нормами. На відміну від суб'єкта адміністративних правовідносин, суб'єкт адміністративного права має лише потенційну здатність вступати в правовідносини. У конкретному випадку він може й не бути їх учасником [1].

Суб'єктами адміністративного права Р. С. Мельник визначає учасників адміністративно-правових відносин, які мають суб'єктивні права й виконують юридичні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами. Для того, щоб бути суб'єктами адміністративного права, приватні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства (апатриди), юридичні особи приватного права тощо) володіють правосуб'єктністю (адміністративною правоздатністю, адміністративною дієздатністю та адміністративною деліктоздатністю). У суб'єктів публічного адміністрування (органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим тощо) правосуб'єктність виявляється в нормативно закріпленій за ними компетенції, тобто в сукупності їхніх повноважень, що надаються їхніми нормативно-правовими актами для виконання покладених на них функцій [90, с. 155–156].

На підставі комплексного аналізу філософських, загальнотеоретичних і галузевих підходів до визначення категорії «суб'єкт» доцільно стверджувати, що суб'єкт адміністративного права – це індивідуально або організаційно відокремлений носій адміністративної правосуб'єктності, який має нормативно закріплені права, обов'язки та (або) владні повноваження у сфері публічного управління, володіє потенційною або реальною здатністю вступати в адміністративно-правові відносини з метою реалізації, забезпечення чи охорони публічних і приватних інтересів, діючи в межах і спосіб, визначених нормами адміністративного права.

Своєю чергою сутність суб'єкта адміністративного права можна визначити через сукупність взаємопов'язаних ознак, до яких належать такі:

наявність адміністративної правосуб'єктності, що охоплює адміністративну правоздатність, дієздатність і деліктоздатність або, у випадку суб'єктів публічної адміністрації, нормативно визначену компетенцію; нормативна детермінованість статусу, оскільки права, обов'язки та повноваження суб'єкта встановлюються й реалізуються виключно на підставі норм адміністративного права; потенційна або фактична участь в адміністративно-правових відносинах, що відрізняє суб'єкта адміністративного права від суб'єкта конкретних адміністративних правовідносин; зовнішня відокремленість і персоніфікованість, які дають змогу індивідуалізувати суб'єкта як самостійного носія прав та обов'язків; свідомо-вольовий характер діяльності, що забезпечує можливість реалізації адміністративних прав і виконання юридичних обов'язків; функціонування в системі публічного управління, де суб'єкт є елементом адміністративно-правового регулювання та реалізації управлінських функцій держави й органів місцевого самоврядування.

Отже, суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері слід розглядати як структурно та функціонально впорядковану сукупність носіїв адміністративної правосуб'єктності, які в межах своєї нормативно закріпленої компетенції, прав та обов'язків здійснюють організаційний, регулятивний, забезпечувальний і контрольний вплив на суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації інформаційних прав громадян, забезпечуючи їх доступність, захищеність і достовірність в умовах цифрової трансформації публічного управління, а також формуючи належний баланс між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи в інформаційному просторі.

Визначимо, хто за своїм становищем належить до суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері. Згідно із Законом України «Про інформацію», суб'єкт владних повноважень – це орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції

відповідно до законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень [137; 145; 146].

Зазначимо, що суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації права громадян в інформаційній сфері в Україні є учасниками інформаційних правовідносин, що мають законодавчо визначені або делеговані повноваження, компетенцію чи юридично значущу роль у забезпеченні, реалізації, охороні, захисті й відновленні інформаційних прав громадян, до кола яких належать органи публічної влади та їх посадові особи, приватні фізичні та юридичні особи, міжнародні інституції, що своїми діями, технологічною інфраструктурою, інформаційними ресурсами або наданими послугами фактично впливають на можливість та ефективність здійснення інформаційних прав. Суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації права громадян в інформаційній сфері в Україні забезпечують функціонування адміністративно-правових процедур, через які громадяни отримують, використовують і захищають інформацію; створюють, обробляють і поширюють інформацію, від якості й доступності якої залежить реалізація прав особи; взаємодіють у публічній і приватній площині, формуючи цілісне інформаційне середовище; несуть юридичну відповідальність за порушення прав та обов'язків у сфері інформації відповідно до свого статусу й функцій.

З'ясуємо, хто належить до таких суб'єктів та яку роль вони виконують у сфері реалізації відповідного механізму. Передусім зазначимо, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. До повноважень Верховної Ради України належить, зокрема: прийняття законів; визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної

ради України з питань телебачення та радіомовлення; надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України; здійснення парламентського контролю [69].

Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Він здійснює виконавчу владу безпосередньо й через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів [138]. Кабінет Міністрів України регулярно інформує громадськість через медіа про свою діяльність, залучає громадян до процесу прийняття рішень, що мають важливе суспільне значення. Прийняття Кабінетом Міністрів України актів, що містять інформацію з обмеженим доступом, можливе лише у випадках, визначених законом, у зв'язку із забезпеченням національної безпеки й оборони України. Акти Кабінету Міністрів України підлягають обов'язковому оприлюдненню, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [129; 138].

Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади в цій сфері [145; 146]. Крім того, проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України [138].

Можна визначити, що Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України формують стратегію інституційно-управлінської моделі адміністративно-правового механізму реалізації інформаційних прав громадян.

Відповідно, з огляду на повноваження основних органів нашої держави, у Стратегії інформаційної безпеки було визначено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної

політики в інформаційній сфері: здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України; визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку у сфері інформаційної безпеки України; разом з Міністерством закордонних справ України сприяє популяризації та формуванню позитивного іміджу України у світових інформаційних ресурсах і національних інформаційних ресурсах іноземних держав з метою захисту її політичних, економічних і соціально-культурних інтересів, зміцнення національної безпеки та відновлення територіальної цілісності України [145].

Наразі формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері забезпечують два центральні органи виконавчої влади: Міністерство цифрової трансформації України та Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій і технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок і цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій і радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до мережі Інтернет, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті [112]. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (МКСК) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, державної мовної політики,

популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України та інформаційної безпеки [40].

Отже, в Україні повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, виконують Міністерство цифрової трансформації України та Міністерство культури та стратегічних комунікацій України як стратегічні гаранті реалізації інформаційних прав, ефективності інформаційної політики та стійкості національного інформаційного середовища.

Слід також акцентувати на правоохоронних органах, які забезпечують захист інформаційного простору. Зокрема, Служба безпеки України в межах компетенції здійснює: моніторинг спеціальними методами та способами вітчизняних та іноземних медіа та мережі Інтернет з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; протидію проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив конституційного ладу, порушення суверенітету й територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації. Розвідувальні органи України в процесі провадження розвідувальної діяльності мають сприяти реалізації та захисту національних інтересів України в інформаційній сфері за кордоном, здійснювати виявлення та протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки й оборони держави [146].

Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки й порядку. Поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом. Поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках і в порядку, визначених законом. Також поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність лише для реалізації своїх повноважень, визначених законом. Поліція вживає всіх

заходів для недопущення будь-яких порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації [142].

Загалом Служба безпеки України, Національна поліція й інші правоохоронні органи є ключовими суб'єктами адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері. Вони забезпечують безпекову стійкість і правомірність інформаційних процесів, водночас виконуючи функції з притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності за правопорушення в цій царині.

В Україні є також спеціальний суб'єкт – Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, що є державним органом, який призначений для забезпечення функціонування та розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, активної протидії агресії в кіберпросторі, а також інших завдань відповідно до закону. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України спрямовує свою діяльність на забезпечення національної безпеки України від зовнішніх і внутрішніх загроз та є складовою сектору безпеки й оборони України. Основними завданнями Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України є: формування та реалізація державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах (далі – інформаційно-комунікаційні системи) і на об'єктах інформаційної діяльності, а також у сферах використання державних інформаційних ресурсів у частині захисту інформації, протидії технічним розвідкам, функціонування, безпеки й розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи

конфіденційного зв'язку, активної протидії агресії в кіберпросторі; участь у формуванні та реалізації державної політики у сферах електронного документообігу в інформаційно-комунікаційних системах, у яких обробляються службова інформація та державна таємниця (у частині захисту інформації державних органів та органів місцевого самоврядування), захисту критичної інформаційної інфраструктури; забезпечення у встановленому порядку й у межах компетенції діяльності суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом; реалізація державної політики щодо захисту критичної технологічної інформації, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, здійснення державного контролю в цих сферах; визначення вимог до захисту критичної технологічної інформації, формування загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, ведення переліку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, здійснення заходів щодо його оновлення та актуалізації; здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації, електронних довірчих послуг, захисту критичної інформаційної інфраструктури; створення та забезпечення функціонування системи активної протидії агресії в кіберпросторі; створення й забезпечення функціонування Центру активної протидії агресії в кіберпросторі; виконання інших завдань, передбачених законодавством у сфері забезпечення кібербезпеки й кіберзахисту [128].

Відповідно, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України виконує роль ключового техніко-безпекового гаранта, який забезпечує стійкість, захищеність і надійність інформаційного середовища, у якому громадяни реалізують свої інформаційні права. У межах свого правового статусу Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України як суб'єкт адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері: реалізує владні управлінські повноваження; забезпечує функціонування державних систем захищеного зв'язку; забезпечує захист державних інформаційних ресурсів, критичної

інфраструктури та виконує ключову кіберзахисну роль; є інтегруючим суб'єктом, що взаємодіє з правоохоронними органами, розвідувальною спільнотою, органами виконавчої влади й об'єктами критичної інфраструктури з метою підтримання кіберстійкості та інформаційної безпеки.

В Україні триває процес становлення системи стратегічних комунікацій. Органами державної влади України здійснено низку організаційних і практичних заходів зі зміцнення власної інституційної спроможності у сфері стратегічних комунікацій, однак не створено дієвого механізму координації та взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері. Зазначене послаблює можливості до розбудови комплексного стратегічного планування інформаційного потоку, здійснення системної комунікативної діяльності Кабінету Міністрів України, об'єднання всіх ключових суб'єктів у сфері інформаційних відносин, суб'єктів формування та реалізації державної політики щодо ефективного захисту національного інформаційного простору, утвердження позитивного іміджу України, реалізації цілей захисту національної безпеки України в інформаційній сфері [145].

Міністерство оборони України, а також Сили оборони в межах компетенції забезпечують: моніторинг інформаційного простору, прогнозування та виявлення інформаційних загроз національній безпеці держави у воєнній сфері; підготовку та проведення інформаційних заходів оборони держави, координацію залучення до них суб'єктів забезпечення національної безпеки держави; розвиток і функціонування системи стратегічних комунікацій Сил оборони; здійснення правових, організаційних, технічних, інформаційних та інших дій щодо забезпечення власної інформаційної безпеки, зокрема захисту єдиного інформаційного середовища Сил оборони, зокрема в місцях дислокації, розгортання та застосування угруповань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України; зв'язки з українськими та іноземними медіа щодо висвітлення ситуації в районах

здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій і Луганській областях; протидію інформаційним операціям та іншим заходам інформаційного впливу, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України; донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інших складових Сил оборони [145].

До інших публічних суб'єктів можна віднести також Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (щодо контролю за дотриманням права на інформацію та захист персональних даних), Антимонопольний комітет України (для забезпечення законної конкуренції медіа й телекомунікацій), Державну архівну службу України, Національну раду України з питань телебачення й радіомовлення (відповідно до компетенції бере участь у забезпеченні захисту українського інформаційного простору від пропагандистської аудіовізуальної продукції держави-агресора, сприяє розповсюдженню українського телерадіомовлення на тимчасово окупованих територіях України) [145].

До суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері України належать і місцеві органи влади – органи місцевого самоврядування й місцеві державні адміністрації, які забезпечують доступ до публічної інформації на місцях.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», суб'єкти звернення мають право на безоплатне отримання інформації про адміністративні послуги й порядок їх надання. Це право реалізується шляхом забезпечення їм вільного доступу до Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, функціонування телефонних довідкових служб, а також інформування таких суб'єктів через медіа. Суб'єкти надання адміністративних послуг зобов'язані забезпечити: 1) облаштування в місцях прийому суб'єктів звернень інформаційних стендів із зразками відповідних документів та інформації в обсязі, достатньому для отримання адміністративної послуги без

сторонньої допомоги; 2) створення й функціонування вебсайтів, на яких розміщується інформація про порядок надання відповідних адміністративних послуг, режим доступу до приміщення, у якому здійснюється прийом суб'єктів звернень, наявність сполучення громадського транспорту, під'їзних шляхів і місць паркування; 3) здійснення посадовими особами прийому суб'єктів звернень згідно з графіком; 4) надання суб'єкту звернення, який звернувся за допомогою технічних засобів електронних комунікацій (телефону, електронної пошти, інших засобів зв'язку), інформації про порядок надання адміністративних послуг; 5) видання довідково-інформаційних матеріалів про адміністративні послуги й безоплатне поширення таких матеріалів у приміщеннях, у яких здійснюється прийом суб'єктів звернень; 6) облаштування скриньки, встановлення зворотного зв'язку в електронній формі з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг для висловлення суб'єктами звернень зауважень і пропозицій щодо якості надання адміністративних послуг, проведення щорічного аналізу таких зауважень і пропозицій, ужиття відповідних заходів; 7) безоплатне надання консультацій суб'єктам звернень з питань отримання адміністративних послуг у місцях, де здійснюється прийом суб'єктів звернень [126].

Учені О. В. Джафарова та О. Г. Князюк зазначають, що множинність інформаційних послуг і відмінності в процедурах їх надання зумовлюють необхідність наукової класифікації цих процедур, зокрема для виявлення їхніх принципових особливостей, у зв'язку з чим вони запропонували такі критерії розрізнення інформаційних адміністративних послуг, як залежність від суб'єкта надання, спосіб надання інформації, необхідність оплати, наявність процедури інформаційної послуги, визначення кола споживачів, можливість відмови в наданні такого виду адміністративних послуг і зміст інформаційної послуги [44, с. 108–110].

Також до суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні належать і суб'єкти

громадянського суспільства, зокрема громадські організації та об'єднання, разом із правозахисними й медійними, професійні спільноти журналістів, медіаоб'єднання, медіа, суб'єкти приватного права (наприклад, оператори мобільного зв'язку, інтернет-провайдери, компанії, що обробляють персональні дані, ІТ-компанії, власники інформаційних платформ тощо).

Суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні доцільно класифікувати за їхнім правовим статусом і роллю:

1) стратегічний рівень: Верховна Рада України, Президент та Кабінет Міністрів України, які формують засади державної політики та інституційно-управлінську модель сфери;

2) галузевий рівень: Міністерство цифрової трансформації та Міністерство культури та стратегічних комунікацій як головні органи, що забезпечують розвиток цифрових навичок, електронне урядування та інформаційний суверенітет;

3) безпековий рівень: СБУ, Національна поліція, розвідувальні органи та Держспецзв'язку, діяльність яких спрямована на захист інформаційного простору, кіберзахист критичної інфраструктури та протидію інформаційній агресії;

4) операційно-сервісний рівень: органи місцевого самоврядування, місцеві держадміністрації та суб'єкти надання адміністративних послуг, які безпосередньо забезпечують реалізацію прав громадян «на місцях»;

5) суспільно-приватний рівень: суб'єкти громадянського суспільства (медіа, правозахисні об'єднання) та суб'єкти приватного права (ІТ-сектор, провайдери).

1.4. Нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері

Реалізація прав громадян в інформаційній сфері в сучасних умовах розвитку цифрового суспільства безпосередньо залежить від якості, системності та внутрішньої узгодженості нормативно-правового регулювання, яке визначає як зміст відповідних прав, так і механізми їх практичного забезпечення та захисту. Формування нормативно-правового масиву в цій сфері зумовлюється необхідністю реагування держави на стрімке збільшення обсягів інформаційних потоків, ускладнення інформаційних відносин, розширення цифрових технологій і появу нових ризиків для інформаційної безпеки особи, суспільства й держави, що об'єктивно потребує створення комплексної, багаторівневої та динамічної системи правових норм, здатної забезпечити баланс між свободою доступу до інформації, захистом персональних даних, публічними інтересами й вимогами національної безпеки.

Нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері охоплює сукупність конституційних положень, законів, підзаконних нормативно-правових актів, а також міжнародно-правових зобов'язань України, які у взаємозв'язку формують правову основу діяльності суб'єктів публічної адміністрації та інших учасників інформаційних відносин. Водночас складність і фрагментарність такого масиву, зумовлена різноспрямованістю правового регулювання окремих сегментів інформаційної сфери, актуалізує потребу в його науковому аналізі з метою виявлення внутрішньої логіки побудови, визначення функціонального призначення окремих нормативних блоків та оцінки їх здатності забезпечувати реальну, а не декларативну реалізацію інформаційних прав громадян в умовах трансформації публічного управління та правової системи загалом.

Досягнення Україною високих результатів в економічному та соціальному розвитку, а також завоювання місця повноправного партнера у

світовій економічній системі значною мірою залежить від того, у яких масштабах впроваджуватимуться та як ефективно використовуватимуться сучасні інформаційні технології в усіх сферах суспільної діяльності. Інформаційне суспільство, до якого неухильно йде Україна, потребує відповідного інформаційного законодавства, наприклад, реформування публічно-правового порядку та врегулювання інформаційних відносин на державному рівні, юридичного визначення найбільш важливих правових норм поведінки їх учасників, створення правового механізму захисту законних прав та виконання покладених обов'язків тощо [71, с. 175]. Тому нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні потребує окремого аналізу.

Конституція України є фундаментом забезпечення прав громадян в інформаційній сфері, встановлюючи непорушні гарантії їх реалізації та захисту. Зокрема, у ст. 34 Конституції України зазначено, що кожному гарантується право на свободу думки та слова на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. У ст. 32 встановлено, що не допускається збирання, зберігання, використання й поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантовано судовий захист права спростовувати

недостовірну інформацію про себе та членів своєї сім'ї й право вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації. У ст. 40 Конституції України зафіксовано, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [69].

Отже, Конституція України є основою нормативно-правового масиву забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері, що закріплює основні інформаційні права людини (свобода слова, право на інформацію та звернення до органів влади, захист приватності) як засад функціонування українського суспільства та відповідальної інформаційної взаємодії.

Зауважимо також на кодифіковані акти, які також визначають інформаційні права та специфіку їх захисту. Слід вказати, що ст. 212-3 КУпАП є адміністративно-правовою гарантією захисту інформаційних прав громадян, забезпечуючи можливість притягнення до відповідальності посадових осіб за незаконну відмову в наданні інформації, несвоєчасну або неповну відповідь на запит. Правове регулювання в межах цієї статті захищає право особи на доступ до публічної інформації, звернення громадян, а також доступ до архівних документів і даних про діяльність державних органів, що є критично важливим для прозорості влади. Завдяки механізму адміністративного штрафу стаття стимулює суб'єктів владних повноважень дотримуватися законодавчих строків та якості надання відповідей, утверджуючи право громадянина на контроль за достовірністю та відкритістю суспільно значущих відомостей [63].

Також на законодавчому рівні є різні види законів, які слід умовно систематизувати за сферами їхнього регулятивного впливу на суспільні відносини.

До галузевих законодавчих актів, що формують комплексну систему забезпечення інформаційних прав громадян, гарантуючи їм можливість вільного пошуку, отримання, передачі й захисту відомостей у різних сегментах публічного життя України, належать:

– Закон України «Про інформацію» № 2657-ХІІ, який регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Законом передбачено, що основними принципами інформаційних відносин є: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя. При цьому основними напрямками державної інформаційної політики є: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [137];

– Закон України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI, який визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до

інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Законом визначено, що публічна інформація – відображена й задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Метою цього Закону є забезпечення прозорості й відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Закон не поширюється на відносини щодо отримання інформації суб'єктами владних повноважень під час здійснення ними своїх функцій, а також на відносини у сфері звернень громадян, які регулюються спеціальним законом [129];

– Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VI, який регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, та спрямований на захист основоположних прав і свобод людини й громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться в картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів [135];

– Закон України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР, який регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними та громадськими справами, для впливу на

поліпшення роботи органів державної влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення [136];

– Закон України «Про адміністративні послуги» № 5203-VI, який визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг. Зокрема, суб'єкти звернення мають право на безоплатне отримання інформації про адміністративні послуги й порядок їх надання, що забезпечується шляхом надання їм безоплатного доступу до Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, функціонування телефонної довідки та інформування таких суб'єктів через медіа [126];

– Закон України «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII, який є фундаментальним документом, що регулює відносини у сфері збирання, обробки, зберігання й використання інформації, отриманої в результаті науково-дослідної діяльності. Основні права громадян у цій сфері зосереджено на забезпеченні доступу до знань і можливості вільно ними розпоряджатися, що ґрунтується на принципах відкритості й доступності наукових досягнень для суспільного прогресу. Відповідно до положень Закону, громадяни мають безумовне право на вільний доступ до науково-технічної інформації, яка не становить державної чи іншої охоронюваної законом таємниці, що реалізується через розгалужену систему державних інформаційних центрів, бібліотек та спеціалізованих фондів. Крім того, Закон закріплює право на власність, надаючи можливість фізичним особам бути повноправними володільцями інформації, створеної власним коштом або набутої на законних підставах, що передбачає можливість її комерціалізації, розповсюдження чи використання у власній професійній діяльності. Важливим аспектом є захист авторських прав та інтелектуальної власності: громадяни мають право на визнання їхнього авторства, збереження цілісності інформації та отримання винагороди за її використання іншими особами. Також закон гарантує право

на отримання якісних інформаційних послуг, що зобов'язує органи науково-технічної інформації надавати актуальні дані, здійснювати їх пошук та аналітичну обробку за запитом користувача [140];

– Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» № 3814-ХІІ, який визначає, що права громадян в інформаційній сфері реалізуються через можливість вільного доступу до документів Національного архівного фонду, право на отримання архівних довідок, копій і витягів для захисту своїх законних інтересів, а також через право на самостійне виготовлення цифрових копій документів за допомогою власних технічних засобів. Правове регулювання гарантує громадянам право володіти приватними архівами й вимагати долучення спростувань до документів, що містять недостовірні відомості про особу, водночас встановлюючи чіткий баланс між суспільною значущістю інформації та захистом конфіденційності персональних даних на строк до 75 років [141];

– Закон України «Про доступ до судових рішень» № 3262-ІV, який встановлює, що права громадян в інформаційній сфері ґрунтуються на принципі відкритості та гласності судочинства, що реалізується через право кожного на безоплатний, цілодобовий доступ до судових рішень в Єдиному державному реєстрі. Громадяни мають право вільно здійснювати пошук, перегляд, копіювання та роздрукування судових рішень (або їх частин), а також право на повне або часткове відтворення цих текстів у будь-який спосіб, передбачаючи їх оприлюднення в медіа чи електронних базах даних. Особливістю правового регулювання є обов'язковий захист персональних даних: під час оприлюднення рішень відомості, що дають змогу ідентифікувати фізичну особу (адреса, номери телефонів, реєстраційні номери), замінюються буквеними або цифровими позначеннями, що забезпечує баланс між публічністю правосуддя та правом особи на приватність [130];

– Закон України «Про медіа» № 2849-ІХ, який визначає, що права громадян в інформаційній сфері ґрунтуються на гарантіях свободи вираження

поглядів і праві на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації без цензури. Громадяни як користувачі медіасервісів мають право на захист від шкідливого контенту (особливо щодо захисту дітей), право на доступ до суспільно значущої інформації державною мовою та право на спростування чи відповідь у разі поширення про них недостовірних відомостей. Особливістю правового регулювання є впровадження інструментів медіаграмотності й посиленій захист персональних даних, що забороняє медіа обробляти дані дітей з комерційною метою, забезпечуючи прозорість власності медіаструктур для споживача [139].

Отже, законодавчий рівень нормативно-правового забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні формує розгалужений і функціонально диференційований масив спеціальних законів, які в сукупності охоплюють ключові сегменти інформаційних відносин – від загальних засад доступу до інформації та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень до захисту персональних даних, реалізації права на звернення, отримання адміністративних послуг, доступу до архівних ресурсів, судових рішень, науково-технічної інформації та медіаконтенту. Такий законодавчий масив виконує системоутворювальну функцію в механізмі реалізації інформаційних прав громадян, оскільки не лише конкретизує конституційні гарантії, а й встановлює процедурні, організаційні та інституційні умови їх практичного здійснення, забезпечуючи нормативне визначення правового статусу учасників інформаційних відносин, меж допустимого втручання держави та способів захисту порушених прав. Водночас аналіз чинних законів засвідчує їх різнорівневу спрямованість і функціональну автономність, що, з одного боку, дає змогу гнучко регулювати окремі сегменти інформаційної сфери, а з іншого – зумовлює фрагментарність правового регулювання, наявність дублювань та ускладнення правозастосовної практики, особливо в умовах цифровізації публічного управління. За таких обставин законодавчий масив у сфері реалізації інформаційних прав громадян слід розглядати як динамічну систему, що

потребує постійної координації, узгодження та адаптації до технологічних і суспільних змін з метою забезпечення реальної, ефективної та рівної реалізації інформаційних прав у сучасному інформаційному просторі.

До законодавчих актів у сфері кібербезпеки та захисту інформації належать:

– Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» № 80/94-ВР, який регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах [134];

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2163-VIII, який визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України в кіберпросторі, основні завдання, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб і громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки [143].

До інших законодавчих актів, які визначають особливості регулювання інформаційних відносин, належать:

– Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII, який визначає правові й організаційні засади електронної ідентифікації та надання електронних довірчих послуг, права та обов'язки суб'єктів відносин у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг [133];

– Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV, який встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Дія Закону України «Про електронні документи та електронний

документообіг» поширюється на відносини, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів [131];

– Закон України «Про електронні комунікації» № 1089-IX, який визначає правові та організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій і радіочастотного спектра, а також права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами [132].

Отже, законодавчі акти у сфері кібербезпеки та захисту інформації формують окремий, функціонально спеціалізований сегмент нормативно-правового масиву забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері, який спрямовано на мінімізацію ризиків, пов'язаних із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а також на забезпечення стабільного й безпечного функціонування цифрового середовища. Зазначені закони встановлюють правові й організаційні засади захисту інформації в інформаційних та електронних комунікаційних системах, визначають стратегічні напрями державної політики у сфері кібербезпеки, розмежовують повноваження суб'єктів забезпечення кібербезпеки та закріплюють механізми координації їх діяльності, що має важливе значення для гарантування захисту інформаційних прав громадян в умовах підвищення кіберзагроз і цифрової залежності суспільства.

Водночас особливістю законодавчого регулювання у сфері кібербезпеки є його тісний зв'язок з процесами цифровізації публічного управління та впровадження електронних форм взаємодії між державою та громадянами, що зумовлює необхідність нормативного врегулювання електронної ідентифікації, електронного документообігу та електронних комунікацій як передумов реалізації інформаційних прав у цифровому форматі. У цьому контексті відповідні закони не лише забезпечують техніко-організаційні умови функціонування електронних сервісів і комунікаційних мереж, а й формують правові гарантії достовірності, цілісності та захищеності

інформації, що передається або обробляється, створюючи нормативні передумови для довіри громадян до електронних механізмів реалізації своїх прав. Водночас фрагментарність регулювання та швидка еволюція технологій об'єктивно вимагають постійного оновлення й узгодження законодавчих підходів у сфері кібербезпеки та захисту інформації з метою забезпечення ефективного поєднання вимог безпеки, свободи інформаційного обміну та захисту прав і законних інтересів особи.

Зауважимо також на міжнародних стандартах. Зокрема, у ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначено, що «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [67]. У ст. 19 Загальної декларації прав людини зафіксовано, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів [52].

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), ратифікована Законом України № 832-XIV, передбачає, що з метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна зі Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, відповідно до положень цієї Конвенції [65].

Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, ратифікована Законом України № 2438-VI, була підписана для забезпечення на території кожної Сторони для кожної особи, незалежно від її громадянства або місця проживання, дотримання її прав й

основоположних свобод, зокрема її права на недоторканість приватного життя, у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, що її стосуються [66].

Глава 14 «Інформаційне суспільство» (Розділ V) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначає стратегічні напрями співпраці для інтеграції України до єдиного цифрового ринку Європи. Права громадян у цій сфері сфокусовано на забезпеченні права на доступ до недорогих та якісних послуг електронних комунікацій, що передбачає подолання «цифрового розриву» та сприяння широкому впровадженню широкопasmового інтернету. Громадяни отримують право на високий рівень захисту персональних даних і конфіденційності в мережі, що корелює з європейськими стандартами безпеки та протидії кіберзлочинності. Особливістю правового регулювання є вимога до держави забезпечити незалежність регуляторних органів і прозору конкуренцію на ринку телекомунікацій, що безпосередньо захищає права споживачів від монопольних зловживань та забезпечує право на вільний вибір постачальників послуг. Крім того, Угода спрямована на розвиток електронного урядування (e-government), що розширює інформаційні права громадян через спрощення доступу до публічних послуг у цифровому форматі, підвищення прозорості державного управління та стимулювання розвитку цифрової грамотності населення [178].

На наше переконання, міжнародні стандарти у сфері забезпечення інформаційних прав людини становлять фундаментальний наднаціональний рівень нормативно-правового масиву, який формує універсальні ціннісні та правові орієнтири для національного регулювання інформаційних відносин і визначає мінімально допустимі стандарти захисту прав громадян у цифровому та інформаційному середовищі. Міжнародно-правові акти, що закріплюють свободу вираження поглядів, право на доступ до інформації, захист персональних даних і гарантії участі громадськості в прийнятті рішень, виконують системоутворювальну функцію, оскільки вони не лише проголошують відповідні права, а й встановлюють обов'язки держави щодо

створення ефективних механізмів їх реалізації, обмеження втручання органів публічної влади та забезпечення пропорційності будь-яких обмежень в інтересах демократичного суспільства.

Важливе значення міжнародні стандарти мають для формування та трансформації національного законодавства України у сфері інформаційних відносин, оскільки, будучи ратифікованими, вони інтегруються у внутрішню правову систему та є орієнтирами для правотворчої та правозастосовної діяльності суб'єктів публічної адміністрації. У цьому контексті європейські та універсальні міжнародні акти зумовлюють впровадження високих стандартів захисту персональних даних, розвитку електронних комунікацій, забезпечення прозорості публічного управління та розширення доступу громадян до цифрових послуг, водночас формуючи правові передумови для гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу. Отже, міжнародні стандарти не лише доповнюють національний нормативно-правовий масив, а й виконують коригуючу та інтеграційну функції, сприяючи утвердженню в Україні сучасної моделі реалізації інформаційних прав громадян, заснованої на принципах відкритості, безпеки, правової визначеності та поваги до приватного життя.

Також слід проаналізувати підзаконне врегулювання, адже всі суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері можуть приймати підзаконні й індивідуальні акти, які становлять частину нормативного базису. Як приклад можемо назвати рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 15 жовтня 2021 року [146], постанову Кабінету Міністрів України «Питання Міністерства цифрової трансформації» від 18 вересня 2019 року № 856 [112], постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності Міністерства культури» від 16 жовтня 2019 року № 885 [40] тощо.

Узагальнюючи, констатуємо, що нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері слід розуміти як

комплекс правових засобів, які закріплено в нормах права, за допомогою яких держава визначає права й обов'язки учасників відповідних правовідносин, а також порядок їх реалізації [42, с. 142].

Отже, нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері є системно організованою та багаторівневою сукупністю взаємопов'язаних правових приписів і регулятивних інструментів, закріплених у конституційних нормах, законодавстві, кодифікованих актах, міжнародно-правових зобов'язаннях і підзаконних актах, які в комплексі визначають зміст і межі інформаційних прав особи, встановлюють процедурні механізми їх здійснення, гарантії захисту та відповідальність за порушення, а також забезпечують нормативні умови функціонування публічної адміністрації й цифрової інфраструктури держави в процесі реалізації, охорони й відновлення інформаційних прав у сучасному цифровому суспільстві.

Вважаємо, що нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні доцільно систематизувати за такими взаємопов'язаними нормативними блоками:

- конституційні засади гарантування інформаційних прав і свобод людини та громадянина;
- кодифіковані акти, що встановлюють юридичні гарантії та заходи відповідальності за порушення інформаційних прав (зокрема у сфері доступу до інформації та належного реагування на звернення і запити);
- галузеве законодавство інформаційного спрямування, яке регулює базові інститути інформаційних відносин (право на інформацію, доступ до публічної інформації, захист персональних даних, звернення громадян, адміністративні послуги, медіасфера, доступ до окремих категорій суспільно значущих даних тощо);
- законодавство у сфері кібербезпеки та захисту інформації, що визначає правові й організаційні засади протидії кіберзагрозам і забезпечення захищеності інформаційних та комунікаційних систем;

– акти, спрямовані на функціонування цифрової інфраструктури та електронної взаємодії, які регулюють електронну ідентифікацію, довірчі послуги, електронні документи, електронний документообіг і електронні комунікації;

– міжнародно-правові стандарти та зобов'язання України, що задають універсальні гарантії свободи вираження поглядів, доступу до інформації, захисту персональних даних і належної участі громадськості в окремих сферах суспільного життя;

– підзаконні нормативно-правові акти суб'єктів публічної адміністрації, які деталізують процедури реалізації інформаційних прав, визначають організаційні моделі їх забезпечення та закріплюють інструменти державної політики у відповідній сфері.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-правових засад реалізації прав громадян в інформаційній сфері дало змогу сформулювати такі висновки.

Права громадян в інформаційній сфері формуються та реалізуються в умовах глибокої трансформації суспільних відносин, зумовленої перетворенням інформації на ключовий ресурс соціального, економічного та політичного розвитку, що об'єктивно визначає їх особливий статус у системі публічно-правового регулювання. Поєднання нематеріальної природи інформації, її товарної цінності та здатності впливати на суспільну свідомість зумовлює необхідність комплексного адміністративно-правового впливу, спрямованого на забезпечення балансу між інформаційною свободою особи, публічним інтересом і вимогами інформаційної безпеки.

Концепція прав людини формується під впливом різних філософсько-правових традицій і відображає складний процес поєднання універсальних ціннісних орієнтирів із національними та цивілізаційними особливостями

правового мислення, що зумовлює багатовимірність сучасного розуміння прав і свобод особи. Домінування західної індивідуалістичної доктрини прав людини в сучасному міжнародному праві не усуває впливу альтернативних світоглядних підходів, зокрема східних філософських концепцій, які акцентують на взаємозв'язку прав, обов'язків і відповідальності людини перед суспільством і державою, а отже, універсалізація прав людини є не уніфікацією правових моделей, а динамічним процесом узгодження різних правових традицій, що має важливе значення для формування збалансованих підходів до правового регулювання прав і свобод людини в сучасних державах.

Визначено, що розвиток сучасної концепції прав людини дедалі більше виходить за межі індивідуалістичного підходу, поступово інтегруючи ідеї відповідальності й колективності як необхідних умов забезпечення гармонійного співіснування людини, суспільства та держави в умовах глобального інформаційного суспільства. Формування доктринальних уявлень про універсальні обов'язки людини й колективні права нових поколінь засвідчує трансформацію прав людини в багатовимірну систему, у якій інформаційний компонент набуває самостійного значення та впливає на зміст і механізми їх реалізації, а отже, інформаційні права й суміжні з ними колективні інтереси постають як результат узгодження індивідуальної свободи з потребами інформаційної безпеки, сталого розвитку та демократизації публічної влади, що обумовлює необхідність їх подальшого нормативного осмислення й закріплення в межах сучасних міжнародних і національних правових систем.

Встановлено, що інформаційні права людини в сучасній правовій доктрині постають як складна, багаторівнева й динамічна категорія, зміст якої формується на перетині традиційних громадянських і політичних прав та нових правових можливостей, зумовлених розвитком інформаційного суспільства і цифрових технологій. Різноманіття наукових підходів до визначення та структурування інформаційних прав засвідчує їх

міждисциплінарний характер і відсутність уніфікованої дефініції, водночас підтверджуючи їх фундаментальну роль у забезпеченні свободи особи, демократичного контролю за владою та захисту людської гідності. Причому інформаційні права слід розглядати як ширшу за право на інформацію категорію, ядром якої є можливість доступу до інформації, але яка водночас охоплює свободу думки та слова, право на приватність, захист персональних даних та інші правомочності, що набувають особливого значення в умовах інформаційно-комунікаційної трансформації суспільства.

Доведено, що в контексті адміністративно-правового регулювання таке право є фундаментальним інструментом реалізації інформаційних можливостей громадянина, забезпечуючи зворотний зв'язок між суспільством і владою, тобто право на звернення є практичним механізмом, за допомогою якого особа може не лише отримувати необхідну інформацію, а й безпосередньо впливати на управлінські процеси, реалізуючи свій статус суб'єкта інформаційних відносин.

Аргументовано, що право громадян на інформацію гарантується законодавством України як взаємопов'язані правомочності щодо свободи отримання й поширення інформації, захисту приватності, доступу до публічних відомостей та можливості контролю над власними даними. Модель законодавчого регулювання права на інформацію в Україні охоплює можливість вільного обігу інформації, систему законодавчих запобіжників, спрямованих на охорону приватності, публічну безпеку та права інших осіб у сфері інформаційних відносин.

У межах адміністративно-правового регулювання права громадян в інформаційній сфері постають як юридично закріплені свободи, що формують механізм соціальної взаємодії. Функціональний зміст цього механізму полягає в забезпеченні інформаційних можливостей, необхідних для реалізації інших прав, участі у публічному житті, контролю за владою та зміцнення інформаційної безпеки. Відповідно, права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання відображають баланс між

відкритістю держави, охороною публічних і приватних інтересів, необхідністю ефективного управління інформаційними ресурсами й забезпеченням кожній особі реальних інструментів знати, впливати та захищати себе в сучасному інформаційному суспільстві.

Зауважено, що в контексті реалізації прав громадян в інформаційній сфері, адміністративно-правове регулювання є способом нормативного визначення змісту й меж інформаційних прав, та інституційно-процедурною формою їх фактичного забезпечення через обов'язок держави створювати механізми доступу, інформування, відкритості та контролю, а також через юридично гарантовані процедури звернення, отримання відповіді, оскарження та притягнення до відповідальності за порушення інформаційного законодавства. Водночас специфіка цих прав визначається їх комплексним, міжгалузевим характером і залежністю від технологічного середовища, що зумовлює постійну зміну змісту інформаційних відносин і потребу адаптивного правового реагування, з гармонізацією національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами, зокрема в умовах цифровізації публічного управління й посилення інформаційних загроз у період воєнних викликів.

Зазначено, що механізм правового регулювання слід розуміти як цілісну, внутрішньо узгоджену систему юридичних засобів, способів і форм правового впливу, за допомогою яких нормативні приписи права передбачають реальну впорядкованість суспільних відносин, забезпечується досягнення цілей правового регулювання та створюються умови для задоволення охоронюваних законом інтересів суб'єктів, сутність якого полягає не в ізольованому функціонуванні окремих правових інструментів, а в їх системному поєднанні й послідовній дії через взаємопов'язані стадії правового впливу, у межах яких норми права набувають конкретизації через юридичні факти, трансформуються у правовідносини та завершуються актами реалізації прав і обов'язків, що дає змогу усувати перешкоди на шляху досягнення правового результату. Водночас, з огляду на сучасні доктринальні підходи, механізм

правового регулювання не може зводитися лише до діяльності законодавця або до формального виконання приписів, оскільки його ефективність зумовлюється сукупністю правових і соціальних чинників, включно із законністю, правосвідомістю, правовою культурою, тлумаченням і практикою застосування права, а тому він є універсальною теоретичною моделлю, яка надає можливість комплексно пояснити, яким чином право забезпечує упорядкування суспільних відносин і реальну дієвість закріплених у ньому прав та обов'язків.

Обґрунтовано, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері характеризується такими системними ознаками:

1. Цільова (змістовна) спрямованість на забезпечення реальної реалізації інформаційних прав громадян, що виявляється в переведенні нормативно закріплених правомочностей у фактичні можливості доступу, використання, поширення та захисту інформації.

2. Публічно-владний характер, який полягає в здійсненні регулюючого, забезпечувального й охоронного впливу суб'єктами публічної адміністрації в межах наданої законом компетенції.

3. Системність і комплексність, що виявляється в поєднанні адміністративно-правових норм, інструментів, процедур, організаційних, інституційних і техніко-інформаційних засобів у єдину функціонально узгоджену конструкцію.

4. Процедурна формалізованість, яка забезпечує визначеність, передбачуваність і контрольованість реалізації інформаційних прав шляхом застосування адміністративних процедур, установлених законом.

5. Превентивно-охоронна та захисна спрямованість, що полягає в попередженні, недопущенні та припиненні порушень інформаційних прав, а також у забезпеченні їх відновлення та притягненні винних осіб до юридичної відповідальності.

6. Адаптивність до змін інформаційного середовища, яка зумовлена динамікою цифрових технологій, розвитком електронного врядування та трансформацією інформаційних відносин.

7. Інструментально-практичний характер, що виявляється в здатності механізму діяти не декларативно, а через конкретні адміністративно-правові інструменти, рішення, дії та сервіси.

8. Міжінституційна координаційність, оскільки ефективність механізму залежить від узгодженої діяльності різних суб'єктів публічної адміністрації, а також взаємодії з приватними та громадськими суб'єктами інформаційної сфери.

9. Техніко-інформаційна опосередкованість, яка полягає у використанні електронних реєстрів, інформаційних систем, цифрових платформ та інших ІКТ як необхідного елемента реалізації інформаційних прав.

10. Результативність та ефективність, що виявляється в здатності механізму забезпечувати досягнення публічно значущого результату – формування сприятливого, безпечного й відкритого інформаційного середовища для реалізації прав громадян.

Виокремлено, що суб'єкти механізму формують його інституційну основу, оскільки реалізація інформаційних прав завжди відбувається у взаємодії громадянина з публічною адміністрацією та іншими суб'єктами інформаційної сфери (зокрема, розпорядників інформації, адміністраторів реєстрів, провайдерів цифрових сервісів). Відповідно, суб'єктний компонент механізму охоплює не лише того, «хто діє», а й того, «хто зобов'язаний» забезпечити доступ, оприлюднення, захист або відновлення порушеного права.

Акцентовано, що нормативно-правовий масив формує юридичні межі та стандарти реалізації прав, визначає компетенцію, процедури, підстави обмежень, а також критерії правомірності рішень і дій адміністрації. Однак нормативність не гарантує реалізації: тому наступний елемент – адміністративно-правові інструменти – забезпечує практичний перехід від

загальної нормативної моделі до конкретних управлінських рішень і дій (нормативні та індивідуальні акти, договори, акти-дії, контрольні заходи, електронні сервіси тощо). Причому важливо зауважити, що в інформаційній сфері інструменти дедалі частіше набувають «цифрового» вираження, що впливає на вимоги до їх форми, автентичності, фіксації та можливості оскарження.

Доведено, що не менш значущою складовою механізму є адміністративні процедури, оскільки вони забезпечують процесуальну впорядкованість реалізації прав: встановлюють строки розгляду запитів, порядок доступу, правила відмови, підстави обмеження, вимоги до мотивації рішень, механізми участі особи та способи реагування на порушення. Процедурний компонент є особливо важливим там, де право реалізується через адміністративне рішення або через доступ до інформаційного ресурсу, контрольованого державою. Водночас юридичні гарантії забезпечують дієвість механізму через систему засобів захисту, охоплюючи можливість оскарження, нагляд і контроль, відповідальність посадових осіб, а також інструменти відновлення порушених прав. Гарантійний блок трансформує механізм із «регулятивного» у «захисний» режим, що є надзвичайно важливим в умовах формалізму, бюрократичної інерції або зловживань під час доступу до інформації.

Зауважено на важливості включення до структури міжнародного співробітництва, оскільки реалізація інформаційних прав значною мірою залежить від імплементації міжнародних стандартів, співпраці у сфері кібербезпеки, транскордонного обігу даних, адаптації до європейських підходів щодо відкритості, приватності та захисту персональних даних. Для України це набуває особливої актуальності як у контексті євроінтеграційних процесів, так і з огляду на сучасні безпекові виклики в інформаційному просторі. Отже, структура механізму в інформаційній сфері не може бути «закритою» в межах національної системи, адже інформаційне середовище є об'єктивно глобальним і взаємопов'язаним.

Встановлено, що структура механізму адміністративно-правового регулювання та його спеціалізованих моделей в інформаційній сфері дає підстави стверджувати, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері України має комплексну природу, поєднуючи класичні правові елементи (норми, правовідносини, юридичні факти, акти реалізації) із процедурно-організаційними та інформаційно-технічними компонентами, без яких фактичне здійснення інформаційних прав у цифровому середовищі є неможливим. У цьому контексті механізм слід розглядати як взаємопов'язану систему суб'єктів, нормативної основи, інструментів і адміністративних процедур, підкріплених юридичними гарантіями та міжнародною взаємодією, яка забезпечує перехід від нормативного проголошення інформаційних прав до їх реального здійснення, охорони, захисту й відновлення. Включення до структури міжнародного співробітництва та інформаційно-технічних чинників характеризує специфіку сучасної інформаційної сфери, у якій ефективність механізму залежить не лише від юридичної досконалості норм, а й від інституційної спроможності, процедурної визначеності та цифрової інфраструктури, що загалом дає змогу оцінювати його як ключову організаційно-правову основу практичної реалізації інформаційних прав громадян.

Зазначено, що суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації права громадян в інформаційній сфері в Україні є учасниками інформаційних правовідносин, що мають законодавчо визначені або делеговані повноваження, компетенцію чи юридично значущу роль у забезпеченні, реалізації, охороні, захисті та відновленні інформаційних прав громадян, до яких належать органи публічної влади та їх посадові особи, приватні фізичні та юридичні особи, міжнародні інституції, що своїми діями, технологічною інфраструктурою, інформаційними ресурсами або наданими послугами фактично впливають на можливість та ефективність здійснення інформаційних прав.

Визначено, що суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації права громадян в інформаційній сфері в Україні забезпечують функціонування адміністративно-правових процедур, через які громадяни отримують, використовують і захищають інформацію; створюють, обробляють і поширюють інформацію, від якості й доступності якої залежить реалізація прав особи; взаємодіють у публічній та приватній площині, формуючи цілісне інформаційне середовище; несуть юридичну відповідальність за порушення прав та обов'язків у сфері інформації відповідно до свого статусу й функцій.

Узагальнено, що Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України формують стратегію інституційно-управлінської моделі адміністративно-правового механізму реалізації інформаційних прав громадян. В Україні повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, виконують Міністерство цифрової трансформації України та Міністерство культури та стратегічних комунікацій України як стратегічні гаранті реалізації інформаційних прав, ефективності інформаційної політики та стійкості національного інформаційного середовища.

Служба безпеки України, Національна поліція та інші правоохоронні органи є ключовими суб'єктами адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері. Вони забезпечують безпекову стійкість і правомірність інформаційних процесів, водночас виконуючи функції з притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності за правопорушення в цій царині.

Обґрунтовано, що Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України виконує роль ключового техніко-безпекового гаранта, який забезпечує стійкість, захищеність і надійність інформаційного середовища, у якому громадяни реалізують свої інформаційні права. У межах свого правового статусу Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України як суб'єкт адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері: реалізує владні управлінські

повноваження; забезпечує функціонування державних систем захищеного зв'язку; забезпечує захист державних інформаційних ресурсів, критичної інфраструктури та виконує ключову кіберзахисну роль; є інтегруючим суб'єктом, що взаємодіє з правоохоронними органами, розвідувальною спільнотою, органами виконавчої влади та об'єктами критичної інфраструктури з метою підтримання кіберстійкості та інформаційної безпеки.

До суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні належать і суб'єкти громадянського суспільства, зокрема, громадські організації та об'єднання, разом з правозахисними та медійними, професійні спільноти журналістів, медіаоб'єднання, медіа, суб'єктами приватного права (наприклад, оператори мобільного зв'язку, інтернет-провайдери, компанії, що обробляють персональні дані, ІТ-компанії, власники інформаційних платформ тощо).

Доведено, що Конституція України є основою нормативно-правового масиву забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері, що закріплює основні інформаційні права людини (свобода слова, право на інформацію та звернення до органів влади, захист приватності) як засад функціонування українського суспільства та відповідальної інформаційної взаємодії.

Окреслено, що законодавчий рівень нормативно-правового забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні формує розгалужений і функціонально диференційований масив спеціальних законів, які в сукупності охоплюють ключові сегменти інформаційних відносин – від загальних засад доступу до інформації та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень до захисту персональних даних, реалізації права на звернення, отримання адміністративних послуг, доступу до архівних ресурсів, судових рішень, науково-технічної інформації та медіаконтенту. Такий законодавчий масив виконує системоутворювальну функцію в механізмі реалізації інформаційних прав громадян, оскільки не лише конкретизує конституційні гарантії, а й встановлює процедурні, організаційні та

інституційні умови їх практичного здійснення, забезпечуючи нормативне визначення правового статусу учасників інформаційних відносин, меж допустимого втручання держави та способів захисту порушених прав. Водночас аналіз чинних законів засвідчив їх різнорівневу спрямованість і функціональну автономність, що, з одного боку, дає змогу гнучко регулювати окремі сегменти інформаційної сфери, а з іншого – зумовлює фрагментарність правового регулювання, наявність дублювань та ускладнення правозастосовної практики, особливо в умовах цифровізації публічного управління. За таких обставин законодавчий масив у сфері реалізації інформаційних прав громадян слід розглядати як динамічну систему, що потребує постійної координації, узгодження та адаптації до технологічних і суспільних змін з метою забезпечення реальної, ефективної та рівної реалізації інформаційних прав у сучасному інформаційному просторі.

Встановлено, що законодавчі акти у сфері кібербезпеки та захисту інформації формують окремий, функціонально спеціалізований сегмент нормативно-правового масиву забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері, який спрямовано на мінімізацію ризиків, пов'язаних із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а також на забезпечення стабільного й безпечного функціонування цифрового середовища. Зазначені закони встановлюють правові й організаційні засади захисту інформації в інформаційних та електронних комунікаційних системах, визначають стратегічні напрями державної політики у сфері кібербезпеки, розмежовують повноваження суб'єктів забезпечення кібербезпеки та закріплюють механізми координації їхньої діяльності, що має важливе значення для гарантування захисту інформаційних прав громадян в умовах підвищення кіберзагроз і цифрової залежності суспільства.

Зауважено, що особливістю законодавчого регулювання у сфері кібербезпеки є його зв'язок із процесами цифровізації публічного управління й упровадження електронних форм взаємодії між державою та громадянами, що зумовлює необхідність нормативного врегулювання електронної

ідентифікації, електронного документообігу та електронних комунікацій як передумов реалізації інформаційних прав у цифровому форматі. У цьому контексті відповідні закони не лише забезпечують техніко-організаційні умови функціонування електронних сервісів і комунікаційних мереж, а й формують правові гарантії достовірності, цілісності й захищеності інформації, що передається або обробляється, створюючи нормативні передумови для довіри громадян до електронних механізмів реалізації своїх прав. Водночас фрагментарність регулювання та швидка еволюція технологій об'єктивно вимагають постійного оновлення й узгодження законодавчих підходів у сфері кібербезпеки та захисту інформації з метою забезпечення ефективного поєднання вимог безпеки, свободи інформаційного обміну та захисту прав і законних інтересів особи.

Визначено, що міжнародні стандарти у сфері забезпечення інформаційних прав людини становлять фундаментальний наднаціональний рівень нормативно-правового масиву, який формує універсальні ціннісні та правові орієнтири для національного регулювання інформаційних відносин і визначає мінімально допустимі стандарти захисту прав громадян у цифровому й інформаційному середовищі. Міжнародно-правові акти, що закріплюють свободу вираження поглядів, право на доступ до інформації, захист персональних даних і гарантії участі громадськості в прийнятті рішень, виконують системоутворювальну функцію, оскільки вони не лише проголошують відповідні права, а й встановлюють обов'язки держави щодо створення ефективних механізмів їх реалізації, обмеження втручання органів публічної влади та забезпечення пропорційності будь-яких обмежень в інтересах демократичного суспільства.

Аргументовано, що міжнародні стандарти мають важливе значення для формування та трансформації національного законодавства України у сфері інформаційних відносин, оскільки, будучи ратифікованими, вони інтегруються у внутрішню правову систему та є орієнтирами для правотворчої та правозастосовної діяльності суб'єктів публічної адміністрації. У цьому

контексті європейські та універсальні міжнародні акти зумовлюють впровадження високих стандартів захисту персональних даних, розвитку електронних комунікацій, забезпечення прозорості публічного управління та розширення доступу громадян до цифрових послуг, водночас формуючи правові передумови для гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу. Отже, міжнародні стандарти не лише доповнюють національний нормативно-правовий масив, а й виконують коригувальну та інтеграційну функції, сприяючи утвердженню в Україні сучасної моделі реалізації інформаційних прав громадян, заснованої на принципах відкритості, безпеки, правової визначеності й поваги до приватного життя.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

2.1. Адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері

Забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері України є ключовою передумовою формування ефективної, правової та цифрово-орієнтованої держави. Через адміністративні інструменти принципи відкритості, доступності, прозорості й безпеки інформації перетворюються на практичні механізми взаємодії громадянина з державою, суб'єктами громадянського суспільства та приватним сектором. Основна проблематика виявляється в необхідності більш злагодженої координації діяльності державних інституцій, операторів електронних комунікацій, медійних організацій, ІТ-компаній і платформ, які виконують різні функції, але впливають на єдину сферу – реалізацію інформаційних прав. Особливою проблемою є забезпечення балансу між інформаційною свободою та захистом інтересів громадян, держави та бізнесу.

З огляду на це, адміністративно-інструментальне забезпечення визначає ефективність усієї інформаційної політики держави, рівень довіри до влади, якість надання електронних послуг і здатність суспільства протидіяти сучасним цифровим викликам. Без удосконалення адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні неможливе повноцінне втілення конституційних і міжнародних гарантій інформаційних прав в умовах демократичного, безпечного й інформаційно відкритого суспільства.

На доцільності використання терміна «адміністративно-правові інструменти діяльності публічної адміністрації» зауважував Р. Мельник, який акцентував, що заміна таких управлінських категорій, як «суб'єкти управління», «форми та методи управління», «правові акти управління» термінами «публічна адміністрація», «адміністративно-правові інструменти діяльності публічної адміністрації», «адміністративні акти», обумовлена зміщенням акцентів сучасного українського адміністративного права з галузі «управлінського» права на сучасні європейські концепції [91, с. 201]. Своєю чергою, як зазначає І. Патерило, є необхідність трансформації інституту форм державного управління в інститут інструментів діяльності публічної адміністрації [107]. Науковець зосереджувала увагу на тому, що концепція форм державного управління є пережитком радянського періоду існування нашої держави, яка не відповідає сучасності, чинним нормативно-правовим актам та європейським стандартам. Тому з метою адаптації законодавства ЄС слід застосовувати категорію «інструменти діяльності публічної адміністрації» [108, с. 99; 186].

Тобто адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері слід розглядати як цілісну систему юридичних засобів і процедур, за допомогою яких забезпечується фактичне включення особи в публічно-правові інформаційні відносини та створюються умови для здійснення нею відповідних прав і свобод, функціональне значення яких полягає у впорядкуванні взаємодії між різними суб'єктами інформаційної сфери, подоланні інституційної роз'єднаності та формуванні передбачуваних і контрольованих механізмів доступу, використання й захисту інформації в умовах цифрової трансформації публічного управління. Водночас ефективність таких інструментів залежить від здатності публічної адміністрації адаптувати їх до динамічних технологічних змін, суспільних потреб і європейських стандартів, що зумовлює необхідність їх подальшого доктринального осмислення та нормативного вдосконалення як однієї з

ключових гарантій реального забезпечення інформаційних прав громадян в Україні.

Розуміння інструментів публічного адміністрування полягає в тому, що вони є комплексом адміністративно-правових заходів, які безпосередньо використовують суб'єкти публічного адміністрування з метою забезпечення (охорони) прав, свобод і законних інтересів приватних осіб та публічного інтересу держави й суспільства загалом [5, с.182]. Категорією «адміністративно-правовий інструмент» Е. О. Казміришин пропонує розуміти як юридичні засоби (прийоми), які використовуються публічною адміністрацією для здійснення регулюючого впливу на учасників суспільних відносин, що склалися у сфері публічного адміністрування. Таке визначення адміністративно-правових інструментів узгоджується з їх функціональним призначенням у разі регулювання адміністративно-правових відносин, які виникають під час реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України [57].

Слушним, на нашу думку, є підхід Г. Г. Лорткіпанідзе, який, досліджуючи адміністративні інструменти у сфері забезпечення національної безпеки, зазначає, що такі інструменти становлять інтегрований комплекс форм, узгоджених методів, правових заходів, адміністративних дій і процедур, які застосовуються суб'єктами управління та забезпечення з метою організації й регулювання діяльності у сфері національної безпеки, гарантування прав та інтересів громадян, держави та суспільства загалом, а також спрямовані на досягнення публічних результатів, що забезпечують національну безпеку та стабільність держави. На його думку, до видів адміністративних інструментів у сфері національної безпеки належать: нормативні й адміністративні акти; методи адміністративної діяльності; адміністративні договори; спеціальні інструменти забезпечення національної безпеки; організаційні інструменти у сфері забезпечення національної безпеки [84, с.197]. Своєю чергою М. О. Щирук акцентує, що адміністративними інструментами у сфері забезпечення національної безпеки, які застосовуються правоохоронними

органами, слід вважати сукупність правових форм і методів діяльності державних органів, які на законодавчому рівні визначені як правоохоронні або, не маючи такого статусу, виконують правоохоронну функцію. Метою їх використання є забезпечення належного виконання цими органами визначених законом завдань, функцій і повноважень щодо захисту національних інтересів держави, суспільства та окремої особи від внутрішніх і зовнішніх загроз в оборонній, політичній, соціальній, зовнішньополітичній, економічній, інформаційній та екологічній сферах. Водночас, як уточнює дослідник, зміст адміністративно-правових інструментів полягає в поєднанні правових засобів (дій, операцій), які, відповідно до чинного законодавства, застосовує конкретний правоохоронний орган з огляду на мету та призначення його створення для забезпечення окремого напрямку національної безпеки [4, с. 17–18; 17].

На нашу думку, адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні – це комплексна, ієрархічно та функціонально впорядкована система нормативно визначених юридичних засобів, адміністративних процедур, індивідуальних рішень і організаційно-правових дій, які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації в межах їх компетенції з метою забезпечення фактичної можливості здійснення громадянами інформаційних прав і свобод, створення гарантованих і передбачуваних умов доступу до інформації, її отримання, використання, поширення та захисту, врегулювання публічно-правових інформаційних відносин, координації діяльності державних, приватних і громадських суб'єктів інформаційної сфери, а також досягнення балансу між інформаційною свободою, національною безпекою, публічним інтересом і законними інтересами приватних осіб у процесі реалізації державної інформаційної політики в умовах цифрової трансформації, розвитку електронного врядування та імплементації європейських стандартів прав людини.

Інструменти публічного адміністрування мають такі ознаки: є зовнішнім виразом форми адміністративної діяльності публічної адміністрації; віддзеркалюють правову динаміку (адміністративну діяльність) публічного адміністрування; залежать від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації; їх вибір зумовлюється специфікою поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу, що встановлює найкращий ефективний варіант діяльності. Відповідно, інструмент публічного адміністрування – це зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, реалізований у межах відповідності визначеної законом компетенції з метою досягнення бажаного публічного результату [5, с. 182].

Серед характерних ознак цього адміністративно-правового механізму Є. Жадан виокремлює такі: 1) вони є зовнішнім виразом діяльності з впровадження державної та регіональної екологічної політики; 2) замість це сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів правового та неправового (політичного, економічного, фінансового, інформаційного) спрямування, що реалізуються в процесі адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, завдяки яким державна та регіональна екологічна політика втілюється у життя; 3) застосовуються суб'єктами реалізації державної та регіональної екологічної політики; 4) можуть мати як імперативну, так і диспозитивну природу; 5) їх застосування зумовлене повноваженнями та сферою діяльності суб'єктів реалізації екологічної політики; 6) відображають правову динаміку публічного адміністрування у сфері екології; 7) у разі їх застосування настають юридичні наслідки і/або фактичні результати [51, с. 51].

Сутнісні характеристики інструментів публічного адміністрування, як зауважує О. Фелик, полягають у такому: по-перше, інструменти публічного адміністрування мають правову природу, що забезпечує їхню легітимність і законність. Вони використовуються в межах компетенції адміністративних органів відповідно до чинного законодавства і слугують засобом правового

врегулювання суспільних відносин. По-друге, ці інструменти є зовнішнім виразом адміністративної діяльності адміністративних органів. Вони використовуються для досягнення публічних інтересів, забезпечення правопорядку та реалізації державної політики. Інструменти публічного адміністрування безпосередньо впливають на суспільні процеси, сприяючи забезпеченню публічного адміністрування. По-третє, інструменти публічного адміністрування відзначаються здатністю до адаптації та гнучкості до викликів у сфері суспільних відносин. Вони можуть змінюватися залежно від потреб суспільства й держави, що дає змогу адміністративним органам оперативно реагувати на виклики часу, такі як кризи, війни або інші надзвичайні ситуації. По-четверте, інструменти публічного адміністрування забезпечують прозорість і підзвітність адміністративних органів. Вони сприяють відкритості процесу прийняття управлінських рішень і контролю з боку громадськості, що підвищує рівень довіри до державних інституцій. По-п'яте, інструменти публічного адміністрування мають багатофункціональний характер, оскільки їх застосування надає можливість вирішувати різноманітні питання публічного адміністрування. Вони спрямовані на забезпечення ефективності публічного адміністрування, виконання правових норм і захист прав і свобод громадян [181].

Дослідники М. М. Бліхар та В. В. Юрченко дійшли висновку, що основними ознаками інструментів діяльності публічної адміністрації є: юридична визначеність і адміністративно-правовий характер (інструмент публічного адміністрування має чітке нормативне підґрунтя щодо умов, порядку й меж його застосування, визначається нормами адміністративного права та функціонує лише у сфері публічно-правових відносин); функціональна підпорядкованість публічному інтересу (кожен інструмент спрямований на реалізацію публічного інтересу: досягнення публічної мети, захист прав, безпеки, добробуту та інституційної стабільності); зв'язок з компетенцією суб'єкта (інструмент застосовується суб'єктом публічного адміністрування в межах наданих повноважень, відповідно до

функціонального призначення органу або посадової особи); операційна природа (інструмент є засобом реалізації норм, а не їхнього встановлення – на відміну від адміністративно-правового регулювання, публічне адміністрування не має нормотворчого характеру); інтегративність (інструмент може охоплювати елементи форми, методу, юридичної техніки, організаційних чи матеріальних дій, зберігаючи єдину функціональну спрямованість. Причому адміністративна процедура як порядок реалізації інструмента не є його складовою частиною); режимна чутливість (обсяг, спосіб, допустимість і межі застосування інструмента залежать від типу правового режиму (звичайного, надзвичайного, воєнного тощо), у межах якого він реалізується) [17].

Проаналізувавши підходи деяких вчених, можемо дійти власного висновку, що ключовими ознаками адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні є:

1) нормативна зумовленість і легітимність, що виявляється в їх застосуванні на підставі й у межах чинного адміністративного законодавства, з урахуванням конституційних і міжнародних стандартів захисту інформаційних прав людини;

2) функціональна спрямованість на забезпечення й охорону інформаційних прав, оскільки їх використання має на меті не лише регулювання інформаційних відносин, а й створення реальних умов для доступу до інформації, її використання, поширення та захисту в публічно-правовому вимірі;

3) інституційна зумовленість, адже адміністративно-правові інструменти застосовуються суб'єктами публічної адміністрації відповідно до обсягу їх компетенції, функціонального призначення та ролі у формуванні й реалізації державної інформаційної політики, що забезпечує узгодженість адміністративного впливу в умовах множинності учасників інформаційної сфери;

4) процедурна визначеність, яка полягає в реалізації таких інструментів через встановлені адміністративні процедури, що гарантують передбачуваність, контрольованість і юридичну відповідальність управлінських рішень у сфері інформаційних прав;

5) динамічний та адаптивний характер, оскільки їх зміст і форми застосування змінюються під впливом цифровізації, розвитку електронного врядування, трансформації інформаційних технологій і нових суспільних викликів;

6) балансуєча природа, яка виявляється в необхідності узгодження інформаційної свободи особи з публічними інтересами держави, вимогами національної безпеки та законними інтересами приватних суб'єктів, без порушення сутнісного змісту інформаційних прав;

7) результативна спрямованість, оскільки кожен адміністративно-правовий інструмент орієнтований на досягнення конкретного публічно значущого результату, який має юридичні та фактичні наслідки для учасників інформаційних правовідносин і впливає на рівень довіри громадян до публічної влади.

У сучасній юридичній літературі виокремлюють два основні підходи до класифікації інструментів публічного адміністрування. Перший – вузький підхід (представлений у працях Р. Мельника, С. Мосьондза та ін.), згідно з яким до складу інструментарію належать лише ті форми діяльності суб'єктів владних повноважень, що можуть бути предметом прямого оскарження в системі адміністративних судів відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, а саме: 1) нормативно-правовий акт; 2) видання індивідуальних актів; 3) укладення адміністративних договорів; 4) використання актів-планів; 5) використання актів-дій [5, с. 182–186; 62; 89; 94]. Другий – широкий, прихильниками якого є професори В. Галуцько, О. Правоторова та ін., які в складі інструментів публічного адміністрування виокремлюють широке коло елементарних і комплексних заходів (способів) адміністративної діяльності публічної адміністрації. Учені вважають, що

суб'єкти публічної адміністрації в процесі надання адміністративних послуг і здійснення виконавчої та розпорядчої діяльності з метою забезпечення публічного інтересу відповідно до своєї компетенції можуть застосовувати такий арсенал інструментів публічного адміністрування: 1) форми публічного адміністрування: прийняття нормативно-правових актів; прийняття індивідуальних адміністративних актів; укладення адміністративних договорів; учинення інших юридично значущих дій; здійснення матеріально-технічних операцій; 2) план як інструмент публічного адміністрування; 3) фактичну дію як інструмент публічного адміністрування; 4) методи публічного адміністрування: методи заохочення; методи переконання; методи адміністративного примусу: а) адміністративно-запобіжні заходи; б) заходи адміністративного припинення; в) адміністративні стягнення; 5) адміністративно-правові режими; б) контроль (нагляд); 7) електронне врядування [5, с. 182–186]. Своєю чергою О. В. Джафарова та С. О. Шатрава акцентують, що більшість учених, розглядаючи інструменти діяльності органів публічної адміністрації, досліджують їх через відповідні правові форми діяльності, тобто зовнішньо виражені дії органів публічної адміністрації, які охоплюють відповідні методи діяльності. Дослідники в межах наукової праці пропонують розглядати адміністративно-правові інструменти через розуміння відповідних правових форм і методів діяльності сервісних центрів МВС у взаємодії з іншими правоохоронними органами [41, с. 26].

З огляду на наукові підходи до класифікації інструментів публічного адміністрування, а також специфіку реалізації інформаційних прав, до адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні належать такі:

1. Нормативно-правові акти як інструменти загального регулювального впливу, що визначають зміст, межі й порядок реалізації інформаційних прав і обов'язків суб'єктів інформаційних правовідносин.

2. Індивідуальні адміністративні акти, зокрема рішення щодо доступу до інформації, відповіді на інформаційні запити, дозволи, відмови й інші акти індивідуальної дії, які безпосередньо впливають на реалізацію конкретного суб'єктивного інформаційного права.

3. Адміністративні договори як форма погодженого врегулювання публічно-правових інформаційних відносин, зокрема у сфері надання інформаційних послуг, доступу до інформаційних ресурсів і використання публічних даних.

4. Акти-плани та акти-дії, що застосовуються для організації та координації діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення інформаційних прав, зокрема плани заходів із забезпечення доступу до публічної інформації та інші управлінські рішення програмного характеру.

5. Матеріально-технічні та фактичні дії, пов'язані з обробкою, зберіганням, оприлюдненням і наданням інформації, які, хоча й не завжди мають самостійне юридичне значення, забезпечують практичну реалізацію адміністративних рішень у інформаційній сфері.

6. Інструменти електронного врядування, зокрема електронні інформаційні ресурси органів влади, цифрові сервіси, електронні реєстри, портали відкритих даних та інші інформаційно-комунікаційні системи, через які реалізуються інформаційні права в цифровому середовищі.

7. Контрольно-наглядові інструменти, що охоплюють державний і внутрішньо організаційний контроль, моніторинг діяльності розпорядників публічної інформації, нагляд у сфері захисту персональних даних, інформаційної безпеки та інформації з обмеженим доступом.

8. Інструменти захисту й відновлення інформаційних прав, до яких належать адміністративне та судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації, а також заходи з відновлення порушеного права на інформацію.

9. Інструменти адміністративної відповідальності, що застосовуються в разі порушення законодавства про інформацію як засіб забезпечення законності та превенції порушень інформаційних прав громадян.

Проаналізуємо деякі із зазначених адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. Як слушно зазначає В. В. Галуцько, «без нормативних актів не може бути публічного управління як такого, водночас без них правова система держави втрачає своє регулювальне призначення у сфері дій публічної адміністрації» [4, с. 145].

Нормативно-правовий акт у системі публічного адміністрування розглядають як один з базових адміністративно-правових інструментів, за допомогою яких здійснюється загальне, багаторазове й обов'язкове регулювання суспільних відносин у межах компетенції суб'єктів публічної адміністрації, а також створюються правові умови для реалізації і захисту прав і законних інтересів громадян [5]. У науковій доктрині адміністративного права інструменти діяльності публічної адміністрації визначаються як юридично опосередковані засоби цілеспрямованого управлінського впливу, що застосовуються в межах закону, мають визначену форму та спрямовані на досягнення публічно значущих результатів, а нормативно-правовий акт у цій системі виконує системоутворювальну функцію [17].

Як адміністративно-правовий інструмент нормативно-правовий акт характеризується тим, що його прийняття є владним юридичним волевиявленням компетентного суб'єкта публічної адміністрації, спрямованим на встановлення загальних правил поведінки для невизначеного кола осіб, які підлягають багаторазовому застосуванню в процесі реалізації публічних функцій [5]. Акцентуємо, що нормативні й індивідуальні акти є основою інструментарію публічного адміністрування, оскільки через них конкретизуються приписи законів і забезпечується їх практичне виконання у сфері управлінської діяльності [58].

Ознакою нормативно-правового акта як адміністративно-правового інструмента є його здатність забезпечувати правову визначеність і передбачуваність адміністративної діяльності, що має важливе значення для реалізації прав громадян. Нормативні приписи встановлюють чіткі процедури, строки, умови й межі адміністративного впливу, що зменшує ризики дискреційного застосування повноважень і сприяє однаковому підходу органів публічної адміністрації до вирішення однорідних справ [58].

Тобто через нормативно-правові акти формуються стандарти адміністративної практики, які слугують орієнтиром для прийняття індивідуальних адміністративних рішень.

Також у наукових дослідженнях увагу зосереджено на діяльності з видання нормативно-правових актів як самостійному адміністративно-правовому інструменті, оскільки інструментальне значення має не лише акт як результат, а й процес його підготовки, прийняття, оприлюднення та впровадження, що має здійснюватися в межах компетенції та відповідно до встановлених процедур [195]. Такий підхід дає змогу розглядати нормативну діяльність публічної адміністрації як комплексну управлінську діяльність, спрямовану на забезпечення прозорості, підзвітності й легітимності адміністративного впливу.

У межах інструментального підходу зауважено, що нормативно-правовий акт не може бути ізольованим засобом регулювання, оскільки він функціонує у взаємозв'язку з іншими адміністративно-правовими інструментами, зокрема індивідуальними адміністративними актами, адміністративними процедурами та контрольними-наглядними механізмами [17]. У сучасних дослідженнях також визначено, що нормативно-правовий акт як інструмент публічного адміністрування має бути орієнтовано не лише на владно-розпорядчий вплив, а й на сервісний характер діяльності публічної адміністрації, що виявляється у встановленні стандартів якості публічних послуг, процедур взаємодії з громадянами й механізмів запобігання порушенням їх прав [195]. У цьому контексті нормативне регулювання є

важливим чинником забезпечення балансу між публічним інтересом і правами приватних осіб.

Отже, нормативно-правовий акт як адміністративно-правовий інструмент реалізації прав громадян в інформаційній сфері є ключовим елементом упорядкування публічно-правових інформаційних відносин, оскільки забезпечує єдність правового регулювання, визначає стандарти адміністративної діяльності та формує передбачувані умови взаємодії громадянина з публічною адміністрацією, адже через нормативні приписи держава не лише закріплює зміст і межі інформаційних прав, а й створює процедурні та організаційні гарантії їх практичного здійснення, що знижує ризики довільного адміністративного впливу та сприяє правовій визначеності. Водночас нормативно-правовий акт виконує інтегративну функцію, забезпечуючи узгоджене застосування інших адміністративно-правових інструментів і формуючи системну основу для реалізації інформаційної політики держави, ефективність якого в сучасних умовах зумовлено здатністю поєднувати стабільність правового регулювання з гнучкістю реагування на суспільні й технологічні зміни, що дає змогу розглядати нормативно-правовий акт як одну з базових гарантій реального забезпечення інформаційних прав громадян.

Індивідуальний адміністративний акт у системі адміністративно-правових інструментів публічного адміністрування має важливе значення, оскільки через нього забезпечується персоніфіковане владне вирішення конкретної адміністративної справи та здійснюється безпосередній вплив публічної адміністрації на обсяг і спосіб реалізації прав та законних інтересів приватної особи [5]. У науковій доктрині адміністративного права індивідуальний адміністративний акт традиційно розглядають як результат реалізації владних повноважень компетентного суб'єкта публічної адміністрації, що має індивідуально визначеного адресата, спрямований на встановлення, зміну або припинення конкретних правовідносин і породжує юридичні наслідки для конкретної особи [41].

Представники сучасної адміністративно-правової науки акцентують, що індивідуальні адміністративні акти є ключовим інструментом реалізації публічних функцій держави у відносинах з громадянами, оскільки вони забезпечують практичну реалізацію загальних нормативних приписів у конкретних життєвих ситуаціях. Зокрема, у працях В. В. Галуцька зазначено, що нормативно-правові акти формують загальні межі правового регулювання, однак реальне здійснення прав і свобод особи відбувається через прийняття індивідуальних адміністративних актів, які конкретизують зміст правових норм і забезпечують їх застосування в кожному окремому випадку [5]. Вважаємо, що такий підхід надає можливість розглядати індивідуальний адміністративний акт як інструмент трансформації абстрактного правового регулювання в конкретні адміністративні рішення, адресовані певному суб'єкту.

Важливою ознакою індивідуального адміністративного акта як адміністративно-правового інструменту є його владний характер, що виявляється в можливості одностороннього волевиявлення публічної адміністрації в межах визначеної законом компетенції. Причому, як зауважено в наукових дослідженнях, владність індивідуального адміністративного акта не означає його довільності, оскільки такий акт повинен ґрунтуватися на законі, відповідати принципам законності, обґрунтованості та пропорційності, а також прийматися з дотриманням встановленої адміністративної процедури [195]. Тобто процедурну впорядкованість прийняття індивідуального адміністративного акта розглядають як одну з ключових гарантій захисту прав громадян від можливих зловживань з боку органів публічної адміністрації.

У контексті реалізації прав громадян в інформаційній сфері індивідуальний адміністративний акт набуває важливого значення, оскільки через нього вирішуються конкретні питання доступу до інформації, надання або відмови в наданні публічної інформації, обмеження доступу до інформації з підстав, передбачених законом, а також виправлення чи оновлення інформації. У науковій літературі зазначено, що індивідуальні адміністративні

акти становлять основну частку рішень, які безпосередньо впливають на реалізацію інформаційних прав громадян, оскільки вони визначають конкретний обсяг правомочностей особи в кожній окремій адміністративній справі [58]. Також дослідники зосереджують увагу на співвідношенні індивідуального адміністративного акта з адміністративною процедурою, зазначаючи, що індивідуальний акт не може розглядатися ізольовано від процесу його прийняття. Зокрема, як зауважує О. С. Яра, індивідуальний адміністративний акт як інструмент публічного адміністрування має оцінюватися не лише з позицій його формальної законності, а й з огляду на дотримання процедурних вимог, принципів відкритості, участі особи в процедурі та можливості ефективного оскарження [195]. Вважаємо, що такий підхід є особливо актуальним у сфері інформаційних прав, у межах якої недотримання процедурних гарантій може призводити до необґрунтованого обмеження доступу до інформації.

У працях, присвячених інструментам публічного адміністрування, також акцентовано, що індивідуальні адміністративні акти відіграють важливу роль у забезпеченні балансу між публічними та приватними інтересами. З одного боку, вони дають змогу публічній адміністрації реалізовувати покладені на неї функції та повноваження, а з іншого – створюють правові гарантії для захисту прав громадян шляхом встановлення чітких критеріїв прийняття рішень і можливості їх перевірки у порядку адміністративного або судового оскарження [41]. Сучасні дослідження також підтверджують трансформацію індивідуального адміністративного акта в умовах цифровізації публічного управління. Запровадження електронних сервісів, автоматизованих систем прийняття рішень і електронного документообігу зумовлює появу електронних індивідуальних адміністративних актів, які, попри зміну форми, зберігають свою правову природу та інструментальне значення [5]. У цьому контексті важливого значення набувають питання юридичної сили електронних рішень, забезпечення їх автентичності, доступності для адресатів і можливості ефективного оскарження.

Отже, індивідуальний адміністративний акт як адміністративно-правовий інструмент реалізації прав громадян в інформаційній сфері слід розглядати як ключовий механізм персоніфікованого публічно-владного впливу, за допомогою якого загальні приписи інформаційного законодавства трансформуються в конкретні юридично значущі рішення щодо прав, обов'язків і законних інтересів окремої особи, інструментальна сутність якого полягає в здатності забезпечувати безпосереднє включення громадянина в публічно-правові інформаційні відносини шляхом формалізованого вирішення індивідуальної адміністративної справи з дотриманням вимог законності, обґрунтованості та процедурної справедливості, причому індивідуальний адміністративний акт виконує гарантійну функцію, оскільки створює правові підстави для адміністративного та судового контролю за діяльністю публічної адміністрації, що мінімізує ризики довільного обмеження інформаційних прав, а отже, в умовах цифровізації публічного управління цей інструмент зберігає свою правову природу, набуваючи нових форм реалізації, що підсилює його значення як одного з базових засобів забезпечення реальної та ефективної реалізації інформаційних прав громадян.

Адміністративно-правовими інструментами також є пропозиції (зауваження), заяви та скарги громадян; особистий прийом громадян; електронна петиція [136]. Одним із інструментів є інформаційний запит. Запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться в його володінні. Запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту [129]. Іще одним інструментом є право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації. Рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду. Запитувач має право оскаржити: 1) відмову в задоволенні запиту на інформацію; 2) відстрочку задоволення запиту на інформацію; 3) ненадання відповіді на запит на інформацію; 4) надання

недостовірної або неповної інформації; 5) несвочасне надання інформації; б) невиконання розпорядниками обов'язку оприлюднювати інформацію; 7) інші рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації, що порушили законні права й інтереси запитувача. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України [129].

Окремим інструментом також є відповідальність, прикладом чого є приписи Закону України «Про інформацію», відповідно до яких, порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України. Інформацію не може бути використано для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Інформацію з обмеженим доступом може бути поширено, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка засвідчує загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; засвідчує можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні й інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [137].

Адміністративна відповідальність у механізмі реалізації прав громадян в інформаційній сфері України виконує подвійну функцію: превентивну – для стимулювання суб'єктів інформаційних відносин дотримуватися вимог законодавства та стандартів відкритості; правовідновлювальну – для забезпечення можливості притягнення до відповідальності розпорядників інформації за незаконну відмову, затримку, приховування, викривлення або неналежне оприлюднення публічних даних.

Отже, адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні – це комплексна та функціонально узгоджена система нормативно визначених юридичних засобів, адміністративних процедур, індивідуальних рішень і організаційно-технічних дій, які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації в межах наданої компетенції для забезпечення реальної можливості доступу до публічної інформації, її отримання, використання, поширення й захисту, а також для відновлення порушених інформаційних прав шляхом механізмів контролю, оскарження та притягнення до відповідальності. У межах цієї системи нормативно-правові акти формують загальні стандарти й межі адміністративного впливу, індивідуальні адміністративні акти забезпечують персоніфіковане вирішення конкретних інформаційних справ, інструменти звернень і запитів гарантують комунікацію громадянина з розпорядником інформації, а цифрові сервіси електронного врядування підсилюють доступність і прозорість реалізації прав у цифровому середовищі, що в сукупності забезпечує баланс між інформаційною свободою особи, публічним інтересом і вимогами безпеки в умовах цифрової трансформації держави.

2.2. Адміністративні процедури реалізації прав громадян в інформаційній сфері

Визначення науковцями сутності адміністративної процедури в Україні значно різняться. Відсутність усталеного підходу до поняття «адміністративна процедура», на нашу думку, не можна виправдати свободою наукової творчості, яка передбачає різноманітність наукових поглядів. У випадку з адміністративною процедурою така різноманітність в адміністративно-правовій доктрині є одним із факторів, що спричиняє негативні наслідки. По-перше, це тривалі коливання українського законодавця в частині правового забезпечення адміністративної процедури і, відповідно, відсутність

системного розвитку адміністративно-процедурного законодавства. По-друге, це проблеми з практичною реалізацією та захистом прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах з публічною адміністрацією. По-третє, у навчальному процесі це дезорієнтація студента, який вивчає право за підручниками та навчальними посібниками, які містять діаметрально протилежні позиції щодо сутності адміністративної процедури та адміністративного процесу [190, с. 185–193].

Поняття «адміністративна процедура» змістовно наповнено двома термінами. По-перше, процедура, що є впорядкованим прийняттям актів, зорієнтованим на досягнення певного результату. По-друге, термін «адміністративний» у науці тлумачиться як такий, що пов'язаний з управлінням, і як такий, що покликаний служити. Таке розуміння базової категорії адміністративного права обумовлює наявність двох типів правовідносин, що виникають у сфері публічного управління. Зокрема, це ті відносини, що мають управлінський характер, виникають за ініціативою владарюючих суб'єктів, у яких на приватних осіб покладається здебільшого виконання обов'язків. Наприклад, під час здійснення контролю у сфері господарської діяльності уповноважений орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові й службові особи вчиняють певні дії, приймають рішення, а суб'єкти господарювання зобов'язані допускати їх до перевірок, надавати документи для перевірки тощо. Крім цього, у відносинах з публічною адміністрацією приватні особи реалізують значну частину своїх прав. Зокрема, для реєстрації підприємницької діяльності, отримання ліцензії, дозволу тощо приватні особи звертаються до представників адміністративної влади, і лише останні можуть прийняти рішення або вчинити дії, спрямовані на те, щоб фізичні та юридичні особи задовольнили свої права й законні інтереси. Ці два типи правовідносин потребують для свого врегулювання встановлення відмінних принципів і правил [19, с. 113–124].

За Законом України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX, адміністративна процедура – це визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [127].

Адміністративні процедури А. Осадчий пропонує трактувати як визначений правом порядок реалізації правових форм публічного адміністрування. Такий порядок охоплює як зовнішньо-, так і внутрішньо-організаційну діяльність суб'єктів публічної адміністрації, що регламентують порядок прийняття нормативно-правових актів публічного адміністрування та реалізацію інших його правових форм. Адміністративні процедури є формою внутрішньої організації (буття) публічного адміністрування, що спрямована на реалізацію його правових форм як зовнішнього результату владного впливу. Дотримання процедурних вимог забезпечує формування належного змісту відповідної правової форми як результату діяльності суб'єкта публічної адміністрації [104, с. 533]. Своєю чергою О. Лагода трактує адміністративну процедуру як встановлений законом порядок розгляду та вирішення індивідуальних справ органами виконавчої влади й місцевого самоврядування, який закінчується прийняттям адміністративного акта або укладанням адміністративного договору [78, с. 11–13]. Під адміністративною процедурою І. Бойко пропонує розуміти структурований, нормативно закріплений порядок прийняття адміністративних актів (зокрема й укладення адміністративно-правових договорів), спрямований на вирішення конкретних справ у сфері публічного управління [19, с. 113–124].

Адміністративну процедуру реалізації державної політики у сфері захисту інформації Ю. Щиголь розуміє як встановлений законодавчими й нормативно-правовими актами порядок дій органів публічної влади, що врегульовую відносини, пов'язані із захистом інформації під час здійснення заходів з реалізації державної політики захисту інформації України [192, с. 109–119].

З огляду на це, пропонуємо таке визначення: адміністративні процедури реалізації прав громадян в інформаційній сфері – це нормативно визначений,

структурований та послідовний порядок дій і рішень суб'єктів публічної адміністрації, що здійснюється в межах їх владних повноважень за ініціативою або за зверненням громадян та спрямований на забезпечення, визнання, реалізацію, захист і відновлення інформаційних прав та законних інтересів осіб шляхом прийняття індивідуальних адміністративних актів, вчинення юридично значущих дій або укладення адміністративно-правових договорів, з додержанням принципів належного адміністрування й ефективного захисту.

Можемо доповнити розуміння адміністративної процедури як правового явища, окресливши детально її характеристики. Зокрема, до основних ознак, як зауважує І. Бойко, належать такі: правовий характер, оскільки принципи та правила, що визначають адміністративну процедуру, містяться в приписах нормативно-правових актів; владний характер, що виявляється в приписах суб'єктів публічного управління, які мають розпорядчий характер і є обов'язковими для інших осіб; охоплює сукупність норм, що регламентують як діяльність суб'єкта публічного управління, так і поведінку приватних осіб; спрямована на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних управлінських повноважень; застосовується для вирішення конкретної адміністративної справи; має основним призначенням забезпечення ефективної реалізації прав приватних осіб та унеможливлення їх порушення; тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процедурних правил породжує права й обов'язки осіб, які знаходяться поза системою публічного управління; має, як правило, безспірний характер, тобто завдяки адміністративній процедурі вирішуються позитивні управлінські справи. Виняток становить процедура розгляду скарг, оскільки під час оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічного управління у сторін правовідносин, що регулюються процедурними нормами, є різні уявлення про те, як слід вчинити в конкретній адміністративній справі [19, с. 113–124].

На основі наукового підходу Н. Галіциної, Ю. Щиголь пропонує виокремлювати такі особливості, які розкривають сутність адміністративної процедури, як: 1) адміністративні процедури застосовуються в публічній

сфері; 2) адміністративними процедурами можуть бути врегульовані як «внутрішні», організаційні вияви повноважень органів публічної влади, так і «зовнішні» вияви повноважень таких органів, тобто прийняття рішень стосовно індивідуальних справ; 3) адміністративні процедури регулюють порядок здійснення правозастосовної діяльності. Адміністративні процедури закріплюють порядок дій і прийняття рішень компетентних органів і посадових осіб у зв'язку із застосуванням ними правових вимог до конкретного життєвого випадку. Правозастосування в контексті адміністративних процедур має розвиватися в напрямі звуження ролі виконавчої влади до обслуговування процесу реалізації права приватною особою, тобто створення передбачених законом умов для доцільного й оптимального використання громадянином правових можливостей, що повністю узгоджуються із сучасною ідеологією трансформації українського адміністративного права, надання йому публічно-сервісного призначення; 4) адміністративні процедури охоплюють управлінську діяльність позитивної спрямованості, тобто діяльність, яка передбачає створення умов для ефективної реалізації прав і законних інтересів громадян та організацій; 5) адміністративні процедури встановлюють визначений порядок здійснення тих або інших дій, тобто процедурні норми повинні становити основу діяльності органів публічної влади; 6) для адміністративних процедур характерним є особливий суб'єктний склад. Однією зі сторін в адміністративній процедурі завжди є державний орган або посадова особа, які мають державно-владні повноваження; 7) адміністративні процедури закріплено адміністративно-процесуальними нормами, які своєю чергою регулюють застосування матеріальних норм адміністративного й інших галузей права (фінансового, господарського, трудового тощо) і регламентують діяльність уповноважених органів і посадових осіб [31, с. 173–174; 192, с. 109–119].

Проаналізувавши іншу сферу правового регулювання, зауважимо, що, наприклад, І. Наконечна визначає основними характеристиками інформаційно-аналітичних процедур забезпечення національної безпеки

України в умовах євроінтеграції такі: 1) це послідовний і інтегрований процес, у якому застосовується підхід, заснований на загрозах/ризиках, який надає достатньо відомостей, щоб формувати сили й засоби, необхідні для виконання поставлених завдань; 2) вони повинні бути достатньо гнучкими, щоб реагувати на різні обставини; 3) за їхнього сприяння забезпечується прозорість прийняття рішень, впровадження євроінтеграційних стандартів і практик, а також виникають можливості для використання сучасного досвіду [96, с. 77–84].

Виокремимо такі особливості адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні:

- 1) публічно-правова та правозастосовна природа як форма практичного застосування норм інформаційного та адміністративного права;
- 2) сервісно-орієнтований характер процедурної діяльності;
- 3) особливий суб'єктний склад адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- 4) позитивна управлінська спрямованість;
- 5) зовнішній юридичний ефект;
- 6) інформаційно-технологічна обумовленість;
- 7) підвищені вимоги до прозорості й обґрунтованості рішень;
- 8) ризик-орієнтований і превентивний характер;
- 9) міжгалузевий характер правового регулювання та стандарто-орієнтована спрямованість.

Зазначимо, що, класифікуючи адміністративні процедури, О. Лагода зосереджує увагу на контексті розбудови публічної адміністрації та зауважує на зовнішніх процедурах, у яких бере участь приватна особа, адже злагоджена й ефективна робота адміністративного органу з їх реалізації є показником та гарантом захищеності прав і свобод громадян. Зовнішня процедура, на думку науковця, поділяється на «заявну» та «втручальну», детермінантом розмежування якої є суб'єкт ініціативи: у «заявній» – це приватна особа, за зверненнями якої до органів виконавчої влади та органів місцевого

самоврядування розпочинається провадження; у «втручальній» – це адміністративний орган, що здійснює контрольно-наглядові повноваження, а також вступає у відносини за наявності потреби в захисті державних і суспільних інтересів, забезпечення прав та свобод громадян, припинення адміністративних правопорушень тощо. «Втручальна» процедура залежно від наслідків для приватної особи поділяється на «позитивні», які не мають правообмежувального характеру, та «негативні», які обмежують особу в правах. Отже, застосування «втручальних» процедур, з огляду на наслідки для приватного суб'єкта, може бути позитивним або негативним (правообмежувальним). Аналіз класифікації адміністративних процедур засвідчив її диференціацію на звичайну та спрощену (формальну та неформальну), значення якої полягає в оптимізації ресурсів, тобто спрощена процедура дає змогу прийняти рішення в адміністративній справі у відповідному порядку, який не виходить за межі законності, але створює можливість значно скоротити процедурні строки й забезпечити оперативне й ефективне розв'язання адміністративної справи [78, с. 11–13].

Інша класифікація адміністративної процедури може бути визначена за критерієм складності правил, що охоплюються процедурою. Зокрема, вчені поділяють адміністративну процедуру на просту й складну. Проста адміністративна процедура полягає у вчиненні суб'єктом публічного управління дій, спрямованих на реалізацію прав і виконання обов'язків приватними особами, що не передбачає залучення до процедури інших учасників, додаткового вивчення та дослідження обставин справи. До простої адміністративної процедури належить державна реєстрація юридичної особи, оформлення й видача паспорта для виїзду за кордон тощо. Під час вирішення таких справ представники публічної адміністрації перевіряють у заявника наявність всіх необхідних для вирішення питання документів і вчиняють дії щодо реєстрації або оформлення, реалізуючи права приватних осіб. Складна адміністративна процедура характеризується наявністю правил щодо залучення експертів, заслуховування свідків та іншого додаткового вивчення

обставин адміністративної справи. І лише після цього може бути прийнято рішення, спрямоване на вирішення поставленого перед владарюючим суб'єктом питання. Складною адміністративною процедурою вважають процедуру здійснення контролю у сфері господарської діяльності. Зокрема, орган контролю може прийняти рішення про призначення експертизи (випробування). У такому випадку до участі в контрольній процедурі буде залучено експерта [19, с. 113–124].

Як зазначає Ю. Щиголь, адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері захисту інформації України охоплюють: 1) адміністративні процедури, пов'язані з розробленням нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері захисту інформації; 2) адміністративні процедури проведення моніторингу й оцінки ефективності реалізації державної політики у сфері захисту інформації; 3) адміністративні процедури забезпечення координації діяльності реалізації державної політики у сфері захисту інформації [192, с. 109–119].

Адміністративні процедури у сфері обігу публічної інформації, на переконання Г. Кадникової, можуть бути класифіковані за критеріями. Зокрема, за метою здійснення провадження вони поділяються на: 1) регулятивні; 2) охоронні. Регулятивні адміністративні процедури спрямовуються на реалізацію права доступу особи до публічної інформації за відсутності публічно-правового або приватноправового спору між розпорядником інформації та заявником, реалізуються у вигляді провадження з надання відповіді на звернення громадян чи офіційний запит уповноваженого суб'єкта. Натомість охоронні адміністративні процедури застосовуються за наявності порушень режиму обігу публічної інформації, а також із метою вирішення публічно-правового або приватноправового спору, що виник у межах реалізації спеціальних прав заявником чи іншими особами; реалізація таких процедур пов'язується із провадженням із вирішення справи про адміністративне правопорушення, запобіганням їх можливого вчиненню, а також із судовим розглядом адміністративних справ порядком

адміністративного судочинства (результатом реалізації таких процедур буде судові рішення або рішення іншого правозастосовного чи правоохоронного органу). Також адміністративні процедури може бути класифіковано залежно від мети набуття зацікавленими особами спеціальних прав на такі об'єкти правовідносин. Залежно від підстави для надання публічної інформації виокремлюють адміністративні процедури: 1) на підставі звернення громадян; 2) на підставі офіційного запиту (народного депутата України, депутатів селищних, сільських і міських рад, адвоката й ін.) [56, с. 75–80].

На нашу думку, є така класифікація адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні:

1) за характером ініціативи виникнення інформаційних правовідносин:

– процедури заявної реалізації інформаційних прав, що виникають за ініціативою громадянина та спрямовані на задоволення інформаційних потреб;

– процедури адміністративного втручання в інформаційну сферу, що ініціюються суб'єктом публічної влади з мотивів публічного інтересу, інформаційної безпеки або захисту прав інших осіб;

2) за функціональним призначенням у механізмі реалізації інформаційних прав:

– реалізаційні (позитивно-правозабезпечувальні) процедури, що спрямовані на створення умов для ефективного здійснення громадянами інформаційних прав;

– обмежувальні процедури, що пов'язані з тимчасовим або частковим обмеженням інформаційних прав з підстав, передбачених законом;

– охоронно-відновлювальні процедури, що спрямовані на захист, відновлення та компенсацію порушених інформаційних прав;

3) за юридичним результатом адміністративної процедури:

– процедури, що завершуються прийняттям індивідуального адміністративного акта в інформаційній сфері;

- процедури вчинення юридично значущих дій, які створюють правові наслідки (надання доступу, оприлюднення, реєстрація).

- договірно-процедурні форми, що передбачають узгодження волі сторін у межах адміністративно-правового режиму (наприклад, у сфері інформаційних послуг);

4) за ступенем складності та формалізації процедурних правил:

- спрощені;

- складні;

5) за рівнем публічної значущості інформації:

- процедури щодо загальнодоступної інформації;

- процедури щодо інформації з обмеженим доступом;

6) за стадійністю реалізації інформаційних прав:

- процедури ініціювання, що пов'язані з поданням звернення або запиту;

- процедури розгляду, що передбачають оцінку правових і фактичних підстав;

- процедури прийняття рішення;

- процедури виконання й контролю.

Акцентуємо, що така класифікація адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні не є сталою, адже окремий вид адміністративної процедури може підпадати під декілька критеріїв. Зокрема, Закон України «Про доступ до публічної інформації» закріплює найпоширеніші адміністративні процедури: розгляд запиту на публічну інформацію; відмови в задоволенні запиту; відстрочки надання інформації; оскарження рішень, дій або бездіяльності розпорядника інформації. Розпорядники інформації зобов'язані надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит, оприлюднювати й регулярно оновлювати її на єдиному державному вебпорталі відкритих даних і на своїх вебсайтах. Запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Розпорядник інформації має надати

відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту [129].

Запит на інформацію вважають найбільш ефективним способом реалізації права на доступ до інформації. По-перше, на це вказує індивідуальний характер такого запиту та відповіді на нього, унаслідок отримання якої найбільш повно задовольняються інформаційні потреби окремої, конкретно визначеної особи. По-друге, законодавчо закріплена вимога щодо строків розгляду й надання відповіді на запит, що, за загальним правилом, не можуть перевищувати п'ять робочих днів, сприяє оперативності діяльності уповноважених із розгляду запитів осіб та, відповідно, задоволенню інформаційних потреб особи, що звернулася із запитом, у найкоротший термін. По-третє, унаслідок отримання запитуваної інформації від уповноваженого суб'єкта особа задовольняє власні інформаційні потреби повною мірою, оскільки інформація, що надається у відповідь на запит, відібрана компетентним працівником відповідного органу публічної влади, тому є достовірною та здебільшого достатньою для задоволення інформаційних інтересів у межах запиту. Натомість особа, намагаючись віднайти серед усього масиву раніше оприлюдненої інформації певні відомості самостійно, унаслідок лише поверхового ознайомлення зі специфікою діяльності певного суб'єкта, не маючи спеціальних знань або внаслідок помилки (наприклад, ознайомлення з положеннями нормативно-правових актів, що втратили чинність), нерідко не здатна повною мірою задовольнити власні інформаційні потреби. По-четверте, закріплення множинності шляхів подачі запиту (як шляхом заповнення відповідних форм запитів на інформацію, які можна отримати в розпорядника інформації, так і на офіційному вебсайті відповідного розпорядника) гарантує кожному можливість задовольнити власні інформаційні потреби дистанційно у відносно зручний спосіб. По-п'яте, правовідносини, що виникають з приводу подання запиту на інформацію, є врегульованими на достатньому рівні, тому

користь запитів на інформацію засвідчує також позитивна практика їх подання й розгляду [172, с. 95–99].

Щодо відмови в задоволенні запиту, то вона здійснюється у встановленому законом випадках. У відмові в задоволенні запиту на інформацію має бути зазначено відомості, передбачені законом. Відмова в задоволенні запиту на інформацію надають у письмовій формі. Відстрочка в задоволенні запиту на інформацію допускається в разі, якщо запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені законом строки в разі настання обставин непереборної сили. Рішення про відстрочку доводиться до відома запитувача в письмовій формі з роз'ясненням порядку оскарження прийнятого рішення [129].

Рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України. Відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації несуть особи, винні у вчиненні таких порушень: 1) ненадання відповіді на запит; 2) ненадання інформації на запит; 3) безпідставна відмова в задоволенні запиту на інформацію; 4) неоприлюднення інформації, відповідно до ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»; 5) надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; 6) несвоєчасне надання інформації; 7) необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; 8) нездійснення реєстрації документів; 9) навмисне приховування або знищення інформації чи документів [129].

Схожа за природою є процедура розгляду звернень громадян, передбачена Законом України «Про звернення громадян». Адміністративна процедура розгляду звернень громадян є регламентованим на законодавчому рівні порядком вчинення уповноваженим суб'єктом (компетентним органом публічної влади) дій, які полягають у розгляді, у визначені законодавством

терміни, відповідних пропозицій (зауважень), заяв (клопотань) або скарг і повідомленні осіб, які звернулись до публічного органу про результати (наслідки) розгляду їх звернення [47].

Зокрема, органи державної влади й місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи зобов'язані розглянути пропозиції (зауваження) та повідомити громадянина про результати розгляду. Органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи, керівники та посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, до повноважень яких належить розгляд заяв (клопотань), зобов'язані об'єктивно й вчасно розглядати їх, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення, відповідно до чинного законодавства, і забезпечувати їх виконання, повідомляти громадян про наслідки розгляду заяв (клопотань). Скарга на дії чи рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, медіа, посадової особи подається в порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі, що не позбавляє громадянина права звернутися до суду відповідно до чинного законодавства, а в разі відсутності такого органу або незгоди громадянина з прийнятим за скаргою рішенням – безпосередньо до суду [136].

Розгляд звернень громадян є складовою механізму реалізації прав громадян на внесення до органів державної влади пропозицій щодо поліпшення їх діяльності, викриття недоліків та оскарження дій посадових осіб органів держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, незалежно від форми власності. Процедура розгляду звернень повинна забезпечувати кваліфікований, неупереджений, об'єктивний і своєчасний розгляд звернень громадян з метою оперативного вирішення порушених у них питань, задоволення законних вимог громадян, поновлення порушених конституційних прав і запобігання таким порушенням надалі [161, с. 425–428].

Під час розгляду звернень громадян органи державної влади й місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, медіа, їх керівники й інші посадові особи в межах своїх повноважень зобов'язані: об'єктивно, всебічно та вчасно перевіряти заяви чи скарги; у разі прийняття рішення про обмеження доступу громадянина до відповідної інформації під час розгляду заяви чи скарги скласти про це мотивовану постанову; на прохання громадянина запрошувати його на засідання відповідного органу, що розглядає його заяву чи скаргу; скасовувати або змінювати оскаржувані рішення у випадках, передбачених законодавством України; забезпечувати поновлення порушених прав, реальне виконання прийнятих у зв'язку із заявою чи скаргою рішень; письмово повідомляти громадянина про результати перевірки заяви чи скарги і суть прийнятого рішення; вживати заходів щодо відшкодування у встановленому законом порядку матеріальних збитків; у разі визнання заяви чи скарги необґрунтованою роз'яснити порядок оскарження прийнятого за нею рішення; не допускати безпідставного передання розгляду заяв чи скарг іншим органам; особисто організувати й перевіряти стан розгляду заяв чи скарг громадян, вживати заходів до усунення причин, що їх породжують, систематично аналізувати та інформувати населення про хід цієї роботи [136].

Також слід проаналізувати доступ до персональних даних як право на інформацію. Закон України «Про захист персональних даних» встановлює, що порядок доступу до персональних даних третіх осіб визначається умовами згоди суб'єкта персональних даних на обробку цих даних, наданої володільцю персональних даних, або відповідно до вимог закону. Порядок доступу третіх осіб до персональних даних, які перебувають у володінні розпорядника публічної інформації, визначається Законом України «Про доступ до публічної інформації», крім даних, що отримує від інших органів центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну фінансову та бюджетну політику, під час здійснення верифікації та моніторингу державних виплат та орган державного фінансового контролю

під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом. Доступ до персональних даних третій особі не надається, якщо зазначена особа відмовляється взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення виконання вимог закону або неспроможна їх забезпечити. Суб'єкт відносин, пов'язаних з персональними даними, подає запит щодо доступу (далі – запит) до персональних даних володільцю персональних даних. Строк вивчення запиту на предмет його задоволення не може перевищувати десяти робочих днів з дня його надходження. Протягом цього строку володільць персональних даних доводить до відома особи, яка подає запит, що запит буде задоволено або відповідні персональні дані не підлягають наданню, із зазначенням підстави, визначеної у відповідному нормативно-правовому акті. Запит задовольняється протягом тридцяти календарних днів з дня його надходження, якщо інше не передбачено законом. Суб'єкт персональних даних має право на одержання будь-яких відомостей про себе в будь-якого суб'єкта відносин, пов'язаних з персональними даними, за умови надання інформації, крім випадків, установлених законом [135].

Отже, найбільш поширеним видом є процедури заявної реалізації інформаційних прав або позитивно-правозабезпечувальні процедури, що сформовані на пріоритетності персоналізованого способу отримання інформації з контрольованим результатом (відповідь, відмова або відстрочка) і можливістю оскаржити відповідне рішення або процедурну бездіяльність.

За рівнем публічної значущості інформації процедури щодо загальнодоступної інформації мають бути в структурованій режимній взаємодії з процедурами щодо інформації з обмеженим доступом. Водночас процедури щодо загальнодоступної інформації гарантуються системою постійного інформаційного адміністрування щодо створення, структурування, оновлення й оприлюднення інформації.

Однією з позитивних тенденцій адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні є набуття якісних сервісних

ознак, цифрової доступності, використання інструментів процесуальної охорони та захисту інформаційних прав.

Крім того, адміністративні процедури реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні нині виконують дві функції – гарантування реалізації інформаційних прав особи та протидії інформаційним загрозам. В умовах війни адміністративний розсуд у публічному адмініструванні розпорядників публічної інформації має враховувати оцінку можливих наслідків оприлюднення інформації та співвідношення між публічним інтересом і загрозами національній безпеці.

2.3. Юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері

В Україні, як і в інших демократичних державах, належне забезпечення прав людини передбачає практичну реалізацію нею правових можливостей і втілення власного життєвого проєкту. Це фундаментальна передумова успішного розвитку всього суспільства. Інформація є основним ресурсом таких процесів, тому право на інформацію потребує детальної теоретичної розробки як умови його належного законодавчого врегулювання [86, с. 75–80].

Інформація має бути захищена й водночас доступна. Відповідний баланс може бути забезпечений юридичними гарантіями як структурними частинами механізму дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні.

Загалом унаслідок неоднозначності тлумачення терміна «гарантія» виокремлюють різні ознаки, які покладено в основу цього поняття. Науковці визначають гарантію як «умови», «засоби», «фактори», «заходи», «обов'язки держави», «механізм» тощо. Зазначимо, що гарантія – це об'ємне соціально-політичне та юридичне явище, яке використовується в багатьох галузях юридичної, соціологічної, філософської, політологічної, економічної та інших наук [61, с. 27–30; 76, с. 79–80; 162]. Тлумачний словник української мови

визначає поняття «гарантія» як поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [61, с. 27–30; 159, с. 29].

Важливим елементом механізму реалізації права на інформацію, як зауважує Б. М. Гоголь, є юридичні гарантії здійснення зазначеного суб'єктивного права. Юридичні гарантії здійснення права на інформацію слід розуміти як закріплені в юридичних нормах спеціальні юридичні засоби, які забезпечують реальність здійснення зазначеного суб'єктивного права [35, с. 94–97]. Натомість, на переконання М. Колеснікової, гарантії адміністративно-правового забезпечення права власності на інформацію у сфері публічного управління – це система нормативних, інституційних та організаційно-правових чинників, що забезпечує в сукупності здійснення права особи на володіння, користування й розпорядження інформацією. Ефективність і дієвість цих гарантій залежить від розвитку громадянського суспільства, розвиненості інститутів правової держави, високого рівня правової культури населення та всіх ланок державного апарату, якості роботи нормотворчих, а також правоохоронних органів і їх посадових осіб [64, с. 335–340].

На нашу думку, юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні – це сукупність нормативно закріплених та інституційно забезпечених умов, процедур, засобів та юридичних обов'язків суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері, спрямованих на здійснення, охорону й захист інформаційних прав особи.

В українській конституційно-правовій науці гарантії прав та свобод людини й громадянина класифікують за різними критеріями. Зокрема, за обсягом виокремлюють загальні (які забезпечують усі або більшість прав і свобод) та спеціальні (забезпечують окремі категорії прав). За сферами суспільних відносин визначають: економічні (забезпечують матеріальні можливості реалізації певного права); політичні (є основою демократичного політичного режиму); організаційні (окреслюють коло компетенцій органів

державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб). За способами регулювання виокремлюють внутрішньодержавні та міжнародно-правові. Внутрішньодержавні гарантії утворюють систему, яка охоплює конституційні, судові та позасудові гарантії. Натомість конституційні (конституційно-правові) гарантії в цій системі мають важливе значення, оскільки вони забезпечені авторитетом Основного Закону, причому механізми їх реалізації деталізовані й конкретизовані в інших законах або інших джерелах права [150].

На національному рівні право на доступ до інформації має бути забезпечено передусім наявністю відповідного ефективного законодавства, що є правовою підставою забезпечення здійснення конституційного права людини на свободу інформації, а також наявністю реальних механізмів здійснення цього права [54, с. 92–96; 123, с. 265]. Зазначимо, що дотримання конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації забезпечується: створенням механізму реалізації права на інформацію; створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і медіа про свою діяльність і прийняті рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію. З боку держави гарантується право вільно отримувати інформацію, необхідну для реалізації своїх прав, свобод, законних інтересів і водночас не порушується права, свободи й законні інтереси фізичних та юридичних осіб. Право на інформацію забезпечується обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого та регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність і прийняті рішення, створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб

або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації [54, с. 92–96].

У науковій літературі також виокремлено нормативні, інституційно-організаційні та організаційно-правові гарантії, які своєю чергою поділяються на судові й адміністративні. Нормативні гарантії забезпечення прав і свобод громадян – це передбачені нормами матеріального й процесуального права юридичні засоби забезпечення реалізації, охорони та захисту прав, свобод та обов’язків. За характером юридичних норм вони поділяються на матеріальні й процесуальні; за сферою дії – на міжнародні та внутрішні; за процесуальним закріпленням – на конституційні й галузеві. Особливим нормативно-правовим засобом забезпечення захисту прав і свобод громадян є інститут юридичної відповідальності. Зокрема, норми щодо забезпечення права власності на інформацію містяться в Конституції України, Цивільному кодексі України, Кримінальному кодексі України, Законі України «Про інформацію» тощо [64, с. 335–340]. Б. М. Гоголь пропонує виокремити такі найбільш важливі гарантії здійснення права на інформацію: можливість обмеження здійснення права на інформацію лише в передбачених Конституцією України випадках на підставі закону; заборона необґрунтованого засекречування інформації; доступність офіційної інформації для приватних осіб; свобода діяльності медіа [35, с. 94–97].

З огляду на це, пропонуємо таку систему юридичних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері України, які класифіковано за такими критеріями:

- 1) за рівнем дії (юрисдикційною сферою):
 - внутрішньодержавні гарантії (сформовані національною правовою системою);
 - міжнародно-правові гарантії, що ґрунтуються на міжнародних договорах у сфері прав людини та свободи інформації, практиці Європейського суду з прав людини, інших міжнародних стандартах;
- 2) за характером правового регулювання:

– нормативно-правові, що визначають: зміст та обсяг інформаційних прав; правові режими інформації; процедури доступу до інформації; підстави й межі обмеження доступу; юридичну відповідальність за порушення інформаційного законодавства;

– інституційно-організаційні, що визначають порядок та умови функціонування суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері;

3) за функціональним спрямуванням:

– гарантії реалізації інформаційних прав;

– гарантії охорони інформаційних прав;

– гарантії захисту інформаційних прав;

4) за організаційно-функціональною природою механізмів:

– конституційні гарантії;

– судові гарантії;

– адміністративні гарантії;

– позасудові гарантії;

5) за обсягом забезпечуваних прав:

– загальні гарантії, що спрямовані на захист усіх прав і свобод, зокрема: демократичний політичний режим; гарантії правової держави; розвиток громадянського суспільства; верховенство права тощо;

– спеціальні гарантії, що діють у сфері інформації, зокрема: гарантії доступності публічної інформації; свобода діяльності медіа; заборона цензури; доступ до офіційних даних тощо.

Проаналізуємо цю систему. Зокрема, у ст. 6 Закону України «Про інформацію» визначено гарантії права на інформацію, зокрема, право на інформацію забезпечується: створенням механізму реалізації права на інформацію; створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і медіа про свою діяльність і

прийняті рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію. Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [137].

У ст. 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації» закріплено гарантії забезпечення права на доступ до публічної інформації. Зокрема, право на доступ до публічної інформації гарантується: 1) обов'язком розпорядників інформації надавати й оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом; 2) визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє; 3) максимальним спрощенням процедури подання запиту й отримання інформації; 4) доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством; 5) здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації; 6) юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації [129].

Отже, внутрішньодержавні (сформовані національною правовою системою) гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері мають такі особливості:

- інституційно-зобов'язувальний характер;
- системно поєднують нормативні засади, організаційні механізми та адміністративно-процедурні інструменти;

- побудовані на принципі відкритості інформації як базової засади гарантування;
- процедурно визначені;
- функціонально спрямовані на забезпечення прозорості влади;
- закріплені різними видами контролю та юридичною відповідальністю.

Міжнародно-правові гарантії, як було зазначено, ґрунтуються на міжнародних договорах у сфері прав людини та свободи інформації, практиці Європейського суду з прав людини, інших міжнародних стандартах. Міжнародно-правові документи встановлюють принципові підходи щодо законодавчої регламентації міжнародно-правових гарантій реалізації права громадян на інформацію та на доступ до інформації, серед яких важливими є: незалежність ЗМІ від держави, заборона цензури, недопустимість монополізації ЗМІ, свобода професійної діяльності журналіста, недопустимість зловживання інформацією, відповідальність за порушення в цій сфері, і які згодом закріплюються в національному законодавстві держав – сторін міжнародних угод [158, с. 142–148]. Крім того, право на інформацію найчастіше визнавалося міжнародними договірними органами з прав людини як таке, що належить до сфери права на свободу вираження поглядів, хоча такі органи інколи ґрунтували визнання права на інформацію на здійсненні інших прав, зокрема: права на повагу до приватного життя; права на справедливий судовий розгляд; права на життя; соціальних і економічних прав; а також права брати участь у веденні публічних справ [201].

До ухвалення Радою Європи Конвенції про доступ до офіційних документів 2009 року міжнародні інструменти у сфері прав людини не забезпечували прямого захисту права на інформацію. Хоча визнання права на інформацію в міжнародному праві прав людини також розвивалося повільно, нині міжнародні органи з прав людини, зокрема Комітет ООН з прав людини, Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Європейський комітет із соціальних прав, визнають існування права на інформацію за певних обставин. Це відбувалося в контексті забезпечення

інших прав, зокрема як громадянських і політичних, так і економічних і соціальних прав [68; 201].

Однією з найбільш важливим для розуміння природи демократичного суспільства є ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), яка містить гарантію захисту свободи вираження та встановлює, що право на свободу вираження поглядів охоплює свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й поширювати інформацію та ідеї без втручання держави й незалежно від кордонів. Зазначена стаття Конвенції не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіо-, теле- або кінопідприємств. Відповідно, у ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ встановлено, що здійснення цих прав, пов'язане з обов'язками та відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я й моралі, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [49; 67; 158, с. 142–148].

Зазначимо, що право доступу до інформації, закріплене у ст. 10 Конвенції, неодноразово було предметом розгляду Європейським судом з прав людини. Суд встановив відмінності між, з одного боку, доступом до інформації загалу та ЗМІ і, з іншого боку, окремих громадян, включаючи право на доступ до документів тих громадян, які мають особливу зацікавленість в одержанні інформації. Водночас Європейський суд заявив про важливість отримання громадськістю доступу до інформації від органів державної влади. Гарантія, встановлена ст. 10 Конвенції, не тлумачилася як така, що охоплює неконкретизоване право доступу до інформації органів державної влади, проте Суд зазначив, що громадськість має право одержати інформацію, яка має суспільний інтерес і значення (наприклад, рішення у справі «Обзервер» і «Гардіан», серія А №216, параграф 59), і що ЗМІ користуються особливо

великою свободою вираження поглядів і інформації з огляду на їхню роль – повідомляти про питання громадського інтересу, і на право громадськості отримувати таку інформацію (наприклад, рішення у справі «Санді Таймс», серія А №30, параграф 65). Європейський суд з прав людини розтлумачив ст. 8 Конвенції – право на повагу до приватного життя – у кількох справах, пов'язаних з персональними запитами на доступ до інформації стосовно запитувачів (рішення у справі Леандер, серія А, №116, рішення у справі Гаскін, серія А, №160, і рішення у справі Гуерра, доповіді 1998-1). Суд заявив, що право за ст. 10 Конвенції отримувати інформацію забороняє державі втручатися в право особи отримувати інформацію, але не накладає на державу позитивне зобов'язання збирати, передавати або поширювати інформацію серед громадян [49; 67; 158, с. 142–148].

Отже, міжнародно-правові гарантії, що ґрунтуються на міжнародних договорах у сфері прав людини та свободи інформації, практиці Європейського суду з прав людини, інших міжнародних стандартах запроваджують диференційований рівень захисту публічного інтересу у вільному обігу суспільно значущої інформації для різних суб'єктів інформаційних прав (особливу роль відіграють гарантії діяльності неурядових суб'єктів, медіа та журналістів).

Ще одну класифікацію визначає характер правового регулювання, що формує нормативно-правові (зміст та обсяг інформаційних прав; правові режими інформації; процедури доступу до інформації; підстави й межі обмеження доступу; юридичну відповідальність за порушення інформаційного законодавства тощо) та інституційно-організаційні гарантії, що визначають порядок та умови функціонування суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері. Інституційно-організаційні гарантії права на інформацію є цілісною системою інституцій та їх постійною систематичною діяльністю, до повноважень яких належать сприяння громадянам у реалізації прав і свобод, їх забезпечення та охорона. До таких інституцій належать державні органи й установи (їх

посадові особи), система недержавних інституцій (громадських організацій тощо), діяльність яких спрямована на забезпечення прав людини загалом (відповідно, права на інформацію зокрема). У разі порушення прав і свобод такі інституції через свою систематичну організовану діяльність забезпечують їх захист і поновлення. Крім того, для суб'єктів владних повноважень встановлено обов'язок із забезпечення доступу до публічної інформації, інформування громадськості про діяльність відповідних органів, установ та їх посадових осіб, а також про прийняті рішення. Гарантується здійснення державного та громадського контролю за дотриманням чинного законодавства про інформацію. Забезпечення належної реалізації конституційного права на інформацію здійснюється також через встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про інформацію [26, с. 30–33].

На нашу думку, новітні інституційно-організаційні гарантії в Україні формуються під впливом європейських стандартів «good governance» – посилення відкритості, підзвітності й ефективності діяльності публічних інституцій, з унікальною резильєнтністю до кризових ситуацій, зокрема воєнного стану, надзвичайних ситуацій, інформаційних загроз.

Також є актуальною для тлумачення класифікація за функціональним спрямуванням, до якої належать: гарантії реалізації інформаційних прав; гарантії охорони інформаційних прав; гарантії захисту інформаційних прав.

Інформаційне право реалізується за допомогою комплексу правомочностей суб'єкта інформаційних відносин, основними серед яких є: право створювати, виробляти, шукати, збирати, ознайомлюватися, одержувати (отримувати), фіксувати, знати, передавати, використовувати, поширювати (розповсюджувати), зберігати, охороняти й захищати інформацію. Доктринальні підходи в розумінні проблем реалізації права пов'язані передусім з методами реалізації. Найбільш природний і характерний для інформаційних прав є метод добровільного дотримання й використання норм права, зокрема для права на інформацію як одного з найважливіших прав у комплексі інших особистих немайнових прав фізичної особи, закріплених у

Кн. 2 ЦК України. Суб'єкт інформаційних відносин (у низці випадків не лише фізична, а й юридична особа) реалізує свої права шляхом здійснення активних дій у межах норм права, утримуючись від дій, які нормами права заборонені. Реалізація інформаційних прав здійснюється й за умови пасивної поведінки суб'єкта – їх носія. Утім, виявляючи ініціативу в реалізації інформаційних прав, особа може найбільш повно здійснити свої внутрішні бажання. Крім того, норми ст. 12 ЦК України надають можливість самостійно визначати, яким чином – у формі дії чи бездіяльності – особа здійснює своє право. Цей вибір можливий завдяки основному принципу цивільного права, яким є принцип диспозитивності, або, інакше кажучи, – змозі діяти на власний розсуд. Як засвідчує практика, суб'єкти інформаційних цивільних правовідносин проявляють максимальну ініціативу в процесі реалізації своїх прав, особливо у сфері створення, вироблення, одержання (отримання) і поширення (розповсюдження), передання інформації [74, с. 63–71; 193].

Інший блок законодавчих актів спрямовано на охорону інформації, забезпечення конфіденційності та контрольованості певної інформації. У науковій літературі його визначено процесом реалізації «негативних» свобод, які є змістом права на збереження та захист інформації, зокрема охорону її джерел і носіїв, окремих видів інформації, що має обмежений доступ. Такими є норми про конфіденційну інформацію, право недоторканності ділової репутації (ст. 94, 299 ЦКУ), право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286 ЦКУ), право на таємницю донорства (ст. 290 ЦКУ), право на таємницю особистого життя (ст. 301 ЦКУ), право на таємницю кореспонденції (ст. 306 ЦКУ), майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (ст. 506 ЦКУ); право на банківську таємницю (ст. 1076 ЦКУ), право власника виробництва на нерозголошення секретів виробництва, іншої одержаної користувачем конфіденційної інформації (ст. 1121 ЦКУ) [38, с. 81–86; 183].

Механізм захисту інформаційних прав і свобод людини й громадянина в Україні є складовою частиною відповідних правових механізмів. Одним з основних елементів цього механізму є гарантії щодо захисту інформаційних

прав і свобод людини й громадянина в Україні, які визначено так само, як у міжнародних правових актах і в національному законодавстві, хоча водночас можуть не збігатися підстави можливого обмеження цих прав за міжнародними стандартами з тими, які визначено в національному законодавстві [22, с. 107–110; 177, с. 84].

Зміцненню в Україні механізму захисту прав і свобод людини, що відповідає сучасним викликам і загрозам інформаційної безпеки, перешкоджають такі фактори: корпоративний спротив носіїв влади незалежній правозахисній діяльності, проблеми свободи медіа, недостатній рівень правової освіченості в суспільстві й неконструктивна конкуренція між суб'єктами правозахисної діяльності, незалежно від їхнього походження. Подолання деструкції такої конкуренції є найбільш складним завданням, оскільки це неможливо досягти простими заходами [22, с. 107–110; 98, с. 22].

Отже, за функціональним спрямуванням гарантії реалізації інформаційних прав формують базовий рівень правового забезпечення для диспозитивного здійснення інформаційних прав. До гарантій реалізації інформаційних прав належать: доступність публічної інформації; обов'язковість розгляду інформаційних запитів; оприлюднення інформації органами влади; відкритість даних та реєстрів; свобода пошуку, отримання й поширення інформації тощо.

Гарантії охорони інформаційних прав мають обмежувальний характер і пасивну форму реалізації, що полягає в стримуванні втручання. До гарантій охорони інформаційних прав належать: конфіденційність персональних даних; таємниця приватного життя та кореспонденції; гарантії лікарської, банківської та комерційної таємниці; охорона ділової репутації; охорона джерел інформації; нерозголошення інформації з обмеженим доступом тощо.

Гарантії захисту інформаційних прав мають юрисдикційний характер і застосовуються в разі порушення, заперечення або загрози порушення інформаційних прав, з метою їх відновлення та притягнення винних до відповідальності. До гарантій захисту належать: судовий захист (зокрема

можливості міжнародного захисту); адміністративне оскарження; юридична відповідальність.

За організаційно-функціональною природою механізмів виокремлено: конституційні гарантії; судові гарантії; адміністративні гарантії; позасудові гарантії. У ст. 15 Конституції України закріплено заборону цензури, тобто гарантовано відсутність владного контролю за змістом і поширенням друкованої, аудіо-, відеоінформації (інформації податкового, правового, соціологічного, політичного, економічного, науково-технічного, довідкового характеру; інформації щодо діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо). Ст. 32 Конституції України містить одразу декілька важливих гарантій права людини на інформацію, зокрема встановлено заборону без згоди особи збирати, зберігати, використовувати й поширювати конфіденційну інформацію про таку особу. Крім того, гарантовано право кожного бути ознайомленим з інформацією про себе. У ст. 40 Основного Закону закріплено конституційний обов'язок органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також їх посадових і службових осіб надавати відповідь на звернення громадян, що також є однією з гарантій права людини на інформацію. Однією з найбільш значущих гарантій є встановлене у ст. 57 Конституції України право кожної людини бути обізнаною зі своїми правами й обов'язками. Це забезпечується, зокрема, шляхом закріплення конституційного обов'язку держави доводити до відома населення закони й інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки, а також шляхом закріплення положення про визнання нечинності таких актів, якщо вони не були доведені до відома громадян у встановленому законодавством порядку. Ст. 50 Конституції України гарантовано вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також встановлюється конституційна заборона на її засекречування. Важливе значення для вільного створення, використання й поширення інформації мають ч. 1 і 2 ст. 54 Конституції України, яка гарантує свободу

інтелектуальної творчої діяльності, а також права на її результати [26, с. 30–33; 69].

Відповідно, закріплення на конституційному й законодавчому рівнях права людини на інформацію передбачає його судовий захист. Наприклад, специфіка судового захисту права людини на доступ до публічної інформації полягає в тому, що людина робить власний вибір, звертатися чи не звертатися до суду за захистом свого інформаційного права, тобто судова гарантія за загальним правилом починається з моменту прийняття судом до розгляду відповідного звернення про порушення права людини [174, с. 114–115; 189]. Аналіз судової практики останніх років засвідчує, що порушення норм Закону України «Про доступ до публічної інформації» виявляється під час обмеження доступу до певного виду публічної інформації, причому обов'язково проводиться перевірка її на відповідність трьом вимогам, зазначеним у ч. 2 ст. 6 цього Закону. Проте судова практика чітко вказує на найтипівіші помилки, які трапляються під час отримання інформації, що унеможливорює подальше оскарження або робить його безперспективним. Передусім це текст запиту на доступ до публічної інформації. Суди акцентують на тому, що для того, щоб мати можливість оскаржити бездіяльність розпорядника інформації, запит має містити таке: 1) чітке визначення витребуваної інформації, яка задокументована або іншим чином зафіксована; 2) чітка вказівка на те, що запит на доступ до публічної інформації подається відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», а не за іншою процедурою; 3) визначення, до якого розпорядника інформації адресується запит [114; 129; 189].

Зазначимо, що судовий захист права на інформацію в Україні не обмежений системою національних судів. Першим рішенням ЄСПЛ з питань доступу до інформації, яка перебуває в розпорядженні держави, було рішення в справі «Леандер проти Швеції» 1987 року. У ньому сформульовано тогочасний підхід Суду до питання доступу до архівів спецслужб з інформацією про особу пана Леандера, який у своєму зверненні оскаржував

порушення ст. 8 та 10 Конвенції. У цьому рішенні ЄСПЛ уперше було сформульовано позицію щодо отримання заявником інформації, що перебуває в державних органах. Відповідно до цієї позиції, положення ст. 10 про «свободу одержувати інформацію» Конвенції загалом містить заборону урядові здійснювати обмеження будь-кого в одержанні ним інформації, яку інші хотіли б або були б не проти йому передати [125, с. 6–7; 149; 189]. Одним із фундаментальних рішень ЄСПЛ щодо порушення права доступу до інформації вважається рішення у справі Угорської спілки громадянських свобод проти Республіки Угорщина. Заявник стверджував, що рішення національних судів Угорщини про відмову йому в доступі до інформації стосовно парламентської скарги, яка перебувала на розгляді в Конституційному суді, є порушенням його права на доступ до інформації, що становить суспільний інтерес [189].

Отже, за організаційно-функціональною природою механізмів гарантії є способами інституційного забезпечення та спеціалізацією правозахисних інструментів, тому конституційні гарантії закріплюють основоположні принципи інформаційної свободи. Судові гарантії є механізмом відновлення порушених інформаційних прав.

Адміністративні гарантії забезпечують реалізацію інформаційних прав у межах публічного управління, та охоплюють:

- обов’язок розпорядників інформації надавати відповіді на запити;
- внутрішньоорганізаційний контроль за дотриманням інформаційного законодавства;
- адміністративне оскарження;
- діяльність спеціальних структурних підрозділів з доступу до інформації;
- адміністративну відповідальність.

Позасудові гарантії мають соціально-орієнтовану природу та сприяють формуванню правової культури та прозорості влади. До позасудових гарантій належать: діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

громадський контроль і діяльність правозахисних організацій; журналістські розслідування; публічні звернення; міжнародні моніторингові механізми тощо.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження характеристики окремих елементів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері зроблено такі висновки.

Адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері розглянуто як цілісну систему юридичних засобів і процедур, за допомогою яких забезпечується фактичне включення особи в публічно-правові інформаційні відносини та створюються умови для здійснення нею відповідних прав і свобод, функціональне значення яких полягає у впорядкуванні взаємодії між різними суб'єктами інформаційної сфери, подоланні інституційної роз'єднаності та формуванні передбачуваних і контрольованих механізмів доступу, використання й захисту інформації в умовах цифрової трансформації публічного управління. Водночас ефективність таких інструментів залежить від здатності публічної адміністрації адаптувати їх до динамічних технологічних змін, суспільних потреб і європейських стандартів, що зумовлює необхідність їх подальшого доктринального осмислення й нормативного вдосконалення як однієї з ключових гарантій реального забезпечення інформаційних прав громадян в Україні.

Виокремлено ключові ознаки адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні, якими є:

- 1) нормативна зумовленість і легітимність, що виявляється в їх застосуванні лише на підставі й у межах чинного адміністративного

законодавства, з урахуванням конституційних і міжнародних стандартів захисту інформаційних прав людини;

2) функціональна спрямованість на забезпечення й охорону інформаційних прав, оскільки їх використання має на меті не лише регулювання інформаційних відносин, а й створення реальних умов для доступу до інформації, її використання, поширення та захисту в публічно-правовому вимірі;

3) інституційна зумовленість, адже застосовуються суб'єктами публічної адміністрації відповідно до обсягу їх компетенції, функціонального призначення та ролі у формуванні й реалізації державної інформаційної політики, що забезпечує узгодженість адміністративного впливу в умовах множинності учасників інформаційної сфери;

4) процедурна визначеність, яка полягає в реалізації таких інструментів через встановлені адміністративні процедури, що гарантують передбачуваність, контрольованість і юридичну відповідальність управлінських рішень у сфері інформаційних прав;

5) динамічний та адаптивний характер, оскільки їх зміст і форми застосування змінюються під впливом цифровізації, розвитку електронного врядування, трансформації інформаційних технологій і нових суспільних викликів;

6) балансуєча природа, яка виявляється в необхідності узгодження інформаційної свободи особи з публічними інтересами держави, вимогами національної безпеки й законними інтересами приватних суб'єктів, без порушення сутнісного змісту інформаційних прав;

7) результативна спрямованість, оскільки кожен адміністративно-правовий інструмент орієнтований на досягнення конкретного публічно значущого результату, який має юридичні й фактичні наслідки для учасників інформаційних правовідносин і впливає на рівень довіри громадян до публічної влади.

Встановлено, що нормативно-правовий акт як адміністративно-правовий інструмент реалізації прав громадян в інформаційній сфері є ключовим елементом упорядкування публічно-правових інформаційних відносин, оскільки забезпечує єдність правового регулювання, визначає стандарти адміністративної діяльності та формує передбачувані умови взаємодії громадянина з публічною адміністрацією, адже через нормативні приписи держава не лише закріплює зміст і межі інформаційних прав, а й створює процедурні та організаційні гарантії їх практичного здійснення, що знижує ризики довільного адміністративного впливу та сприяє правовій визначеності. Водночас нормативно-правовий акт виконує інтегративну функцію, забезпечуючи узгоджене застосування інших адміністративно-правових інструментів і формуючи системну основу для реалізації інформаційної політики держави, ефективність якого в сучасних умовах зумовлюється здатністю поєднувати стабільність правового регулювання з гнучкістю реагування на суспільні й технологічні зміни, що дає змогу розглядати нормативно-правовий акт як одну з базових гарантій реального забезпечення інформаційних прав громадян.

Доведено, що індивідуальний адміністративний акт як адміністративно-правовий інструмент реалізації прав громадян в інформаційній сфері слід розглядати як ключовий механізм персоніфікованого публічно-владного впливу, за допомогою якого загальні приписи інформаційного законодавства трансформуються в конкретні юридично значущі рішення щодо прав, обов'язків і законних інтересів окремої особи, інструментальна сутність якого полягає в здатності забезпечувати безпосереднє включення громадянина в публічно-правові інформаційні відносини шляхом формалізованого вирішення індивідуальної адміністративної справи з дотриманням вимог законності, обґрунтованості та процедурної справедливості, причому індивідуальний адміністративний акт виконує гарантійну функцію, оскільки створює правові підстави для адміністративного й судового контролю за діяльністю публічної адміністрації, що мінімізує ризики довільного

обмеження інформаційних прав, а отже, в умовах цифровізації публічного управління цей інструмент зберігає свою правову природу, набуваючи нових форм реалізації, що підсилює його значення як одного з базових засобів забезпечення реальної та ефективної реалізації інформаційних прав громадян.

Обґрунтовано, що адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні є комплексною та функціонально узгодженою системою нормативно визначених юридичних засобів, адміністративних процедур, індивідуальних рішень і організаційно-технічних дій, які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації в межах наданої компетенції для забезпечення реальної можливості доступу до публічної інформації, її отримання, використання, поширення й захисту, а також для відновлення порушених інформаційних прав шляхом механізмів контролю, оскарження й притягнення до відповідальності.

У межах цієї системи нормативно-правові акти формують загальні стандарти й межі адміністративного впливу, індивідуальні адміністративні акти забезпечують персоніфіковане вирішення конкретних інформаційних справ, інструменти звернень і запитів гарантують комунікацію громадянина з розпорядником інформації, а цифрові сервіси електронного врядування підсилюють доступність і прозорість реалізації прав у цифровому середовищі, що в сукупності забезпечує баланс між інформаційною свободою особи, публічним інтересом і вимогами безпеки в умовах цифрової трансформації держави.

Зауважено, що розгалужена система адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні підлягає класифікації за такими функціональними групами:

- 1) за характером ініціативи виникнення інформаційних правовідносин:
 - процедури заявної реалізації інформаційних прав, що виникають за ініціативою громадянина та спрямовані на задоволення інформаційних потреб;

– процедури адміністративного втручання в інформаційну сферу, що ініціюються суб'єктом публічної влади з мотивів публічного інтересу, інформаційної безпеки або захисту прав інших осіб;

2) за функціональним призначенням у механізмі реалізації інформаційних прав:

– реалізаційні (позитивно-правозабезпечувальні) процедури, що спрямовані на створення умов для ефективного здійснення громадянами інформаційних прав;

– обмежувальні процедури, що пов'язані з тимчасовим або частковим обмеженням інформаційних прав з підстав, передбачених законом;

– охоронно-відновлювальні процедури, що спрямовані на захист, відновлення й компенсацію порушених інформаційних прав;

3) за юридичним результатом адміністративної процедури:

– процедури, що завершуються прийняттям індивідуального адміністративного акта в інформаційній сфері;

– процедури вчинення юридично значущих дій, які створюють правові наслідки (надання доступу, оприлюднення, реєстрація).

– договірно-процедурні форми, що передбачають узгодження волі сторін у межах адміністративно-правового режиму (наприклад, у сфері інформаційних послуг);

4) за ступенем складності та формалізації процедурних правил:

– спрощені;

– складні;

5) за рівнем публічної значущості інформації:

– процедури щодо загальнодоступної інформації;

– процедури щодо інформації з обмеженим доступом;

6) за стадійністю реалізації інформаційних прав:

– процедури ініціювання, що пов'язані з поданням звернення або запиту;

– процедури розгляду, що передбачають оцінювання правових і фактичних підстав;

- процедури прийняття рішення;
- процедури виконання та контролю.

Встановлено, що найбільш поширеним видом є процедури заявної реалізації інформаційних прав або позитивно-правозабезпечувальні процедури, що ґрунтуються на пріоритетності персоналізованого способу отримання інформації з контрольованим результатом (відповідь, відмова або відстрочка) і можливістю оскаржити відповідне рішення або процедурну бездіяльність.

Обґрунтовано, що за рівнем публічної значущості інформації відповідні адміністративні процедури щодо загальнодоступної інформації мають перебувати в структурованій режимній взаємодії із процедурами щодо інформації з обмеженим доступом, що передбачає встановлення чітких адміністративно-правових меж між принципом відкритості публічних даних і механізмами захисту конфіденційної, таємної чи службової інформації, а також розробку уніфікованих алгоритмів переходу інформації з одного правового режиму в інший залежно від зміни суспільного інтересу або безпекових умов. Причому процедури щодо загальнодоступної інформації гарантуються системою постійного інформаційного адміністрування щодо створення, структурування, оновлення та оприлюднення інформації.

Зазначено, що однією з позитивних тенденцій адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні є набуття якісних сервісних ознак, цифрової доступності, використання інструментів процесуальної охорони та захисту інформаційних прав.

Акцентовано, що адміністративні процедури реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні нині виконують дві функції – гарантування реалізації інформаційних прав особи та протидії інформаційним загрозам. В умовах війни адміністративний розсуд у публічному адмініструванні розпорядників публічної інформації має враховувати оцінку можливих наслідків оприлюднення інформації та співвідношення між публічним інтересом і загрозами національній безпеці.

Визначено, що юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні – це сукупність нормативно закріплених та інституційно забезпечених умов, процедур, засобів та юридичних обов'язків суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері, спрямованих на здійснення, охорону й захист інформаційних прав особи.

Узагальнено, що міжнародно-правові гарантії, що ґрунтуються на міжнародних договорах у сфері прав людини та свободи інформації, практиці Європейського суду з прав людини, інших міжнародних стандартах, запроваджують диференційований рівень захисту публічного інтересу у вільному обігу суспільно значущої інформації для різних суб'єктів інформаційних прав (важливе значення мають гарантії діяльності неурядових суб'єктів, медіа та журналістів).

Аргументовано, що новітні інституційно-організаційні гарантії в Україні формуються під впливом європейських стандартів «good governance» – посилення відкритості, підзвітності й ефективності діяльності публічних інституцій, з унікальною резильєнтністю до кризових ситуацій, зокрема воєнного стану, надзвичайних ситуацій, інформаційних загроз.

За функціональним спрямуванням гарантії реалізації інформаційних прав формують базовий рівень правового забезпечення для диспозитивного здійснення інформаційних прав. До гарантій реалізації інформаційних прав належать: доступність публічної інформації; обов'язковість розгляду інформаційних запитів; оприлюднення інформації органами влади; відкритість даних та реєстрів; свобода пошуку, отримання та поширення інформації тощо.

Доведено, що гарантії охорони інформаційних прав мають обмежувальний характер і пасивну форму реалізації, що полягає у стримуванні втручання. До гарантій охорони інформаційних прав належать: конфіденційність персональних даних; таємниця приватного життя та кореспонденції; гарантії лікарської, банківської та комерційної таємниці;

охорона ділової репутації; охорона джерел інформації; нерозголошення інформації з обмеженим доступом тощо.

Зазначено, що гарантії захисту інформаційних прав мають юрисдикційний характер та застосовуються у разі порушення, заперечення або загрози порушення інформаційних прав, з метою їх відновлення та притягнення винних до відповідальності. До гарантій захисту належать: судовий захист (зокрема, можливості міжнародного захисту); адміністративне оскарження; юридична відповідальність.

Схарактеризовано, що за організаційно-функціональною природою механізмів гарантії є способами інституційного забезпечення та спеціалізацією правозахисних інструментів, тому конституційні гарантії закріплюють основоположні принципи інформаційної свободи. Судові гарантії є механізмом відновлення порушених інформаційних прав.

Висвітлено, що адміністративно-правові гарантії реалізації інформаційних прав особи у сфері публічного адміністрування становлять цілісну систему правових та інституційних засобів, що охоплюють: нормативно закріплений позитивний обов'язок розпорядників щодо оперативного й повного надання запитуваної інформації; механізми внутрішньоорганізаційного контролю за дотриманням інформаційного законодавства; інститут адміністративного оскарження протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; функціонування спеціалізованих структурних підрозділів (відповідальних осіб) із питань доступу до публічної інформації; а також заходи адміністративної відповідальності, що виступають правовим важелем забезпечення законності та запобігання порушенням в інформаційній сфері.

Зауважено, що позасудові гарантії реалізації прав громадян в інформаційній сфері мають виражену соціально-правову природу та є ключовим чинником забезпечення прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень, охоплюючи такі інституційні рівні: спеціалізований парламентський контроль (діяльність Уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини щодо моніторингу дотримання права на інформацію та захисту персональних даних); інструменти громадського контролю (діяльність правозахисних організацій та інститутів цивільного суспільства); медійний контроль (журналістські розслідування як засіб публічного викриття порушень інформаційного законодавства); механізми прямої демократії (публічні звернення та петиції); а також міжнародно-правову верифікацію (зовнішні моніторингові механізми міжнародних організацій), що в сукупності формує інтегровану систему стримувань і противаг у сфері інформаційних правовідносин.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

3.1. Міжнародне співробітництво та адаптація передового досвіду у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері

Законодавством України закріплено, що основними напрямками державної інформаційної політики є, зокрема, сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [137]. Формування інформаційного простору є необхідною умовою для входження країни до інформаційного суспільства. Інформаційний простір є за своєю сутністю поєднанням різних взаємодіючих сегментів: медіа (друковані джерела, інформаційні агентства, радіо), книговидавництва, бібліотечних установ і фондів, архівів, кіноіндустрії, телекомунікаційних мереж (електронна пошта, телефонний зв'язок, мобільні комунікації), мережі Інтернет. Інформаційна сфера є базовою для розвитку всіх інших сфер: економічної, політичної, військової, дипломатичної. Інтеграція України до глобального інформаційного простору передбачає вирішення багатьох проблем. Перш за все необхідно узгодити українське законодавство з міжнародними вимогами [18].

Інтеграція нашої країни до глобального інформаційного простору відбувається через міжнародне співробітництво України у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері на перетині міжнародного права людини, європейського інтеграційного процесу та трансформацій, зумовлених цифровізацією публічного управління. Одне з основних прав громадян в інформаційній сфері, а саме – право на доступ до публічної інформації, гарантовано ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права,

згідно з якою, кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право передбачає свободу шукати, одержувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Користування правами накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Водночас воно може бути пов'язане з певними обмеженнями, які мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення [92]. Як зазначив Комітет з прав людини у Зауваженні загального порядку № 34 до ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, публічна інформація охоплює записи, якими володіє державний орган, незалежно від форми, у якій ця інформація зберігається, її джерела й дати створення. Крім того, для того, щоб це право було повною мірою ефективним, «державам-учасницям слід з власної ініціативи оприлюднювати урядову інформацію, що становить суспільний інтерес». Ці питання пов'язані з існуванням правових гарантій доступу до інформації та адекватністю інституційних механізмів (наприклад, Комісарів з питань інформації), які забезпечують достатню проактивну публікацію, а також ведення обліку, реагування й системи оскарження для того, щоб такі гарантії були дієвими. Оскільки світ стає все більш оцифрованим, у межах ширшого права на доступ постає питання й щодо даних, які лежать в основі значної кількості інформації. Це також стосується випадків, коли уряди (і суди) використовують штучний інтелект, коли інтерес громадськості до інформації про задіяні алгоритми й навчальні дані, що їх інформують, є все більш значущим. Автоматизовані рекомендації, зокрема й автоматизоване прийняття рішень, визначають важливість доступу громадськості до інформації, щоб гарантувати, що права (наприклад, на рівність перед загрозою упередженості та дискримінації) не порушуються [97].

У ст. 19 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року зафіксовано, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів [52].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) схильний тлумачити право на доступ до публічної інформації як частину положень, закріплених ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [97], яка передбачає, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право охоплює свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками й відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету й безсторонності суду [67]. Однак слід зазначити, що цей захист усе ще є неповним, частково через проблеми тлумачення, що впливають з конкретного формулювання цієї статті. На відміну від ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права або ст. 13 Американської конвенції про права людини (Pact of San José) [92; 97], яка передбачає, що кожна людина має право на свободу думки й вираження поглядів. Це право передбачає свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якого характеру, незалежно від державних кордонів, усно, письмово, у друкованій формі, у формі мистецтва або за допомогою будь-якого іншого засобу на власний вибір. Здійснення права не підлягає

попередній цензурі, однак може бути предметом подальшого покладення відповідальності, яка повинна бути прямо встановлена законом у тій мірі, у якій це необхідно для забезпечення: а) поваги до прав або репутації інших осіб; б) захисту національної безпеки, громадського порядку, громадського здоров'я чи моралі. Право на вираження поглядів не може бути обмежене непрямими методами чи засобами, такими як зловживання державним або приватним контролем над папером для друку, радіомовними частотами чи обладнанням, що використовується для поширення інформації, або будь-якими іншими засобами, спрямованими на перешкоджання передачі й обігу ідей і поглядів. Публічні видовищні заходи можуть підлягати попередній цензурі, встановленій законом, з метою регулювання доступу до них для морального захисту дітей і підлітків. Будь-яка пропаганда війни й будь-яке підбурювання до національної, расової чи релігійної ненависті, що становлять підбурювання до протиправного насильства або до будь-яких інших подібних дій проти будь-якої особи чи групи осіб з будь-яких підстав, зокрема раси, кольору шкіри, релігії, мови чи національного походження, вважаються правопорушеннями, що караються законом [196], ст. 10 ЄКПЛ згадує право «отримувати та поширювати» інформацію, але не містить дієслова «шукати». Водночас цей недолік було компенсовано ЄСПЛ шляхом надання права на доступ, у деяких випадках, на підставі інших статей ЄКПЛ, зокрема, ст. 8, яка закріплює право на приватне й сімейне життя [67; 97].

Право на інформацію та консультації є одним із головних трудових колективних прав. Правовою основою діяльності Європейського Союзу щодо забезпечення права працівників на інформування та консультації, участь в управлінні виробництвом є Директива 2002/14/ЄС, що встановлює загальні межі інформування та проведення консультацій з найманими працівниками в Європейському співтоваристві, Директива 2009/38/ЄС про встановлення на підприємствах і групах підприємств, які діють у масштабі Співтовариства, європейської робітничої ради або процедури з метою інформування працівників і проведення з ними консультацій, Директива Ради 2001/86/ЄС

про доповнення статусу європейського акціонерного товариства правилами, які регулюють залучення працівників до управління, і Директива Ради 2003/72/ЄС про доповнення статусу європейського кооперативного товариства правилами, які регулюють залучення працівників до управління. Досвід країн Європейського Союзу засвідчує, що ефективним механізмом забезпечення права працівників на інформацію, консультацію, участь в управлінні виробництвом є європейські робітничі ради. Однак практичне функціонування таких організацій визначається бізнес-стратегією та структурою компанії, національною практикою регулювання трудових відносин, охоплюючи структуру, форми представництва й участі найманих працівників, джерелами, що є в розпорядженні ради, рівнем єдності найманих працівників у відстоюванні власних інтересів. Європейські робітничі ради є дієвим механізмом забезпечення прав працівників на інформування, консультації та участь в управлінні виробництвом [176; 187, с. 377].

Останніми роками значно збільшилася кількість виявів насильства й залякування щодо осіб, які здійснюють своє право на свободу вираження поглядів, і в багатьох випадках немає жодних правових та інституційних механізмів для запобігання цим злочинам. У такій ситуації судова влада відіграє ключову роль у захисті осіб, яким загрожує небезпека, і в забезпеченні правосуддя у справах, які є найбільш радикальними формами цензури. У багатьох випадках судові органи та прокуратура підштовхують уряди до таких дій: 1. Розробити та впровадити превентивні політики. 2. Вжити тимчасових заходів для захисту осіб, яким загрожує небезпека за реалізацію їхнього права на вільне вираження поглядів. 3. Запровадити механізми протидії безкарності злочинів і нападів на журналістів. Хоча вирішення цієї серйозної проблеми не належить до площини судочинства, розуміння належної судової практики з цього питання може стати визначальним фактором для вжиття необхідних заходів. Судова влада також має важливе значення для забезпечення права на доступ до публічної інформації. У багатьох країнах світу це право лише нещодавно було закріплено на законодавчому рівні, водночас в інших це ще

не зроблено. Навіть у випадках правового визнання й регулювання його реалізація пов'язана з низкою проблем. Однак було досягнуто певного прогресу, і нині є декілька прикладів найкращих практик у цій сфері. Обмін знаннями й досвідом, а також обговорення прогресу, досягнутого міжнародним і порівняльним правом у цих питаннях, є надзвичайно важливими для того, щоб судова влада могла сприяти належному виконанню законів про доступ до інформації та внутрішньої політики щодо прозорості й підзвітності. Обмін досвідом і вивчення міжнародних стандартів також є важливими для вирішення питання кримінальної відповідальності за наклеп у випадках передбачуваного зловживання правом на свободу вираження поглядів. З огляду на збільшення кількості скарг, поданих до регіональних та універсальних установ із захисту прав людини в таких справах, це питання набуло значної актуальності в дискусії щодо імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство [97].

Захист фізичних осіб під час опрацювання персональних даних є фундаментальним правом. У ст. 8(1) Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу («Хартія») і ст. 16(1) Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) встановлено, що кожна особа має право на захист своїх персональних даних. Принципи й норми щодо захисту фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням їхніх персональних даних передбачають, незалежно від їхнього громадянства або місця проживання, дотримання їхніх фундаментальних прав і свобод, зокрема їхнього права на захист персональних даних. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, і про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних або GDPR) спрямовано на сприяння формуванню простору свободи, безпеки та правосуддя, економічного союзу, соціально-економічному прогресові, зміцненню й конвергенції економік у межах внутрішнього ринку, підтриманню добробуту фізичних осіб. Регламент установлює норми щодо

захисту фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і норми про вільний рух персональних даних. Регламент захищає фундаментальні права та свободи фізичних осіб, зокрема їхнє право на захист персональних даних. Вільний рух персональних даних у всьому Союзі не має бути обмежено чи заборонено з причин, пов'язаних із захистом фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних [148].

На нашу думку, міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері здійснюється шляхом адаптації та уніфікації міжнародних стандартів, захисту інформації, свободи слова та персональних даних, розвитку цифрової грамотності, спільної протидії кіберзагрозам, однак слід детальніше проаналізувати ці форми. Якщо звернутися до інших спеціальних актів, то 28 січня 1981 року було прийнято Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від (ETS № 108), метою якої є забезпечення на території кожної сторони для кожної особи, незалежно від її громадянства або місця проживання, дотримання її прав й основоположних свобод, зокрема її права на недоторканість приватного життя, у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, що її стосуються. Конвенцією закріплено, що персональні дані, що піддаються автоматизованій обробці, повинні: а) отримуватися й оброблятися сумлінно та законно; б) зберігатися для визначених і законних цілей та не використовуватися в спосіб, не сумісний із цими цілями; в) бути адекватними, відповідними й ненадмірними стосовно цілей, для яких вони зберігаються; г) бути точними й у разі необхідності оновлюватися; д) зберігатися у формі, яка дає змогу ідентифікацію суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для мети, для якої такі дані зберігаються. Конвенцію ратифіковано із заявами, згідно із Законом України № 2438-VI від 6 липня 2010 року [66].

Важливо також зауважити на галузевій Конвенції Організації Об'єднаних Націй про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля,

прийняту в Орхусі, Данія, 25 червня 1998 року. Орхуська конвенція має на меті гарантувати зазначені права й інтереси громадян шляхом вжиття відповідних заходів органами влади держав-учасниць. Зокрема, Конвенція зобов'язує кожна Сторону вжити «необхідні законодавчі, регулятивні та інші заходи, включно із заходами щодо досягнення відповідності положень, які регламентують порядок виконання положень цієї Конвенції, стосовно інформації, участі громадськості та її доступу до правосуддя, а також відповідних заходів для забезпечення умов їх застосування, для створення і підтримки чіткої, прозорої та злагодженої структури для виконання положень цієї Конвенції» [65; 97].

Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів (Тромська конвенція) була прийнята 2009 року, яка закріплює, що кожна Сторона гарантує право кожному, без дискримінації за будь-якою ознакою, на доступ, за вимогою, до офіційних документів, що знаходяться в розпорядженні державних органів. Кожна Сторона вживає необхідних заходів у своєму національному законодавстві для впровадження положень щодо доступу до офіційних документів. Заявник щодо офіційного документа не зобов'язаний вказувати підстави для отримання доступу до нього. Сторони можуть надати заявникам право залишатися анонімними, окрім випадків, коли розкриття особи є необхідним для опрацювання запиту. Вимоги до запиту не повинні бути більшими, ніж це необхідно для опрацювання запиту [68].

Реалізація Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів, яку ратифіковано із заявами Законом України № 631-ІХ від 20 травня 2020 року, передбачає створення моніторингових органів у сфері доступу до офіційних документів: Групу спеціалістів з доступу до публічних документів і Наряду Сторін, діяльність яких спрямована на забезпечення країнами-підписантами імплементації положень Тромської конвенції [180]. Група спеціалістів з доступу до офіційних документів охоплює від 10 до 15 членів, які обираються з-поміж осіб із найвищим моральним авторитетом, визнаним за ними завдяки компетентності у сфері доступу до офіційних документів

(ст. 11). Група спеціалістів презентує звіти про відповідність правових і практичних заходів, ужитих Сторонами Конвенції для ефективного виконання положень Конвенції, і має такі можливості: вираження думки з будь-яких питань, які стосуються виконання цієї Конвенції; висловлення пропозицій для полегшення чи покращення ефективного застосування й виконання цієї Конвенції, зокрема виявлення будь-яких проблем; обміну інформацією та звітування про історії успіху й успішні практики, які є і в Україні. Другий орган системи моніторингу Конвенції – Нарада Сторін, до складу якої входить по одному представнику від кожної зі Сторін, зокрема й від України. Нарада Сторін проводить засідання з такою метою: розгляду звітів, думок і пропозицій Групи спеціалістів; надання пропозицій і рекомендацій Сторонам; надання пропозицій стосовно внесення поправок до цієї Конвенції відповідно до ст. 19; формулювання власної думки з приводу будь-якої пропозиції стосовно внесення поправок до цієї Конвенції, зробленої відповідно до ст. 19 [68; 180].

Якщо проаналізувати інших суб'єктів, то на міжнародному рівні реалізацію та захист інформаційних прав людини забезпечує система спеціальних міжнародних суб'єктів. Зокрема, Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) – це спеціалізована установа ООН у сфері глобального електрозв'язку, покликана здійснювати законодавчі, управлінські, виконавчі та консультативні функції, надавати технічну підтримку, розробляти стандарти й правила у сфері електрозв'язку та формулювати рекомендації, спрямовані на активізацію розвитку телекомунікацій та підвищення якості послуг. МСЕ здійснює діяльність у трьох основних напрямках, закріплених за відповідними секторами: сектор радіозв'язку (ITU-R), який здійснює координацію широкого й постійно зростаючого діапазону послуг радіозв'язку, а також управляє на міжнародному рівні використанням радіочастотного спектра й супутникових орбіт; сектор стандартизації електрозв'язку (ITU-T), який є відповідальним за розробку стандартів для електронних комунікацій; сектор розвитку електрозв'язку (ITU-D), який надає допомогу в розвитку

інформаційно-комунікаційної інфраструктури та послуг, розвитку людського потенціалу й новітніх технологій [93].

Україна є членом МСЕ з 7 травня 1947 року. Нові Статут і Конвенція МСЕ, прийняті 1992 року, ратифіковані Законом України від 15 липня 1994 року № 116/94-ВР. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна» від 13 вересня 2002 року № 1371, Міністерство цифрової трансформації України з 1 вересня 2023 року визначено відповідальним за виконання зобов'язань, пов'язаних з членством нашої країни у МСЕ. Основною метою співробітництва України в межах МСЕ є вдосконалення й раціональне використання інформаційно-комунікаційної інфраструктури, а також подолання «цифрового розриву» в телекомунікаційних технологіях на національному й міжнародному рівнях. Супутньою метою співпраці з МСЕ є спільна діяльність з розробки та використання відкритих, функціонально сумісних, недискримінаційних міжнародних стандартів, що визначаються споживчим попитом [93].

З метою розвитку зв'язків між народами шляхом ефективного функціонування поштових служб і сприяння досягненню високих цілей міжнародного співробітництва в культурній, соціальній та економічній сферах повноважні представники Урядів договірних країн (зокрема й Україна) ухвалили статут Всесвітнього поштового союзу. Завданням Всесвітнього поштового союзу є стимулювання сталого розвитку ефективних і доступних всесвітніх поштових служб для сприяння зв'язку між жителями всього світу шляхом: гарантування вільного обігу поштових відправлень на єдиній поштовій території, яку утворюють взаємопов'язані мережі; сприяння прийняттю справедливих загальних стандартів і використанню технологій; забезпечення співробітництва та взаємодії між заінтересованими сторонами; сприяння ефективному технічному співробітництву; забезпечення задоволення мінливих потреб клієнтів [163].

З огляду на курс держави щодо цифрової трансформації, розробка й удосконалення цифрових рішень у сфері правових послуг є одним із завдань, що має сприяти спрощенню доступу до правової допомоги, оптимізації процедурних питань отримання правової послуги, а також зменшенню корупційних ризиків і підвищенню довіри до таких послуг. Оскільки надання правових послуг пов'язано безпосередньо з конкретною особою, її особливою життєвою ситуацією, з'ясуванням конкретних юридичних фактів, для надання правової допомоги потрібно проводити комплексну супутню роботу, тож повністю автоматизувати цей процес неможливо. Однак використання цифрових рішень є доцільним для надання правових консультацій і роз'яснень, оцифрування матеріалів, створення електронних шаблонів найбільш поширених заяв і скарг, розробки електронних сервісів для покращення доступу до правової допомоги без прив'язки до конкретного виду послуги тощо [95]. Одним із суб'єктів захисту цифрових прав є Програма розвитку ООН в Україні (далі – ПРООН). Як агентство Організації Об'єднаних Націй, що спеціалізується на питаннях розвитку, ПРООН підтримує стратегічні ініціативи, спрямовані на розвиток потенціалу, щоб сприяти всебічному зростанню та сталому людському розвитку. Завдяки партнерству з національними, обласними й місцевими органами влади, громадянським суспільством і приватним сектором, ПРООН прагне підтримати Україну на шляху до подолання бідності, розвитку людського потенціалу, досягнення справедливих результатів, захисту довкілля та просування демократичного врядування. Починаючи з 1993 року, ПРООН надає допомогу Уряду України в розробці рішень для здійснення переходу від планової до ринкової економіки й розвитку демократичної системи. Партнерство ПРООН з центральними, обласними й місцевими органами влади сприяло прийняттю низки законів і стратегій, а також зміцненню потенціалу цих органів у контексті ширшої інтеграції України до світових процесів. ПРООН розбудовує потенціал державних і громадських організацій задля підтримки політичних реформ, законодавчих та регуляторних процесів. Увагу зосереджено на розвитку

громадянського суспільства та його активному залученню в процесі розвитку [95].

Відповідно, міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері реалізується через такі форми:

1) нормотворча або договірно-правова щодо узгодження та прийняття міжнародно-правових актів, договорів. Суб'єктами реалізації є: Організація Об'єднаних Націй; Рада Європи Європейський Союз; держави-учасниці міжнародних договорів;

2) моніторингова діяльність спеціалізованих органів, уповноважених здійснювати контроль, оцінку відповідності та нагляд за виконанням міжнародних стандартів у сфері інформаційних прав. Суб'єктами реалізації є: Комітет ООН з прав людини; група спеціалістів з доступу до офіційних документів для моніторингу імплементації Тромської конвенції; Європейська комісія щодо нагляду за виконанням законодавства ЄС; національні уповноважені органи (омбудсмен тощо);

3) судова та квазісудова форма щодо захисту інформаційних прав шляхом розгляду скарг (індивідуальних і міждержавних), формування обов'язкових або рекомендаційних правових позицій. Суб'єктами реалізації є: Європейський суд з прав людини; суд Європейського Союзу; Комітет ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних повідомлень; фізичні особи, журналісти, неурядові організації як суб'єкти звернення);

4) імплементаційна діяльність щодо узгодження національного законодавства та практики з міжнародними стандартами. Суб'єктами реалізації є національні законодавчі й виконавчі органи (в Україні – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство цифрової трансформації України тощо);

5) стандартизаційна форма щодо спільного вироблення технічних, процедурних та організаційних стандартів функціонування інформаційно-комунікаційної інфраструктури та реалізації інформаційних прав. Суб'єктами реалізації є: Міжнародний союз електрозв'язку (ITU); Міжнародна організація

зі стандартизації (ISO); національні регулятори у сфері зв'язку та інформаційно-комунікаційних технологій; експертні та наукові установи;

б) внутрішньо галузева форма діяльності в межах окремих сфер суспільних відносин (трудові, екологічні, адміністративні, соціальні тощо), у межах якої право на інформацію має спеціальний правовий режим. Суб'єктами реалізації є, наприклад, Міжнародна організація праці щодо забезпечення права на інформацію у трудових відносинах, секретаріат Орхуської конвенції щодо доступу до екологічної інформації тощо;

7) проєктне посилення інституційної спроможності держав, розвиток цифрових сервісів, подолання цифрової нерівності та розширення доступу до інформаційних прав. Суб'єктами реалізації є, наприклад, Програма розвитку ООН, Світовий банк, органи державної влади, недержавні організації та приватний сектор (у межах публічно-приватного партнерства);

8) інформаційно-освітня форма, що передбачає обмін інформацією, практиками, підвищення правової та цифрової культури громадян. Суб'єктами реалізації є, наприклад, ЮНЕСКО, Рада Європи, університети й наукові інститути, громадські правозахисні організації та медіа;

9) спільна протидія кіберзагрозам і забезпечення інформаційної безпеки прав людини, що полягає в скоординованих діях держав і міжнародних інституцій, спрямованих на запобігання, виявлення, нейтралізацію та мінімізацію кіберзагроз. Суб'єктами реалізації є як загальні міжнародні організації (НАТО), держави між собою, так і спеціальні інституції – Європол, Агентство ЄС з кібербезпеки (ENISA) тощо.

Можемо виокремити такі особливості міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері:

- транскордонний характер;
- багаторівневість правового регулювання, що поєднує універсальні міжнародні стандарти з регіональними механізмами практичного застосування;
- орієнтованість на ефективність реалізації інформаційних прав;

- інституційна багатосуб'єктність (держави, міжнародні та регіональні організації, спеціалізовані міжнародні суб'єкти, судові органи, інститути громадянського суспільства);

- зв'язок із глобальним технологічним розвитком;

- галузева диференціація правового регулювання

- наявність спеціальних міжнародно-правових режимів доступу до інформації;

- баланс між свободою інформації та захистом інших цінностей (свобод людини, засад національної безпеки, громадського порядку, приватного життя, репутації тощо);

- захисна та превентивна спрямованість для виявлення й запобігання порушенням інформаційних прав шляхом розвитку інфраструктури, підвищення цифрової та правової грамотності людей, усунення цифрової нерівності та підтримки інноваційних рішень у сфері доступу до інформації.

Якщо міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері здійснюється, зокрема, шляхом спільної протидії кіберзагрозам, слід детально схарактеризувати цю площину. За Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» гарантується принцип міжнародного співробітництва з метою зміцнення взаємної довіри у сфері кібербезпеки та вироблення спільних підходів у протидії кіберзагрозам, консолідації зусиль у розслідуванні й запобіганні кіберзлочинам, недопущення використання кіберпростору в терористичних, воєнних, інших протиправних цілях. Крім того, функціонування національної системи кібербезпеки забезпечується шляхом розвитку міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки, підтримки міжнародних ініціатив у сфері кібербезпеки, що відповідають національним інтересам України, поглиблення співпраці України з Європейським Союзом та НАТО з метою посилення спроможності України у сфері кібербезпеки, участі у заходах зі зміцнення довіри під час використання кіберпростору, що проводяться під егідою Організації з безпеки і співробітництва в Європі [143].

Україна, відповідно до укладених нею міжнародних договорів, здійснює співробітництво у сфері кібербезпеки з іноземними державами, їх правоохоронними органами та спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з міжнародною кіберзлочинністю. Україна, згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, може брати участь у спільних заходах із забезпечення кібербезпеки, зокрема в проведенні спільних навчань суб'єктів сектору безпеки й оборони в межах заходів колективної оборони з дотриманням вимог законів України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» і «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». Відповідно до законодавства України, у сфері зовнішніх відносин суб'єкти забезпечення кібербезпеки в межах своїх повноважень можуть здійснювати міжнародну співпрацю у сфері кібербезпеки безпосередньо на двосторонній або багатосторонній основі. Інформацію з питань, пов'язаних з боротьбою з міжнародною кіберзлочинністю, Україна надає іноземній державі на підставі запиту, додержуючись вимог законодавства України та її міжнародно-правових зобов'язань. Така інформація може бути надана без попереднього запиту іноземної держави, якщо це не перешкоджає проведенню досудового розслідування чи судового розгляду справи й може сприяти компетентним органам іноземної держави в припиненні кібератаки, своєчасному виявленні та припиненні кримінального правопорушення з використанням кіберпростору [143].

Стратегія кібербезпеки ЄС була прийнята 2021 року. Вона закріплює основоположні дії щодо захисту громадян і бізнесу ЄС від кіберзагроз, створення безпечних інформаційних систем та створення відкритого, вільного й безпечного кіберпростору. Планується, що це забезпечить сталість цифрового лідерства та стратегічного потенціалу ЄС. Основними напрямками діяльності Ради ЄС на найближчі роки стали: створення мережі операційних центрів безпеки в усьому ЄС для моніторингу та прогнозування сигналів атак

на мережі; створення єдиного органу з питань кібербезпеки, що здійснюватиме організовану діяльність з управління кризовими ситуаціями в ЄС; оперативне впровадження заходів та інструментарію функціонування 5G в ЄС та гарантування безпеки мереж 5G, а також розвиток наступних поколінь мереж; упровадження ключових стандартів безпеки в Інтернеті, оскільки вони мають важливе значення для підвищення загального рівня безпеки й відкритості глобальної мережі Інтернет під час одночасного підвищення конкурентоспроможності промисловості ЄС; підтримка надійного шифрування як засобу захисту основних прав та цифрової безпеки, водночас забезпечуючи здатність правоохоронних і судових органів здійснювати свої повноваження як в Інтернеті, так і в режимі офлайн; підвищення ефективності та результативності набору інструментів кібердипломатії, зосереджуючи увагу на запобіганні та протидії кібератакам, що можуть вплинути на ланцюги поставок, інфраструктуру й основні послуги, демократичні інститути та процеси та підірвати економічну безпеку; створення робочої групи з кіберрозвідки для зміцнення спеціального потенціалу ЄС INTCEN у цій галузі; важливість посилення співпраці з міжнародними організаціями та країнами-партнерами для просування спільного розуміння ландшафту кіберзагроз; розробка програми зовнішнього розвитку ЄС з метою підвищення кіберстійкості та спроможності в усьому світі [147; 200].

Зауважимо на співробітництві між Україною та НАТО у сфері інформаційної безпеки, що набуває стратегічного значення в умовах сучасних гібридних загроз. Інституційні межі й механізми взаємодії, включаючи Комплексний пакет допомоги НАТО (CAP), Платформу Україна – НАТО з протидії гібридній війні, участь у CCDCOE та новостворений Центр JATES, формують багаторівневу систему захисту та зміцнення обороноздатності України. Завдяки цим ініціативам Україна посилює свої спроможності в кібербезпеці, стратегічних комунікаціях, протидії дезінформації та забезпеченні стійкості критичної інфраструктури. Проте попри прогрес у сфері кібероборони й інформаційної безпеки, високий рівень загроз з боку

Росії є серйозним випробуванням. Використання дезінформаційних кампаній, втручання у виборчі процеси, масовані кібератаки на критичну інфраструктуру – усе це вимагає не лише потужної технологічної відповіді, а й глибшої координації між урядовими структурами, приватним сектором і міжнародними партнерами. Перспективи розвитку співпраці з Альянсом залежать від системного підходу до розбудови національної інформаційної безпеки. Зокрема, необхідно посилити спроможності України у сфері контррозвідки, цифрової стійкості та інформаційної протидії, інтегруючи їх у загальну стратегію євроатлантичної інтеграції. Розширення міжнародного партнерства й доступ до передових технологій НАТО, таких, як аналітичні системи на основі ШІ, дасть змогу ефективніше ідентифікувати та нейтралізувати загрози [182].

Крім того, Україна взяла на себе зобов'язання узгодити своє законодавство з Директивою NIS2 у межах Ukraine Facility – фінансової підтримки ЄС для відновлення та реформування країни. Директива NIS2 (Network and Information Security Directive 2) – це оновлений законодавчий акт Європейського Союзу, ухвалений 14 грудня 2022 року, який набув чинності 16 січня 2023 року. Вона замінила попередню Директиву NIS 2016 року та спрямована на посилення кібербезпеки в державах-членах ЄС. Основна мета NIS2 – забезпечити високий рівень безпеки мережевих та інформаційних систем у всьому Європейському Союзі. Цілі та призначення Директиви NIS2: 1) розширення сфери застосування: Директива NIS2 охоплює більше секторів та організацій, разом з енергетикою, транспортом, охороною здоров'я, фінансовими послугами, цифровою інфраструктурою й іншими критично важливими галузями; 2) уніфікація вимог безпеки: встановлення єдиних стандартів кібербезпеки для всіх держав-членів ЄС, що сприяє гармонізації підходів до захисту інформаційних систем; 3) підвищення відповідальності: запровадження більш суворих вимог до управління ризиками та звітності про інциденти кібербезпеки для організацій, що підпадають під дію директиви. Крім того, імплементація Директиви NIS2 є важливим кроком для інтеграції

України в цифровий ринок ЄС, що є одним із важливих кроків на шляху до вступу України в Європейський Союз. Впровадження в Україні європейських стандартів також є надзвичайно важливим у контексті відповіді на підвищення кіберзагроз і кібератак з боку Російської Федерації. Крім того, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України співпрацює з європейськими партнерами. Налагоджено взаємодію з Європейською агенцією з кібербезпеки ENISA, укладено меморандум і налагоджено взаємодію з CERT-EU, узгоджено з визначеними NIS2 вимогами українські сектори критичної інфраструктури, впроваджено процедури реагування й обміну інформацією щодо кіберінцидентів і кібератак. Загалом упровадження стандартів NIS2 в Україні сприятиме посиленню стійкості національної критичної інфраструктури до кіберзагроз, зміцненню співпраці з європейськими країнами у сфері кібербезпеки й забезпеченню надійного захисту інформаційних систем держави [46].

Для захисту кіберпростору Україна, крім міжнародних організацій, працює з окремими країнами, наприклад, 2024 року Україна уклала двосторонню безпекову угоду з Іспанією, згідно з якою Україна та Іспанія працюватимуть разом, щоб дати Україні змогу запобігати, виявляти й перешкоджати будь-якій кіберагресії, кібершпигунству, зокрема шляхом посилення кіберстійкості та захисту цифрової критичної інфраструктури від кібератак через надання технічної допомоги Україні. Учасники працюватимуть разом, щоб збільшити ціну безвідповідального використання кіберможливостей Російською Федерацією та іншими вороже налаштованими державними й недержавними суб'єктами проти Учасників. Вони також посилять двосторонню оперативну співпрацю в боротьбі з кіберзлочинністю та співпрацю України зі структурами ЄС і НАТО у сфері кібербезпеки [179].

Отже, для України спільна протидія кіберзагрозам як форма міжнародного співробітництва нині має екзистенційний характер для захисту держави як суб'єкта міжнародного права, збереження кіберпростору як життєво важливого середовища реалізації прав громадян в умовах війни,

цифровізації та європейської інтеграції. Особливостями новітньої спільної протидії кіберзагрозам як форми міжнародного співробітництва для України є:

- реалізація в умовах повномасштабної збройної агресії та гібридної війни;
- євроінтеграційна спрямованість співробітництва;
- євроатлантичний безпековий вектор через поглиблену співпрацю з НАТО у сфері кібероборони, стратегічних комунікацій і протидії дезінформації;
- превентивний характер співпраці для прогнозування атак, обміну розвідданими, спільних навчань і підвищення кіберстійкості;
- поєднання безпеки й відкритості інформаційного простору;
- важлива роль міжнародної технічної та експертної допомоги.

Можемо виокремити такі напрями адаптації передового досвіду у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері для України:

- 1) нормативно-правова гармонізація з міжнародними та європейськими стандартами у сфері свободи інформації, доступу до публічної інформації та захисту персональних даних;
- 2) інституційне посилення гарантій інформаційних прав і розвиток незалежних інституцій;
- 3) запровадження проактивних моделей доступу до інформації, зокрема, основний обсяг суспільно значущих даних має оприлюднюватися з ініціативи органів влади через розвиток відкритих даних, цифрових реєстрів, стандартів прозорості управлінських рішень та автоматизації адміністративних дій;
- 4) структурована інтеграція глобального цифрового врядування та штучного інтелекту (закріплення вимог прозорості, недискримінації, людського контролю та доступності механізмів оскарження рішень тощо);
- 5) розвиток міжсекторної координації – створення сталих механізмів обміну інформацією, кращими практиками та спільного реагування на транснаціональні виклики, зокрема кіберзагрози.

Отже, міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері – це системно організований процес узгодженої координації національних правових режимів і взаємодії держав, міжнародних організацій та наднаціональних утворень, окремих суб'єктів (неурядових, суб'єктів приватного права в межах публічно-приватного партнерства), спрямоване здійснення інформаційних прав і свобод людини в умовах транскордонного обігу інформації, цифровізації суспільних відносин, технологічного розвитку.

3.2. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері

Сучасні воєнні реалії чітко демонструють, що інформація є зброєю «масового ураження». Тому необхідно створити ефективний механізм, який би забезпечив державну інформаційну безпеку й дотримання прав людини та водночас дав людям змогу не відчувати ефекту посягань на свободи й демократію [73, с. 145–150]. У сучасному глобалізованому світі інформаційна безпека набуває статусу одного з ключових елементів національної, публічної та приватної безпеки. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення цифрових сервісів, збільшення обсягу оброблюваних персональних і конфіденційних даних, а також збільшення кількості кіберзагроз і атак на критичну інфраструктуру обумовлюють необхідність постійного вдосконалення правового механізму захисту інформаційного простору. Однак чинна система правового забезпечення інформаційної безпеки не встигає за темпами технологічного розвитку, що створює численні прогалини в правовому полі, знижує ефективність протидії кіберзагрозам і ускладнює забезпечення балансу між правами людини, інтересами держави й вимогами бізнесу [184, с. 1–10].

Складність проблеми також полягає в багатоаспектності інформаційної безпеки як об'єкта правового регулювання, яка охоплює такі сфери, як захист персональних даних, таємниці комунікацій, інтелектуальної власності, інформаційного суверенітету, а також безпеку критичних інформаційних інфраструктур. Відсутність системного, узгодженого та гнучкого підходу до регулювання цих питань ускладнює правозастосування та створює ризики як для громадян, так і для органів влади. Застарілість окремих нормативно-правових актів, їхня фрагментарність і нечіткість формулювань призводять до правової невизначеності, що своєю чергою є фактором зниження довіри до держави та її інституцій у сфері кіберрегулювання [184, с. 1–10].

Багатовимірність інформаційної безпеки охоплює і взаємозв'язок з правами людини, адже правовий режим воєнного стану де-юре і де-факто впливає на загальний обсяг прав людини й громадянина. Інформаційна безпека держави, яка зазнає збройної агресії, стає вразливою та потребує комплексних дій щодо її захисту, зокрема й через звуження прав і свобод суб'єктів на її території. Гарантовані Конституцією права часто неможливо забезпечити через втрату юрисдикційних спроможностей у частині областей України та внаслідок інших безпосередніх загроз, направлених проти існування України та її громадян. Тому відповідними указами Президента України тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права й свободи людини та громадянина, передбачені ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Важливою групою в цих обмеженнях є інформаційні права й свободи людини та громадянина [73, с. 145–150].

Зауважимо: воєнний стан не є приводом для свавільного владного трактування прав та обов'язків суб'єктів із хаотичним встановленням

обмежень і заборон. Послідовно, з огляду на актуальність і потреби, ухвалюються закони, якими регламентуються правила поведінки. З моменту оголошення воєнного стану приймаються зміни до нормативно правових актів з врахуванням реалій війни. Вони стосуються, зокрема, урегулювання деяких аспектів інформаційних правовідносин щодо заборони поширювати певну інформацію, враховуючи її суспільно небезпечний характер; врегулювання важливих моментів щодо технічного фіксування інформації в умовах воєнного стану; встановлення чи посилення відповідальності за поширення певної інформації; врегулювання процесуальних дій щодо вилучення інформаційних даних [73, с. 145–150].

У цьому контексті актуалізується потреба в переосмисленні засадничих принципів правового регулювання інформаційної безпеки, що має охоплювати технологічну нейтральність, правомірність, пропорційність та адаптивність, у взаємозв'язку з інформаційними правами. Водночас постає питання ефективного добору методів удосконалення правового забезпечення, зокрема шляхом імплементації міжнародних стандартів, розвитку гнучких регуляторних моделей (*soft law*), застосування підходів *risk-based* до оцінки загроз, а також посилення правової відповідальності за порушення норм інформаційної безпеки [184, с. 1–10].

Водночас, згідно зі Стратегією інформаційної безпеки, затвердженою Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки України є стійкість і взаємодія, для досягнення яких необхідним є виконання низки стратегічних цілей і завдань. Зокрема, стратегічною метою 4 є забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту. Досягнення зазначеної мети здійснюватиметься шляхом виконання таких завдань:

удосконалення законодавства про доступ до публічної інформації, узгодження положень нормативно-правових актів з нормами міжнародних актів, обов'язкових для виконання Україною; удосконалення законодавства про захист персональних даних, а також упровадження ефективних механізмів забезпечення його реалізації; удосконалення законодавства стосовно правового статусу журналістів, провадження ними своєї професійної діяльності, відповідальності за правопорушення, вчинені проти журналістів, членів їхніх сімей і майна, а також за перешкоджання їх професійній діяльності; проведення постійного моніторингу дотримання прав і свобод журналістів, а також інших осіб, які поширюють суспільно важливу інформацію, висвітлюють ситуацію та події на тимчасово окупованих територіях України, а також забезпечення збирання, систематизації, аналізу, оцінювання відповідної інформації з метою фіксації порушень прав осіб на тимчасово окупованих територіях України й оперативного реагування органами державної влади на дії чи бездіяльність держави-агресора; удосконалення механізму реалізації зобов'язань України відповідно до Європейської конвенції про транскордонне телебачення; захист інформаційного простору України від незаконного контенту; забезпечення інформаційної безпеки, захист прав та свобод, зокрема персональних даних військовослужбовців та представників інших складових сил безпеки та оборони України, ветеранів війни, членів їхніх сімей [145].

Отже, на нашу думку, загальними напрямками вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні має бути:

- адаптація міжнародних стандартів захисту й охорони інформаційних прав;
- оновлення нормативно-правового регулювання інформаційних прав та інформаційної безпеки, із відповідним балансуванням з інформаційними правами;

– удосконалення адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері;

– системний захист та охорона кіберпростору як адміністративної гарантії інформаційних прав особи.

Зазначимо, що протягом останніх двадцяти п'яти років в Україні обговорюють доцільність систематизації інформаційного законодавства та прийняття Інформаційного кодексу України. Перші спроби зазначеної кодифікації було зроблено ще 1995 року Національним агентством з питань інформатизації при Президентові України в межах Проєкту Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин. Починаючи з того моменту й дотепер, науковці, а також практики-юристи у своїх наукових дослідженнях неодноразово акцентували на доцільності систематизації такого законодавства, виокремлювали позитивні й негативні аспекти такої діяльності, проблеми, які можуть виникати в процесі розробки та прийняття цього кодексу, а також у разі його правозастосування. Однак сучасні виклики потребують принципово нового бачення означеної тематики [48, с. 143–147].

Чинна правова база, що регулює інформаційний простір в Україні, є громіздкою та розгалуженою, не системною та потребує концептуального переформатування. Одним із напрямів вирішення окресленої проблеми є кодифікація законодавства, яке тим або іншим чином регламентує інформаційну діяльність. Про цей напрям неодноразово згадувалися в наукових колах, правотворчі суб'єкти також визначають необхідність систематизації [48, с. 143–147].

Основний бажаний вектор розвитку кодифікації інформаційного законодавства – це створення методологічного підґрунтя, моделі як процесу кодифікації, так і кодифікаційного акта, що дасть змогу з найменшими втратами ефективності розвивати законодавство, водночас забезпечуючи його системність. Кодифікація інформаційного законодавства повинна розглядатися як такий вид систематизації, у процесі якої з метою надання

нормативно-правовим актам єдиної юридичної сили, усунення прогалин та дублювання в правовому регулюванні, виключення застарілих і створення нових норм, що відповідають вимогам сучасного й майбутнього суспільного життя, здійснюється докорінне зовнішнє та внутрішнє перероблення інформаційного законодавства шляхом його заміни на новий кодифікаційний акт. В українській правовій науці поки ще не вирішена ця проблема, оскільки не знайшли достатнього опрацювання питання формування стратегії та принципів кодифікації, методології та особливостей її проведення, остаточно не визначена раціональна структура кодифікованого акта. Загальна мета кодифікації інформаційного законодавства має загально-соціальні, правові та техніко-юридичні складові. Процес кодифікації будь-якого законодавства, зокрема й інформаційного, є багатоаспектним і складним, що потребує залучення широкого кола фахівців з різних сегментів знань [13, с. 29–32].

Кодифікація інформаційного законодавства є перспективним напрямом систематизації та узгодження нормативно-правової бази, що регулює інформаційні відносини. Прийняття Інформаційного кодексу України – необхідний елемент побудови уніфікованої системної законодавчої бази, яка регулює національний інформаційний простір на території України. Проте слід зауважити, що під час процесу систематизації необхідно враховувати низку проблем, серед яких: комплексність інформаційного права; динамічність інформаційної галузі та її молодий вік; поява нових учасників правових явищ, що з'являються у процесах самоорганізації учасників універсального обслуговування та користувачів інформаційної індустрії; зміна складу й особливості правового статусу учасників відносин у сфері поширення інформації в мережі електронних комунікацій; наявність значної кількості правових норм, що обумовлює можливість уникнення притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за вчинення правопорушення; недостатню регламентацію механізмів забезпечення доступу до відкритої інформації органів влади, що провокує створення умов для обмеження прав і свобод людини й громадянина [48, с. 143–147].

Ми погоджуємося, що кодифікація інформаційного законодавства в сучасних умовах розвитку України має розглядатися як стратегічний напрям удосконалення адміністративно-правового регулювання задля забезпечення єдності правового регулювання процедур доступу до інформації, її обігу, захисту й відповідальності за порушення інформаційних прав. Водночас у складних умовах в Україні важливо встановити межі допустимого втручання держави, забезпечити баланс між публічними інтересами та свободами людини, сформувати нормативну основу в інформаційній сфері для післявоєнної стабілізації та розвитку правової системи України.

Аналізуючи адміністративний інструментарій, зазначимо, що чинні процедури реалізації прав (доступ до інформації, звернення, отримання е-послуг) часто надмірно формалізовані й різняться між органами влади, що негативно впливає на механізм оскарження.

Напрямом удосконалення адміністративних процедур реалізації інформаційних прав має бути їх уніфікація щодо подання запитів, електронних звернень, отримання адміністративних послуг у цифровій формі тощо, а також упровадження обов'язкових процедурних стандартів якості (строки, формат відповіді, обґрунтування відмови).

Також як принцип слід на законодавчому рівні закріпити принцип «цифрової доступності», адже інформація має бути доступною онлайн, якщо інше не обґрунтовано законом. З цією метою, пропонуємо розширити положення ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адміністративні послуги» та визначити, що «1. Державна політика у сфері надання адміністративних послуг базується на принципах: ... 11) цифрової доступності адміністративних послуг».

Справді важливим напрямом удосконалення є інтеграція принципів цифрових прав у систему адміністративного права. Зокрема, цей напрям є суперечливим, адже однією з адміністративних процедур є процедура оформлення відмови в задоволенні запиту на інформацію. У ч. 5 ст. 22 «Відмова та відстрочка в задоволенні запиту на інформацію» Закону України

«Про доступ до публічної інформації» визначено, що відмова в задоволенні запиту на інформацію надається в письмовій формі [129]. Ч. 5 ст. 22 нині обмежує форму відмови лише письмовою, що не узгоджується з принципами цифровізації публічного управління. Водночас електронна форма має бути не лише допустимою, а й належно оформленою, щоб забезпечити ідентифікацію розпорядника та гарантувати можливість оскарження.

Тому ми пропонуємо внести зміни до ч. 5 ст. 22 «Відмова та відстрочка в задоволенні запиту на інформацію» Закону України «Про доступ до публічної інформації» та викласти її в такій редакції:

«5. Відмова в задоволенні запиту на інформацію надається в письмовій або в електронній формі, з додержанням вимог законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги”».

Механізми адміністративного захисту прав громадян, що закріплені Законом України «Про захист персональних даних», є недостатньо ефективними. Для їх посилення слід акцентувати на гармонізації адміністративно-правових норм із європейськими стандартами, зокрема, з Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв’язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних або GDPR) [148].

Адаптація українського законодавства до вимог GDPR потребує не лише внесення змін до Закону України «Про захист персональних даних» [135], а й формування нової культури обробки даних у державному та приватному секторах. Принципи мінімізації даних, законності обробки й забезпечення прав суб’єктів даних вимагають перегляду існуючих адміністративних процедур і бізнес-процесів, що засвідчує перехід від формальної гармонізації до змістовної трансформації правозастосовної практики [85, с. 20–26; 199]. Регламент (ЄС) 2022/2065 про Акт цифрових послуг (DSA) представляє новий етап розвитку європейського цифрового права, встановлюючи комплексну

систему регулювання онлайн-платформ і цифрових послуг. DSA запроваджує принципи прозорості алгоритмів, механізми боротьби з незаконним контентом і вимоги щодо оцінки ризиків для суспільства [85, с. 20–26; 204]. Для України імплементація принципів DSA означає необхідність створення нових регуляторних інститутів і механізмів нагляду за діяльністю цифрових платформ. Це вимагає не лише законодавчих змін, а й розвитку технічних компетенцій регуляторних органів та формування системи співпраці з європейськими наглядовими інституціями [85, с. 20–26].

Паралельно Регламент (ЄС) 2022/1925 про Акт цифрових ринків (DMA) встановлює спеціальні правила для великих цифрових платформ, визначених як «воротарі» цифрової економіки. DMA передбачає заходи щодо забезпечення справедливої конкуренції та запобігання зловживанням домінуючим становищем у цифровій сфері [85, с. 20–26; 203]. Хоча Україна поки не має платформ масштабу «воротарів», принципи DMA важливі для формування конкурентної політики в цифровій сфері та створення сприятливих умов для розвитку національних технологічних компаній. Імплементація підходів DMA сприятиме формуванню прозорого й конкурентного цифрового ринку в Україні [85, с. 20–26].

Кодексом України про адміністративні правопорушення № 8073-Х передбачено такі норми, спрямовані на захист інформаційних прав громадян, зокрема: ст. 41-3. Ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод; ст. 82-3. Приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань; ст. 91-4. Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації; ст. 163-5. Приховування інформації про діяльність емітента; ст. 163-9. Незаконне використання інсайдерської інформації; ст. 163-11. Порушення порядку розкриття інформації на ринках капіталу та організованих товарних ринках або у системі накопичувального пенсійного забезпечення; ст. 163-19. Незаконне використання інсайдерської інформації

щодо оптових енергетичних продуктів; ст. 166-4. Порушення порядку подання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень; ст. 164-18. Наведення завідомо недостовірної інформації у заявах про припинення авторського права і (або) суміжних прав, вчинених з використанням мережі Інтернет; ст. 164-19. Порушення порядку надання інформації, необхідної для здійснення оцінки фіскальних ризиків, та невжиття заходів у сфері управління фіскальними ризиками; ст. 166-26. Ненадання аудитором інформації до Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю; ст. 172-8. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень; ст. 184-2. Порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків; ст. 186-6. Порушення законодавства про друковані засоби масової інформації; ст. 188-7. Невиконання законних вимог національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації; ст. 188-47. Порушення встановленого законом порядку отримання інформації з Єдиного державного реєстру, держателем якого є Державтоінспекція Міністерства внутрішніх справ України, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного земельного кадастру; ст. 195-5. Незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; ст. 212-3. Порушення права на інформацію та права на звернення; ст. 212-5. Порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію; ст. 212-6. Здійснення незаконного доступу до інформації в інформаційних (автоматизованих) системах, незаконне виготовлення чи розповсюдження копій баз даних інформаційних (автоматизованих) систем; ст. 212-9. Порушення порядку ведення передвиборної агітації, агітації під час підготовки і проведення референдуму з використанням засобів масової інформації та порядку участі в інформаційному забезпеченні виборів; ст. 212-

11. Ненадання можливості оприлюднити відповідь щодо інформації, поширеної стосовно суб'єкта виборчого процесу [63].

На нашу думку, Кодекс України про адміністративні правопорушення містить застарілі склади правопорушень і не охоплює нові цифрові загрози, зокрема кіберпростір.

Кіберзагрози й кібератаки є звичним явищем у сучасному світі. Кібербезпека є частиною національної безпеки. Її стан – умова стабільного розвитку країни [193, с. 87–92].

Кількість кібератак, здійснених Росією на українські органи державної влади й об'єкти критичної інфраструктури, постійно збільшується. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України акцентує, що Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA 2024 року зафіксувала 4 315 відповідних кіберінцидентів, що на 69,8 % більше, ніж 2023 року (2 541 кіберінцидентів) [14, с. 16–19; 198] і на 105,4 % більше, ніж 2022 року (2 100 кіберінцидентів, з яких понад 1 500 – з 24 лютого 2022 року) [14, с. 16–19; 197]. Це засвідчує трансформацію характеру російсько-української війни у вигляді формування інформаційного простору й кіберпростору як новітньої повноцінної арени боротьби між двома державами. Відповідно, кожна зі сторін додатково застосовує різні інформаційні інструменти впливу на перебіг війни, а відсутність стратегії попередження та протидії деструктивному використанню державою-опонентом інформаційно-комунікаційних технологій підвищує вразливість системи національної безпеки [14, с. 16–19].

Удосконалення системи кіберзахисту – одна з актуальних сучасних завдань держави. Зокрема, у цьому контексті важливою є міжнародна співпраця в обміні досвідом між різними країнами світу щодо створення безпечного кіберпростору. В умовах посилення кібератак та інформаційної війни для України така співпраця є необхідною, а робота зі створення ефективної системи кіберзахисту має проходити пришвидшеними темпами [193, с. 87–92]. Україна прагне створити максимально відкритий, вільний,

стабільний і безпечний кіберпростір в інтересах забезпечення прав і свобод людини, соціального, політичного й економічного розвитку держави. Для подальшої розбудови національної системи кібербезпеки на засадах стримування, кіберстійкості, взаємодії необхідним є: посилення спроможності національної системи кібербезпеки для унеможливлення збройної агресії проти України в кіберпросторі або з його використанням, нейтралізації розвідувально-підривної діяльності, мінімізації загроз кіберзлочинності та кібертероризму (стримування); набуття здатності швидко адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх загроз у кіберпросторі, підтримувати й відновлювати стає функціонування національної інформаційної інфраструктури, передусім об'єктів критичної інформаційної інфраструктури (кіберстійкість); забезпечення розвитку комунікації, координації та партнерства між суб'єктами забезпечення кібербезпеки на національному рівні, розвиток стратегічних відносин у сфері кібербезпеки з ключовими іноземними партнерами, передусім з Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та іншими державами – членами НАТО, співробітництво в цій сфері з іншими державами й міжнародними організаціями на основі національних інтересів України (взаємодія) [170].

Одним зі шляхів створення в Україні безпечного кіберпростору є розвиток відповідної освіти. Нашій державі потрібні висококваліфіковані спеціалісти у сфері боротьби з кіберзлочинами. Працівники прокуратури, слідчих органів, суду мають володіти кібертермінологією. Слід розвивати культуру роботи з електронними доказами [36, с. 331; 193, с. 87–92]. Крім цього, усі громадяни, які щодня використовують кіберпростір, повинні мати чіткі уявлення про безпеку, захист особистих даних, продуктів власної творчості, ділової інформації тощо [193, с. 87–92].

Загалом кібербезпека є адміністративною гарантією інформаційних прав особи в кіберпросторі, для ефективності якої необхідно: вдосконалити систему координації між органами публічної влади, відповідальними за кібербезпеку, цифровізацію та захист прав людини; забезпечити адміністративні процедури

оперативного реагування на кіберінциденти, що порушують права громадян (витоки персональних даних, втручання в електронні реєстри, блокування доступу до публічної інформації тощо); сформувати ефективні механізми адміністративного контролю та нагляду за дотриманням прав громадян у діяльності суб'єктів владних повноважень у кіберпросторі.

З метою вдосконалення відповідного напрямку слід концептуально внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення через диференційований підхід шляхом розширення ст. 212-3 «Порушення права на інформацію та права на звернення» КУпАП у частині забезпечення права на безпечний доступ до інформації в інформаційно-комунікаційних системах та одночасного уточнення ст. 188-39 «Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних» КУпАП щодо відповідальності за порушення кіберзахисту персональних даних, зокрема:

- доповнити назву ст. 212-3 КУпАП таким змістом: ст. 212-3 «Порушення права на інформацію, права на звернення та права на безпечний доступ до інформації в інформаційно-комунікаційних системах»;

- доповнити ст. 212-3 КУпАП окремим пунктом такого змісту: «Порушення Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», а саме неповідомлення або несвоєчасне повідомлення запитувачів інформації про обставини порушення доступу до публічної інформації, спричинені кібератакою, витоком даних або іншим кіберінцидентом, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від шістдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»;

- внести зміни до ч. 4 ст. 188-39 «Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних» КУпАП та викласти в такій редакції:

«Недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних, у тому числі вимог щодо забезпечення кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем, у яких здійснюється їх обробка, що призвело до незаконного доступу до таких даних, їх втрати, знищення, модифікації або порушення прав суб'єкта персональних

даних, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»;

– доповнити ст. 188-39 КУпАП окремим пунктом такого змісту: «Невжиття або вжиття неналежних організаційних та технічних заходів кібербезпеки з метою захисту персональних даних, якщо такі дії створили загрозу їх незаконної обробки або доступу до них, незалежно від настання шкоди, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Усе викладене вище дає підстави сформулювати такі висновки щодо шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері:

– загальними напрямками вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні має бути: адаптація міжнародних стандартів захисту й охорони інформаційних прав; оновлення нормативно-правового регулювання інформаційних прав та інформаційної безпеки, із відповідним балансуванням з інформаційними правами; удосконалення адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері; системний захист та охорона кіберпростору як адміністративної гарантії інформаційних прав особи;

– кодифікація інформаційного законодавства в сучасних умовах розвитку України має розглядатися як стратегічний напрям удосконалення адміністративно-правового регулювання задля забезпечення єдності правового регулювання процедур доступу до інформації, її обігу, захисту й відповідальності за порушення інформаційних прав. Водночас у складних умовах в Україні особливо важливо встановити межі допустимого втручання держави, забезпечити баланс між публічними інтересами та свободами

людини, сформувати нормативну основу в інформаційній сфері для післявоєнної стабілізації та розвитку правової системи України;

– чинні процедури реалізації прав (доступ до інформації, звернення, отримання е-послуг) часто надмірно формалізовані й різняться між органами влади, що негативно впливає на механізм оскарження. Напрямом удосконалення адміністративних процедур реалізації інформаційних прав має бути їх уніфікація щодо подання запитів, електронних звернень, отримання адміністративних послуг у цифровій формі тощо, а також упровадження обов'язкових процедурних стандартів якості (строки, формат відповіді, обґрунтування відмови);

– слід на законодавчому рівні закріпити принцип «цифрової доступності», адже інформація має бути доступною онлайн, якщо інше не обґрунтовано законом. З цією метою пропонуємо розширити положення ч. 1 ст. 4 Закон України «Про адміністративні послуги» та визначити, що «1. Державна політика у сфері надання адміністративних послуг ґрунтується на принципах: ... 11) цифрової доступності адміністративних послуг»;

– ч. 5 ст. 22 обмежує відмову лише письмовою формою, що не відповідає принципам цифровізації публічного управління. Водночас електронна форма має бути не лише допустимою, а належно оформленою, щоб забезпечити ідентифікацію розпорядника й гарантувати можливість оскарження. Тому слід внести зміни до ч. 5 ст. 22 «Відмова та відстрочка в задоволенні запиту на інформацію» Закону України «Про доступ до публічної інформації» та викласти її в такій редакції: «5. Відмова в задоволенні запиту на інформацію надається в письмовій або в електронній формі, з додержанням вимог законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги”»;

– кібербезпека є адміністративною гарантією інформаційних прав особи в кіберпросторі, для ефективності якої необхідно: удосконалити систему координації між органами публічної влади, відповідальними за кібербезпеку, цифровізацію та захист прав людини; забезпечити адміністративні процедури

оперативного реагування на кіберінциденти, що порушують права громадян (витоки персональних даних, втручання в електронні реєстри, блокування доступу до публічної інформації тощо); сформувати ефективні механізми адміністративного контролю та нагляду за дотриманням прав громадян у діяльності суб'єктів владних повноважень у кіберпросторі.

– слід концептуально внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення через диференційований підхід шляхом розширення ст. 212-3 «Порушення права на інформацію та права на звернення» КУпАП у частині забезпечення права на безпечний доступ до інформації в інформаційно-комунікаційних системах та одночасного уточнення ст. 188-39 «Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних» КУпАП щодо відповідальності за порушення кіберзахисту персональних даних, зокрема: доповнити назву ст. 212-3 КУпАП таким змістом: ст. 212-3 «Порушення права на інформацію, права на звернення та права на безпечний доступ до інформації в інформаційно-комунікаційних системах»; доповнити ст. 212-3 КУпАП окремим пунктом такого змісту: «Порушення Закону України “Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах”, а саме неповідомлення або несвоєчасне повідомлення запитувачів інформації про обставини порушення доступу до публічної інформації, спричинені кібератакою, витоком даних або іншим кіберінцидентом, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від шістдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»; внести зміни до ч. 4 ст. 188-39 «Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних» КУпАП та викласти в такій редакції: «Недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних, у тому числі вимог щодо забезпечення кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем, у яких здійснюється їх обробка, що призвело до незаконного доступу до таких даних, їх втрати, знищення, модифікації або порушення прав суб'єкта персональних даних, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до п'ятисот

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»; доповнити ст. 188-39 КУпАП окремим пунктом такого змісту: «Невжиття або вжиття неналежних організаційних та технічних заходів кібербезпеки з метою захисту персональних даних, якщо такі дії створили загрозу їх незаконної обробки або доступу до них, незалежно від настання шкоди, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Отже, удосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні має бути спрямовано на: поступове оновлення нормативно-правового регулювання інформаційних прав та інформаційної безпеки шляхом кодифікації інформаційного законодавства; удосконалення адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері; системний захист та охорону кіберпростору як адміністративної гарантії інформаційних прав особи; покращення ефективності адміністративного інструментарію реалізації прав громадян в інформаційній сфері; законодавче впровадження принципу «цифрової доступності адміністративних послуг»; упровадження диференційованого підходу до законодавчої трансформації адміністративної відповідальності щодо порушень інформаційних прав особи у кіберпросторі.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження шляхів удосконалення адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері сформульовано такі висновки.

Інтеграція нашої країни до глобального інформаційного простору відбувається через міжнародне співробітництво України у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері на перетині міжнародного права людини, європейського інтеграційного процесу та трансформацій, зумовлених цифровізацією публічного управління.

Виокремлено такі особливості міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері:

- транскордонний характер;
- багаторівневість правового регулювання, що поєднує універсальні міжнародні стандарти з регіональними механізмами практичного застосування;
- орієнтованість на ефективність реалізації інформаційних прав;
- інституційна багатосуб'єктність (держави, міжнародні й регіональні організації, спеціалізовані міжнародні суб'єкти, судові органи, інститути громадянського суспільства);
- зв'язок із глобальним технологічним розвитком;
- галузева диференціація правового регулювання;
- наявність спеціальних міжнародно-правових режимів доступу до інформації;
- баланс між свободою інформації та захистом інших цінностей (свобод людини, засад національної безпеки, громадського порядку, приватного життя, репутації тощо);
- захисна та превентивна спрямованість для виявлення й запобігання порушенням інформаційних прав шляхом розвитку інфраструктури, підвищення цифрової та правової грамотності людей, усунення цифрової нерівності й підтримки інноваційних рішень у сфері доступу до інформації.

Для України спільна протидія кіберзагрозам як форма міжнародного співробітництва нині має екзистенційний характер для захисту держави як суб'єкта міжнародного права, збереження кіберпростору як життєво важливого середовища реалізації прав громадян в умовах війни, цифровізації

та європейської інтеграції. Особливостями новітньої спільної протидії кіберзагрозам як форми міжнародного співробітництва для України є:

- а) реалізація в умовах повномасштабної збройної агресії та гібридної війни;
- б) євроінтеграційна спрямованість співробітництва;
- в) євроатлантичний безпековий вектор через поглиблену співпрацю з НАТО у сфері кібероборони, стратегічних комунікацій та протидії дезінформації;
- г) превентивний характер співпраці для прогнозування атак, обміну розвідданими, спільних навчань та підвищення кіберстійкості;
- д) поєднання безпеки й відкритості інформаційного простору;
- е) значна роль міжнародної технічної та експертної допомоги.

Доведено, що міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері – це системно організований процес узгодженої координації національних правових режимів і взаємодії держав, міжнародних організацій та наднаціональних утворень, окремих суб'єктів (неурядових, суб'єктів приватного права в межах публічно-приватного партнерства), спрямоване здійснення інформаційних прав і свобод людини в умовах транскордонного обігу інформації, цифровізації суспільних відносин, технологічного розвитку.

Акцентовано, що загальними напрямками вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні мають бути:

- а) адаптація міжнародних стандартів захисту й охорони інформаційних прав;
- б) оновлення нормативно-правового регулювання інформаційних прав та інформаційної безпеки з відповідним балансуванням з інформаційними правами;
- в) удосконалення адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері;
- г) системний захист та охорона кіберпростору як адміністративної гарантії інформаційних прав особи.

Зауважено, що кодифікація інформаційного законодавства в сучасних умовах розвитку України має розглядатися як стратегічний напрям удосконалення адміністративно-правового регулювання задля забезпечення

єдності правового регулювання процедур доступу до інформації, її обігу, захисту та відповідальності за порушення інформаційних прав. Водночас у складних умовах в Україні важливо встановити межі допустимого втручання держави, забезпечити баланс між публічними інтересами та свободами людини, сформувавши нормативну основу в інформаційній сфері для післявоєнної стабілізації та розвитку правової системи України.

Констатовано, що чинні процедури реалізації прав громадян (доступу до інформації, звернення, отримання електронних публічних послуг) характеризуються надмірною формалізацією та відсутністю уніфікації в діяльності різних органів владних повноважень, що детермінує складність адміністративного оскарження та знижує ефективність правозахисних механізмів у цій сфері. Напрямом удосконалення адміністративних процедур реалізації інформаційних прав має бути їх уніфікація щодо подання запитів, електронних звернень, отримання адміністративних послуг у цифровій формі тощо, а також упровадження обов'язкових процедурних стандартів якості (строки, формат відповіді, обґрунтування відмови).

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено сучасний підхід до вирішення наукового завдання щодо визначення адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері, що відображено у сформульованих теоретичних положеннях і практичних рекомендаціях.

1. Сформовано, що права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні – це системно впорядкована та динамічна сукупність гарантованих державою можливостей особи вільно одержувати, збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, захищати приватність і персональні дані, отримувати доступ до публічної інформації та вимагати усунення порушень і відновлення порушених прав, реалізація яких відбувається у межах публічно-правових відносин за участю суб'єктів публічної адміністрації та забезпечується комплексом адміністративно-правових засобів і процедур об'єктність яких у площині адміністративного права зумовлена тим, що інформація як ресурс і як інтелектуальний продукт є водночас чинником розвитку суспільства, предметом економічного обігу та потенційним джерелом ризиків для національної й персональної безпеки, а відтак потребує правового упорядкування, яке поєднує гарантування інформаційної свободи з можливістю легітимних обмежень для захисту прав інших осіб, громадського порядку, територіальної цілісності та національної безпеки.

2. Визначено, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері складається з взаємопов'язаних та впорядкованих адміністративно-правових, організаційно-процедурних та інформаційно-технічних елементів (інструментів, засобів, процедур та дій), що забезпечують належну реалізацію, охорону, захист та відновлення інформаційних прав. До структури адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері належать: суб'єкти адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері; нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в

інформаційній сфері; адміністративно-правові інструменти; адміністративні процедури; юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері; міжнародне співробітництво у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері.

3. Суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері розглянуто як структурно та функціонально впорядковану сукупність носіїв адміністративної правосуб'єктності, які в межах своєї нормативно закріпленої компетенції, прав та обов'язків здійснюють організаційний, регулятивний, забезпечувальний і контрольний вплив на суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації інформаційних прав громадян, забезпечуючи їх доступність, захищеність і достовірність в умовах цифрової трансформації публічного управління, а також формуючи належний баланс між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи в інформаційному просторі.

4. У результаті комплексного аналізу сучасного стану та динаміки розвитку вітчизняного законодавства доведено, що адміністративно-правовий механізм реалізації прав громадян в інформаційній сфері базується на розгалуженій системі джерел, де нормативно-правовий масив забезпечення реалізації цих прав в Україні систематизовано за такими взаємопов'язаними нормативними блоками:

– конституційні засади гарантування інформаційних прав і свобод людини та громадянина;

– кодифіковані акти, що встановлюють юридичні гарантії та заходи відповідальності за порушення інформаційних прав (зокрема, у сфері доступу до інформації та належного реагування на звернення і запити);

– галузеве законодавство інформаційного спрямування, яке регулює базові інститути інформаційних відносин (право на інформацію, доступ до публічної інформації, захист персональних даних, звернення громадян, адміністративні послуги, медіасфера, доступ до окремих категорій суспільно значущих даних тощо);

– законодавство у сфері кібербезпеки та захисту інформації, що визначає правові й організаційні засади протидії кіберзагрозам та забезпечення захищеності інформаційних і комунікаційних систем;

– акти, спрямовані на функціонування цифрової інфраструктури та електронної взаємодії, які регулюють електронну ідентифікацію, довірчі послуги, електронні документи, електронний документообіг і електронні комунікації;

– міжнародно-правові стандарти та зобов'язання України, що задають універсальні гарантії свободи вираження поглядів, доступу до інформації, захисту персональних даних і належної участі громадян в окремих сферах суспільного життя;

– підзаконні нормативно-правові акти суб'єктів публічної адміністрації, які деталізують процедури реалізації інформаційних прав, визначають організаційні моделі їх забезпечення та закріплюють інструменти державної політики у відповідній сфері.

5. До адміністративно-правових інструментів реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні віднесено:

1) нормативно-правові акти, як інструменти загального регулюючого впливу, що визначають зміст, межі та порядок реалізації інформаційних прав і обов'язків суб'єктів інформаційних правовідносин;

2) індивідуальні адміністративні акти, включно з рішеннями щодо доступу до інформації, відповідями на інформаційні запити, дозволами, відмовами та іншими актами індивідуальної дії, які безпосередньо впливають на реалізацію конкретного суб'єктивного інформаційного права;

3) адміністративні договори, як форма погодженого врегулювання публічно-правових інформаційних відносин, у тому числі у сфері надання інформаційних послуг, доступу до інформаційних ресурсів і використання публічних даних;

4) акти-плани та акти-дії, що застосовуються для організації та координації діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення інформаційних

прав, зокрема плани заходів із забезпечення доступу до публічної інформації та інші управлінські рішення програмного характеру;

5) матеріально-технічні та фактичні дії, пов'язані з обробкою, зберіганням, оприлюдненням і наданням інформації, які, хоча й не завжди мають самостійне юридичне значення, забезпечують практичну реалізацію адміністративних рішень у інформаційній сфері;

б) інструменти електронного врядування, включно з електронними інформаційними ресурсами органів влади, цифровими сервісами, електронними реєстрами, порталами відкритих даних та іншими інформаційно-комунікаційними системами, через які реалізуються інформаційні права в цифровому середовищі;

7) контрольно-наглядові інструменти, що охоплюють державний і внутрішньо-організаційний контроль, моніторинг діяльності розпорядників публічної інформації, нагляд у сфері захисту персональних даних, інформаційної безпеки та інформації з обмеженим доступом;

8) інструменти захисту та відновлення інформаційних прав, до яких належать адміністративне та судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації, а також заходи з відновлення порушеного права на інформацію;

9) інструменти адміністративної відповідальності, що застосовуються у разі порушення законодавства про інформацію як засіб забезпечення законності та превенції порушень інформаційних прав громадян.

6. Визначено, що за змістом адміністративні процедури реалізації прав громадян в інформаційній сфері є нормативно-визначеним, структурованим та послідовним порядком дій та рішень суб'єктів публічної адміністрації, що здійснюється у межах їх владних повноважень за ініціативою або за зверненням громадян та спрямований на забезпечення, визнання, реалізацію, захист та відновлення інформаційних прав та законних інтересів осіб шляхом прийняття індивідуальних адміністративних актів, вчинення юридично значущих дій або

укладення адміністративно-правових договорів із додержанням принципів належного адміністрування та ефективного захисту.

Сформовано особливості адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні: 1) публічно-правова та правозастосовна природа як форма практичного застосування норм інформаційного та адміністративного права; 2) сервісно-орієнтований характер процедурної діяльності; 3) особливий суб'єктний склад адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері; 4) позитивна управлінська спрямованість 5) зовнішній юридичний ефект; 6) інформаційно-технологічна обумовленість; 7) підвищені вимоги до прозорості та обґрунтованості рішень; 8) ризик-орієнтований та превентивний характер; 9) міжгалузевий характер правового регулювання та стандарто-орієнтована спрямованість.

7. Розкрито систему юридичних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері України, які поділяються за такими критеріями: 1) за рівнем дії (юрисдикційною сферою): а) внутрішньодержавні гарантії (сформовані національною правовою системою); б) міжнародно-правові гарантії, що базуються на міжнародних договорах у сфері прав людини та свободи інформації, практиці Європейського суду з прав людини, інших міжнародних стандартах; 2) за характером правового регулювання: а) нормативно-правові, що визначають: зміст та обсяг інформаційних прав; правові режими інформації; процедури доступу до інформації; підстави та межі обмеження доступу; юридичну відповідальність за порушення інформаційного законодавства; б) інституційно-організаційні, що визначають порядок та умови функціонування суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері; 3) за функціональним спрямуванням: а) гарантії реалізації інформаційних прав; б) гарантії охорони інформаційних прав; в) гарантії захисту інформаційних прав; 4) за організаційно-функціональною природою механізмів: а) конституційні гарантії; б) судові гарантії; в) адміністративні гарантії; г) позасудові гарантії; 5) за обсягом забезпечуваних прав: а) загальні гарантії, що

спрямовані на захист усіх прав і свобод, включаючи: демократичний політичний режим; гарантії правової держави; розвиток громадянського суспільства; верховенство права тощо; б) спеціальні гарантії, що діють саме у сфері інформації, зокрема: гарантії доступності публічної інформації; свобода діяльності медіа; заборона цензури; доступ до офіційних даних тощо.

8. Виділено форми міжнародного співробітництва України у сфері реалізації прав громадян в інформаційній сфері: 1) нормотворча або договірно-правова щодо узгодження та прийняття міжнародно-правових актів, договорів; 2) моніторингова діяльність спеціалізованих органів, уповноважених здійснювати контроль, оцінку відповідності та нагляд за виконанням міжнародних стандартів у сфері інформаційних прав; 3) судова та квазісудова форма щодо захисту інформаційних прав шляхом розгляду скарг (індивідуальних та міждержавних), формування обов'язкових або рекомендаційних правових позицій; 4) імплементаційна діяльність щодо приведення національного законодавства та практики у відповідність до міжнародних стандартів; 5) стандартизаційна форма щодо спільного вироблення технічних, процедурних та організаційних стандартів функціонування інформаційно-комунікаційної інфраструктури та реалізації інформаційних прав; б) внутрішньо-галузева форма діяльності у межах окремих сфер суспільних відносин (трудові, екологічні, адміністративні, соціальні тощо), де право на інформацію має спеціальний правовий режим; 7) проєктне посилення інституційної спроможності держав, розвиток цифрових сервісів, подолання цифрової нерівності та розширення доступу до інформаційних прав; 8) інформаційно-освітня форма, що передбачає обмін інформацією, практиками, підвищення правової та цифрової культури громадян; 9) спільна протидія кіберзагрозам та забезпечення інформаційної безпеки прав людини, що полягає у скоординованих діях держав та міжнародних інституцій, спрямованих на запобігання, виявлення, нейтралізацію та мінімізацію кіберзагроз.

9. Наголошено, що стратегічними напрямками вдосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації прав громадян в

інформаційній сфері в Україні мають бути: поступове оновлення нормативно-правового регулювання інформаційних прав та інформаційної безпеки шляхом комплексної кодифікації інформаційного законодавства; уніфікація та спрощення адміністративних процедур реалізації прав громадян в інформаційній сфері; забезпечення системної охорони кіберпростору як фундаментальної гарантії прав особи; законодавче впровадження принципу «цифрової доступності» адміністративних послуг, а також застосування диференційованого підходу до трансформації інституту адміністративної відповідальності за порушення інформаційних прав у кіберпросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Поняття і види суб'єктів адміністративного права. *Адміністративне право України. Академічний курс* : підручник. Київ, 2004. URL: <http://uristinfo.net/adminpravo/155-vb-averjanov-administrativne-pravo-ukrayini/3820-rozdil-v-subekti-administrativnogo-prava-glava-11-zagalna-harakteristika-subektiv-administrativnogo-prava.html>.
2. Адміністративне право України : підручник / В. І. Олефір, В.В. Галуцько, Ю. В. Гридасов та ін. Херсон : ХМД, 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 396 с.
3. Адміністративне право України : навч. посіб. / В. В. Галуцько, В.І. Курило, С. О. Короєд. та ін. Херсон : Грінь Д. С., 2015. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 272 с.
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, Т. Коломоець, В. Курило, С. Стеценко та ін. ; за ред. В. Галуцька та О. Правоторової. 4-те вид. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 592 с.
6. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125–128. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/6/23.pdf>.
7. Баранов О. А. Інститути інформаційного права. *Правова інформатика*. 2006. № 3. С. 39–45.
8. Баранов О. А. Інформаційне право України : стан, проблеми, перспективи : монографія. Київ : СофтПрес, 2005. 316 с.
9. Баранов О. А. Основи класифікації інформаційного законодавства. *Правова інформатика*. 2006. № 4. С. 25–32.

10. Баранов О. А. Понятійний апарат інформаційного права. *Правова інформатика*. 2007. № 3. С. 33–39.
11. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної сфери: теорія, методологія і практика : монографія. Київ : Едельвейс, 2014. 497 с.
12. Баранов О. А. Система принципів інформаційного права. *Правова інформатика*. 2006. № 2. С. 5–15.
13. Баранов О. А. Теоретико-методологічні основи правового забезпечення інформаційної сфери України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 43 с.
14. Берегута В. Вдосконалення правового забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки України як наслідок трансформації характеру російсько-української війни. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук. конф. студентів і молодих вчених «Травневі студії 2025: історія, археологія, міжнародні відносини та перспективи повоєнного відновлення» / за заг. ред. Ю. Т. Темірова ; ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця, 2025. Вип. 10. С. 16–19.
15. Березовська І. Р. Поняття і характеристика структурних елементів механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 31–35.
16. Блінова Г. О. Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 545 с.
17. Бліхар М. М., Юрченко В. В. Інструменти діяльності публічної адміністрації: поняття та сутність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3, ч. 2. С. 44–51. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/333634/322534>.
18. Боднар І. Р. Проблеми та перспективи інтеграції України до глобального інформаційного простору. *Вісник Львівського торговельно-*

економічного університету. Серія : Економічні науки. 2021. № 63. С. 90–95.
DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-63-14>

19. Бойко І. В. Адміністративна процедура: поняття, ознаки й види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 113–124.

20. Бузунов Р. А. Адміністративно-правове регулювання кредитно-модульної системи організації навчального процесу (в ВНЗ системи МВС) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 434 с.

21. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «інформаційні права людини». *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 155–159. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/29.pdf>.

22. Василенко М. Є. Сучасні правові гарантії захисту інформаційних прав людини. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 24 травня 2024 р. / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ.; Сум. НДЕКЦ. Суми, 2024. С. 107–110.

23. Вітів В. А. Державний службовець як учасник інформаційних правовідносин. *Актуальні питання реалізації нового Закону України «Про державну службу»*: тези доп. Всеукраїнського форуму вчених-адміністративістів, м. Запоріжжя, 21 квітня 2016 року. Запоріжжя, 2016. С. 132–134.

24. Вітів В. А. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С. 22–26.

25. Вітів В. А. Місце інформаційних прав в загальній системі прав людини. *Актуальні проблеми юридичної науки* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених [«Чотирнадцяті осінні наукові читання»], м. Хмельницький, 23–34 жовтня 2015 року. Хмельницький, 2015. С. 18–20.

26. Віткова В. С. Система гарантій конституційного права на інформацію. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 2. С. 30–33.

27. Волкова А. О. До питання співвідношення адміністративної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері з іншими видами юридичної відповідальності. *Юридична наука*. 2019. Вип. 3. С. 120–127.

28. Волкова А. О. Особливості юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2014. № 1 (41). С. 72–80.

29. Волкова А. О. Поняття та зміст інформаційної діяльності в органах державної влади та місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 163–168.

30. Волкова А. О. Стан наукової розробки та методологія дослідження юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2, т. 2. С. 112–119.

31. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 163–177.

32. Герасименко О. В. Правове регулювання відносин в сфері інформації у рамках вітчизняної правової науки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 11. С. 258–262.

33. Герасименко О. В. Співвідношення інформації з іншими об'єктами правовідносин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 72–74.

34. Герасименко О. В. Таємниця як об'єкт правових відносин в інформаційній сфері. *Наука і правоохорона*. 2013. № 4, ч. 2. С. 78–83.

35. Гоголь Б. М. Юридичні гарантії здійснення права на інформацію. *Університетські наукові записки*. 2008. № 3. С. 94–97.

36. Грицюк Ю. І. Кіберінтервенція та кібербезпека України: проблеми та перспективи їх подолання. *Науковий вісник НЛТУ*. 2016. № 26 (8). С. 327–337. DOI: <https://doi.org/10.15421/40260850>.

37. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження : праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого

самоврядування Академії правових наук України : монографія / гол. ред. П. М. Рабінович. Львів : Край, 2009. 292 с.

38. Гуйван О. П. Щодо питання юридичної сутності інформаційних прав особи та гарантій їхнього правового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5 (1). С. 81–86.

39. Денищук Д. Є., Джафарова О. В., Шатрава С. О. Нормативно-правове регулювання поняття «таємниця»: сутність, ознаки та проблемні аспекти. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 454-464.

40. Деякі питання діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 р. № 885. *Офіційний вісник України*. 2019. № 88. Ст. 2942. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF/ed20240924#Text>.

41. Джафарова О. В., Шатрава С. О. Адміністративно-правові інструменти взаємодії сервісних центрів МВС з іншими правоохоронними органами. *Право і безпека*. 2022. № 85 (2). С. 21–28.

42. Джафарова О. В. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: питання теорії та практики : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 688 с.

43. Джафарова О. В., Лукашевич С. Ю. Сучасні інформаційно-аналітичні методики запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї. *Наукові перспективи*. 2023. № 11 (41). С. 858–867.

44. Джафарова О. В., Князюк О. Г. Сучасний погляд на інформаційні послуги сервісних Центрів МВС України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 99–112.

45. Дзьобань О. П. Право на інформацію: філософсько-правовий аспект проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 4. С. 56–64.

46. Директива ЄС NIS2: що це таке, для яких потреб розроблена та для чого Україна її імплементує. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України*. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/direktiva-yes-nis2-sho-ce-take-dlya-yakikh-potreb-rozroblena-ta-dlya-chogo-ukrayina-yiyi-implementuye>.

47. Дніпров О. Механізм адміністративно-правового регулювання процедури розгляду звернень громадян. *Наукові записки*. Серія : Право. 2020. № 9. С. 69–73.

48. Дніпров О. Перспективи та проблеми систематизації й кодифікації інформаційного законодавства в Україні. *Наукові записки*. Серія : Право. 2019. № 7. С. 143–147.

49. Єдерблом Гелена. Принципи доступу осіб до офіційної інформації. Коментар до Закону України „Про інформацію“. *Права людини в Україні: інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <https://archive.khpg.org/1070546231>.

50. Ємець Я. О. Інформація як самостійний об'єкт адміністративних правовідносин: ключові властивості. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 33. С. 88–94.

51. Жадан Є. Інструменти адміністративно-правового механізму реалізації цілей сучасної державної та регіональної екологічної політики в Україні: термінологічно-понятійний аспект. *Law. State. Technology*. 2023. Вип. 4. С. 47–54.

52. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 10.12.1948 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

53. Загальна теорія права : підручник. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : ВАІТЕ, 2015. 392 с.

54. Заєць О. В. Забезпечення реальності інформаційних прав людини і громадянина як основа інформаційної безпеки сучасної держави. *Право і Безпека*. 2012. № 3. С. 92–96.

55. Зіноватний В. В. Поняття та сутність механізму правового регулювання захисту прав працівників від незаконного звільнення. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104), т. 2. С. 52–57.

56. Кадникова Г. В. Адміністративні процедури як елемент правового режиму доступу до публічної інформації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 3. С. 75–80.

57. Казміришин Е. О. Адміністративно-правові інструменти забезпечення реалізації державної політики у сфері Європейської інтеграції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 78–83.

58. Калімбет А. Л. Нормативні та індивідуальні акти як інструменти публічного адміністрування (у сфері телебачення та радіомовлення). *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 87–93.

59. Кантор Н. Механізм адміністративно-правового регулювання та його складові елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 125–129.

60. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Київ : Кондор, 2005. 609 с.

61. Кобко О. В. Сутність терміну «гарантія» в контексті професійної діяльності журналістів в Україні. *Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25–26 січня 2023 року / НДІ публічного права. Київ, 2023. С. 27–30.

62. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

63. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.

64. Колеснікова М. В. Гарантії адміністративно-правового забезпечення права власності на інформацію у сфері публічного управління. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 335–340.

65. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : підписана 25.06.1998 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

66. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : підписана в Страсбурзі від 28.01.1981 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.

67. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): підписана в Римі від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

68. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів: підписана 18.06.2009 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text.

69. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

70. Конституція України : наук.-практ. комент. / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл., і доповн. Харків : Право, 2011. 1128 с.

71. Корзун В. М. Нормативно-правове регулювання інформаційних відносин в Україні. *Форум права*. 2010. № 1. С. 175–179.

72. Костюк В. М. Характеристика механізму правового регулювання сфери освіти. *Митна справа*. 2011. № 4 (76), ч. 2. С. 361–366.

73. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 145–150.

74. Кохановська О. В. Проблеми реалізації інформаційних прав в Україні (приватноправовий аспект). *Право України*. 2018. № 1. С. 63–71.

75. Кравчук О. О. Механізм правового регулювання: сучасне застосування традиційного педагогічного прийому в навчанні теорії права і

галузевих дисциплін. *Сучасна юридична освіта: досвід минулого - погляд у майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 жовтня 2016 р. / відп. ред. д-ра юрид. наук, доц. Г. У. Ульянова ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2016. С. 195–197.

76. Кулініч О. О. Гарантії конституційного права на освіту: поняття та ознаки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 78–84.

77. Куркова К. А. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму забезпечення науково-технологічного розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2020. № 48. С. 37–40.

78. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 21 с.

79. Лебеденко О. Нормативно-правові основи механізму адміністративно-правових засад використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України. *KELM*. 2024. № 3 (63). Р. 103–109.

80. Лебеденко О. М. До питання адміністративно-правових засад використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 334–340.

81. Лебеденко О. М. Напрями забезпечення ефективності використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 33. С. 121–127.

82. Леонов Б. Д. Особливості правової інформації. *Інформація і право*. 2011. № 3. URL: ippi.org.ua/sites/default/files/bdopi.pdf.

83. Ліпкан В., Максименко Ю. Інформаційні права і свободи людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 64–68.

84. Лорткіпанідзе Г. Г. Адміністративні інструменти у сфері забезпечення національної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 224 с.

85. Мазепа С. О. Спільні інформаційно-правові ініціативи України та ЄС: від гармонізації законодавства до практичної взаємодії. *Правова позиція*. 2025. № 3 (48). С. 20–26.

86. Макаренков О. Л. Інституціоналізація гарантій права на інформацію як умова забезпечення відкритості суспільства. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 75–80.

87. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система : монографія. Ірпінь : Нац. ун-т держ. подат. служби України, 2013. 342 с.

88. Маштак К. С. Поняття механізму адміністративно-правового забезпечення права на доступ до публічної інформації. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 2. С. 32–39.

89. Мельник Р. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 308 с.

90. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

91. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 418 с.

92. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий 19.10.1973 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

93. Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ). *Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві*. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2616-itu>.

94. Мосьондз С. Які інструменти публічного адміністрування використовуються для забезпечення (захисту) прав і свобод громадян. *Адміністративне право для громадян України : наук.-попул. вид. / за ред. В. Галуцька*. Київ : НДІПП. 2019. С. 58–60.

95. Надання правових послуг та можливості їх цифровізації. *ПРООН в Україні*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/nadannya-pravovykh-posluh-ta-mozhlyvosti-yikh-tsyfrovizatsiyi>.

96. Наконечна І. В. Інформаційно-аналітичні процедури забезпечення національної безпеки України в умовах євроінтеграції. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 77–84.

97. Настільний посібник для учасників правосуддя. Міжнародні правові стандарти свободи вираження поглядів, доступу до інформації та безпеки журналістів. ООН: ЮНЕСКО, 2024. 220 р. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000392861>.

98. Настюк В. Я., Белєвцева В. В. Правовий захист інформаційних прав і свобод людини в Україні: проблеми та перспективи. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 20–25.

99. Нечипорук Ю. М. Адміністративна відповідальність як один із видів адміністративного примусу в інформаційній сфері. *Наше право*. 2012. № 3. С. 66–71.

100. Нечипорук Ю. М. Правопорушення в інформаційній сфері та їх загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. Вип. 21. С. 198–202.

101. Нечипорук Ю. М. Провадження у справах про правопорушення в інформаційній сфері: загальні та особливі ознаки. *Європейські перспективи*. 2012. № 3. С. 69–75.

102. Нечипорук Ю. М. Суб'єктний та об'єктний склад інформаційних правовідносин. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 39–45.

103. Окунів І. С. Правовий статус суб'єкта права: поняття та ознаки. *Правова держава* : щорічник наук. праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2005. Вип. 16. С. 583–590.

104. Осадчий А. Ю. Administrative procedures: update conceptual approaches. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2024. № 40. P. 528–534. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1197>.

105. Пастух І. Д. Напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації права громадян на звернення. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 82–86.

106. Пастух І. Д. Реєстр «корупціонерів» в Україні: зміни щодо встановлення строків зберігання відомостей і процедурні виклики. *Адміністративне право і процес*. 2025. № 4. С. 27–43.

107. Патерило І. Інструменти діяльності публічної адміністрації: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 27 (2). С. 174–178.

108. Патерило І. Проблеми сучасного розуміння інструментів діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 12 (1). С. 97–100.

109. Пахомова І. А. Законодавче забезпечення розвитку інформаційних відносин у сфері державної служби України. Університетські наукові записки. Хмельницького університету управління та права. 2015. № 1. С. 147–153.

110. Пахомова І. А. Організаційно-управлінські принципи формування і розвитку інформаційних відносин у сфері державної служби України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2014. № 1137. С. 106–109.

111. Пахомова І. А. Особливості інформації як об'єкта правового регулювання у сфері державної служби. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 10–11 жовтня 2014 р. Херсон, 2014. С. 138–140.*

112. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. *Офіційний вісник України*. 2019. № 80. Ст. 2736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п/ed20230704#Text>.

113. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 24 с.

114. Полотнянко О. Захист права на доступ до інформації – виклики сьогодення. *Національна Асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5376-zahist-prava-na-dostup-do-informacii-vikliki-s-ogodennya.html>.

115. Постульга В.Є. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційних прав громадян: теоретико-правова характеристика й елементний склад. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 18–19 лют. 2025 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 71–73.

116. Постульга В.Є. Адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *KELM*. 2025. № 6(74). С. 259–262.

117. Постульга В.Є. Нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Правові новели*. 2025. Вип. 25. С. 488–495.

118. Постульга В.Є. Поняття та структура адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 457–459.

119. Постульга В.Є. Права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 112–116.

120. Постульга В.Є. Сучасний підхід до формування системи суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері України. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 98–100.

121. Постульга В.Є. Сучасні підходи до формування системи юридичних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері України. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали другої міжнародної*

науково-практичної конференції (Київ, 4–5 черв. 2025 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 40–43.

122. Постульга В.Є. Юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 478–482.

123. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Наук. думка, 2007. 587 с.

124. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні : монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. Київ : Юридична думка, 2006. 384 с.

125. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. URL: <http://eurocourt.in.ua>.

126. Про адміністративні послуги : Закон України від 6.09.2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.

127. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>.

128. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 р. № 3475-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 258.

129. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

130. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3262-15>.

131. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

132. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 6. Ст. 306.
133. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.
134. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 5.07.1994 р. № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286.
135. Про захист персональних даних : Закон України від 1.06.2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.
136. Про звернення громадян : Закон України від 2.10.1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
137. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
138. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
139. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 47–50. Ст. 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2849-20>.
140. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 р. № 3322-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 33. Ст. 345.
141. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 15. Ст. 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3814-12>.
142. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
143. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

144. Про Програму розвитку ООН в Україні. *ПРООН в Україні*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/про-нас>.
145. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.
146. Про Стратегію інформаційної безпеки : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21#Text>.
147. Рада ЄС прийняла стратегію кібербезпеки ЄС 2020–2030. *Українська Медіа Ліга*. URL: <https://medialeague.com.ua/rada-yes-pryjnyala-strategiyu-kiberbezp/>.
148. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних або GDPR) : прийнято від 27.04.2016 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.
149. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / заг. ред. Т. Шевченко, І. Розкладай. Київ : Москаленко О.М., 2014. 200 с.
150. Рябовол Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в Україні та зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1. С. 114–119. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1570>.
151. Савюк М. Ф. Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 19 с.
152. Савюк М. Ф., Галуцько В. В., Фрицький Ю. О. Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства : монографія. Київ : Інститут публічного права, 2016. 168 с.

153. Свистович Р. С. Загальноправова характеристика сфери масової інформації: принцип свободи масової інформації, правовий критерій класифікації. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Юридичні науки. 2011. № 2, ч. II. С. 227–235.

154. Свистович Р. С. Правове забезпечення інформаційних відносин у сфері масової інформації: система правових принципів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Право. 2011. Вип. 165, ч. 1. С. 312–319.

155. Свистович Р. С. Теоретико-методологічні засади правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації. *Форум права*. 2011. № 2. С. 810–815. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11crccmi.pdf>.

156. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

157. Слабунова Ю. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян органами прокуратури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013. 18 с.

158. Слінько Т. М. Міжнародно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на інформацію. *Наше право*. 2013. № 12. С. 142–148.

159. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2 : Г–Ж. 550 с.

160. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 9. 896 с.

161. Соловйова О. М., Сьоміна В. А. Деякі проблеми розгляду звернень громадян у контексті євроінтеграційних прагнень України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 425–428. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/100>.

162. Сорока Л. Адміністративно-правовий механізм реалізації Космічної доктрини України: теорія і практика : монографія. Київ : Леся, 2020. 374 с.
163. Статут Всесвітнього поштового союзу : прийнятий 10.07.1964 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_101#Text.
164. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 624 с.
165. Стеценко С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 35. С. 31–34.
166. Стоєцький О. В. Реалізація адміністративно-правових норм у сфері забезпечення інформаційної безпеки. *Адвокат*. 2008. № 12. С. 36–39.
167. Стоєцький О. В. Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правові засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 161–164.
168. Стоєцький О. В. Характеристика інформаційної безпеки як складової інформаційної сфери. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. С. 72–75.
169. Стратегія інформаційної безпеки : затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
170. Стратегія кібербезпеки України : затв. Указом Президента України від 26.08.2021 р. № 447. *Офіційний вісник України*. 2021. № 70. Ст. 4417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
171. Сухорольський П. М. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 18–23.

172. Танчинець М. М. Запит на інформацію як один зі способів реалізації права на доступ до інформації про діяльність органів публічної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 4. С. 95–99.

173. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.

174. Тептюк Є. Конституційне право на доступ до публічної інформації: проблеми законодавчого регулювання та судового захисту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. 215 с.

175. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір: монографія. Одеса : Юридика, 2023. 304 с.

176. Ткаченко В. В., Самілик С. Г. Концепція інформаційних прав за законодавством ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 417–420. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/101>.

177. Ткачук Н. І. Правовий механізм захисту інформаційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2018. Вип. 49, т. 2. С. 82–85.

178. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : підписана 27.06.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, т. 1. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.

179. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Іспанією : підписано в Мадриді 27.05.2024 р. *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-91145>.

180. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про доступ до офіційних документів. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraine-has-ratified-the-council-of-europe-convention-on-access-to-official-documents>.

181. Фелик О. В. Сутність інструментів публічного адміністрування в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 44–50. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.7>.
182. Фролова О., Теренник В. Співробітництво між Україною та НАТО у сфері інформаційної безпеки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2025. № 1 (34). С. 69–79. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1\(34\).69-79](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1(34).69-79).
183. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
184. Чистоклетов Л., Буняк Р. Принципи та методи удосконалення правового забезпечення інформаційної безпеки в сучасному вимірі. *Академічні візії*. 2025. Вип. 44. С. 1–10.
185. Шатрава С. О., Джафарова О. В., Погорілець О. В. Деякі питання участі прокурора у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення: за матеріалами Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101), ч. 1. С. 135–149.
186. Шевченко В. М., Поняття та ознаки адміністративно-правових інструментів здійснення превентивної діяльності Національною поліцією України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 148–153. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2023/26.pdf.
187. Шелпякова Т. В. Колективні трудові права працівників за законодавством ЄС. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 376–379.
188. Шемшученко Ю. С. Суб'єкт права. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. С. 138.
189. Шинкар Т. І. Судовий захист права на доступ до публічної інформації. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.11>.

190. Школик А. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична.* 2014. Вип. 59. С. 185–193.
191. Шумейко Т. А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука.* 2020. № 8 (110). С. 169–176.
192. Щиголь Ю. Ф. Адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері захисту інформації України. *Юридична наука.* 2020. № 5 (107), т. 2. С. 109–119. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-107-5-2.14.
193. Яковенко Ю. Л., Деркаченко Ю. В., Кухтик С. В., Березовський Д. О. Шляхи удосконалення системи кібербезпеки в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій.* Серія : Право, публічне управління та адміністрування. 2021. № 1. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.54929/pmtl-issue1-2021-13>.
194. Яковчук Є. Ю. Поняття адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Юридичний науковий журнал.* 2021. № 2. С. 385–387. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/97.pdf.
195. Яра О. С. Видання нормативно-правових актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення вищої юридичної освіти в Україні. *Юридична наука.* 2020. № 6. С. 112–118.
196. American Convention On Human Rights "Pact Of San Jose, Costa Rica" (B-32). *Organization of American State.* URL: https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf?utm_source=chatgpt.com.
197. CERT-UA від початку року опрацювала більше двох тисяч кібератак на Україну. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.* URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-vid-pochatku-roku-opracyovala-bilshe-dvokh-tisyach-kiberatak-na-ukrayinu>.
198. CERT-UA минулого року опрацювала 4315 кіберінцидентів. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.* URL:

<https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyuvala-4315-kiberincidentiv>.

199. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Digital Single Market Strategy for Europe, COM(2015) 192 final. Brussels : European Commission, 2015.

200. Council conclusions on the EU's cybersecurity strategy for the digital decade 9 March 2021. *Council of the European Union*. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6722-2021-INIT/en/pdf>.

201. Maeve McDonagh. The Right to Information in International Human Rights Law. *Human Rights Law Review*. 2013. March. Volume 13, Issue 1. P. 25–55. DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngs045>.

202. Postulga V. Subjects of the Administrative and Legal Mechanism for the Implementation of Citizens' Rights in the Information Sphere in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 5. P. 81–87.

203. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives 2019/1937 and 2020/1828 (Digital Markets Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 265/1.

204. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 277/1.

205. Universal Declaration of Human Responsibilities. URL: <https://www.interactioncouncil.org/publications/universal-declaration-human-responsibilities>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Постульга В.Є. Юридичні гарантії дотримання прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 478–482.

2. Postulga V. Subjects of the Administrative and Legal Mechanism for the Implementation of Citizens' Rights in the Information Sphere in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 5. P. 81–87.

3. Постульга В.Є. Адміністративно-правові інструменти реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *KELM*. 2025. № 6(74). С. 259–262 (Республіка Польща).

4. Постульга В.Є. Поняття та структура адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 457–459.

5. Постульга В.Є. Нормативно-правовий масив забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері в Україні. *Правові новели*. 2025. Вип. 25. С. 488–495.

6. Постульга В.Є. Права громадян в інформаційній сфері як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Вип. 1. С. 112–116.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Постульга В.Є. Сучасний підхід до формування системи суб'єктів адміністративно-правового механізму реалізації прав громадян в інформаційній сфері України. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 98–100.

8. Постульга В.Є. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційних прав громадян: теоретико-правова характеристика й елементний склад. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18–19 лют. 2025 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 71–73.

9. Постульга В.Є. Сучасні підходи до формування системи юридичних гарантій дотримання прав громадян в інформаційній сфері України. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення: матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4–5 черв. 2025 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 40–43.